

V

39.556

Che

33.556 II Cc



Kočevsko
okrajno glavarstvo.

Zemljepisno-zgodovinski opis.

S sodelovanjem nekaterih učiteljev kočevskega okraja

spisala

Št. Tomšič in Fr. Ivanc,

[Ivanc] učitelja. [Tomšič]

Založila in izdala

okrajna učiteljska knjižnica v Kočevji.



V LJUBLJANI.

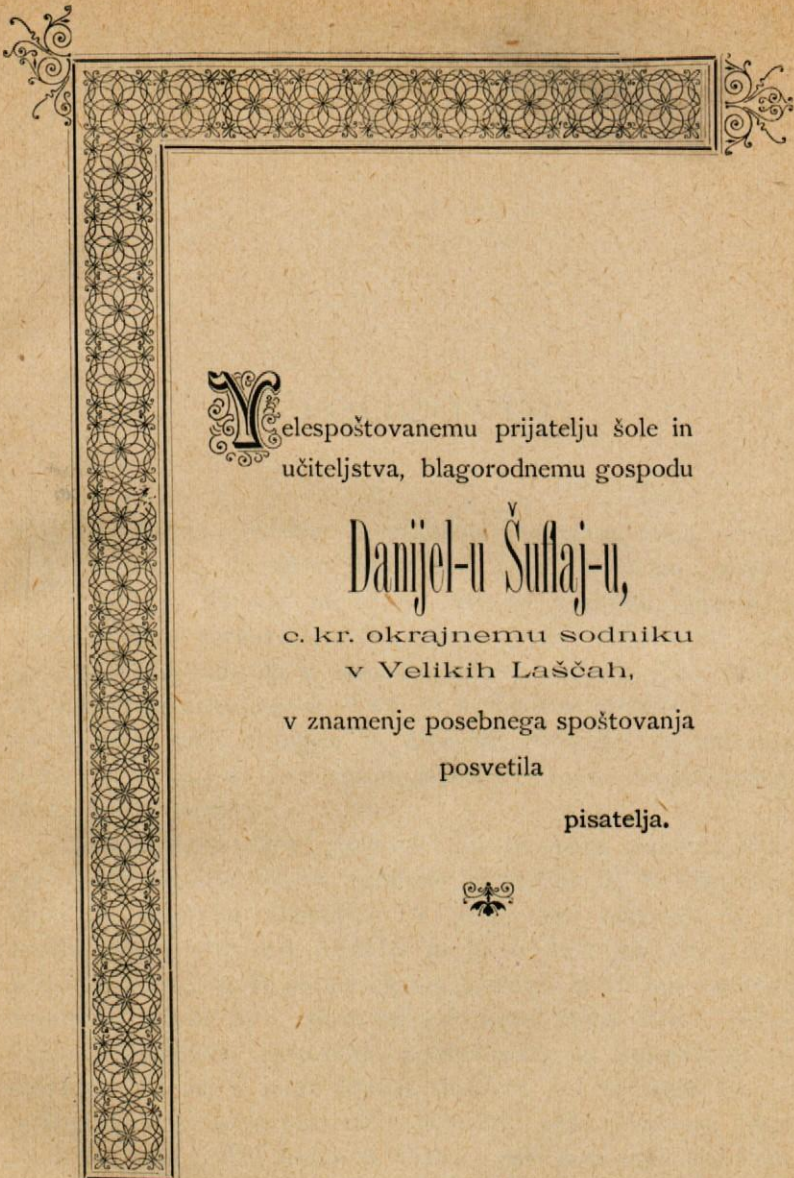
NATISNILA „NARODNA TISKARNA“.

1887.

33.556 II Cc.



030017880



Yelespoštovanemu prijatelju šole in
učiteljstva, blagorodnemu gospodu

Danijel-u Šušljaj-u,

c. kr. okrajnemu sodniku
v Velikih Laščah,

v znamenje posebnega spoštovanja
posvetila

pisatelja.





Predgovor.

Koristno in potrebno je vsakemu, da pozna razun svojega doma in domačega kraja tudi svojo sosesčino, sosedne občine, župnije in okraje. Ni pa vsakemu mogoče, iz lastne skušnje spoznavati svēt; takemu morajo zadostovati dobri opisi in zemljevidi, da si sestavi ž njihovo pomočjo sliko večjega ali manjšega kosa dežele. Tem je namenjena pričujoča knjižica — v prvej vrsti učiteljem in učencem, v drugej pa vsakemu, kedor se zanima za zemljepisne razmere in zgodovino kočevskega okrajnega glavarstva.

Ko izročava „Opis“ javnosti, zdi se nama umestno, opozoriti cenjene čitatelje na nekatere okoliščine, ki so bile mero-dajne pri njegovem urejevanji. V prvej vrsti omeniva, da sva hotela spisati poučno berilo- ne pa učeno knjigo, kajti prepričana sva, da bo večina najinih čitateljev iz srednje omikanih stanov in mladih let; takim pa pač malo ugaja učeno pisana knjiga, suhoparno naštevanje zgodovinskih in statističnih podatkov. Ako naj si more čitatelj, posebno oni otroških let, na podlagi kakega opisa načrtati v domišljiji sliko dotičnega kraja, mora mu opis podati prvin za sliko — opis sam mora biti slika. Skušala sva toraj uvesti v opis kolikor mogoče plastike, da nama je dovoljen ta izraz.

Dela pa sva se lotila, kljubu poznanju svojih slabih moči, le zaradi tega, ker sva videla, da v enakej smeri delujejo gg. tovariši v drugih šolskih okrajih in ker se ni v najinem okraji nihče spretnejši ganil.

Knjižico priporoča cenjenim čitateljem, ter prosiva njihovega potrpljenja za napake, katere bodo morebiti v njej našli.

Konečno izrekava še vsem gospodom sodelovalcem najtoplejo zahvalo za njihovo podporo.

V VELIKIH LAŠČAH meseca novembra 1887.

Št. Tomšič in Fr. Ivanc.





Uvod.

Kočevsko okrajno glavarstvo obsega sodnijske okraje: Kočevje, Ribnica, in Velike Lašče ter meji proti jugu ob Čubranci in Kolpi na Hrvatsko kraljevino, proti vzhodu na okraj črnomaljski, proti severovzhodu na rudolfovski in litijski, proti severu na ljubljanski in proti zahodu pa na logaški okraj. Razprostira se mej $32^{\circ} 10'$ in $32^{\circ} 47'$ vzh. dolžine ter mej $45^{\circ} 27'$ in $45^{\circ} 55'$ severne širjave. Površje meri 1184 km^2 . Vsa podoba svetá spomina na bližnji Kras: gore so iz apnenca, na vse strani prodrte od jam in votlin s podzemeljskimi vodami in kapnikom. Površje je na mnogih krajih skalovito in kakor rešeto prevrtano od lijakom podobnih jam, skozi katere ob deževji voda v zemljo odteka. Pretakajoče vode so pravi kraški potoki, ki po kratkem toku v zemljo ponikujejo. Vsa pogorja protezajo se od severozahoda proti jugovzhodu, posebno ona v severnem in jugozahodnem delu okraja; manjši jugovzhodni del pa pokriva jugozahodno pobočje Rogatega (Hornwaldovega) gorovja.

Jasno izražena so sledeča pogorja: ob jugozahodnej strani Velika gora (Ostri vrh 1120 m , Bela stena 1253 m , Debeli vrh 1256 m) Goteniška gora — Planine — Reški gozd (Goteniška gora 1141 m , Brnik 1237 m , Snežnik 1291 m), Moravska gora (Črka 1190 m , Mož 1116 m) in Borič (889 m). Više proti severu ob istej strani je Gregorsko sleme (Žrnovec 760 m in Blatnik 871 m) in še više, prav v severozahodnem kotu Mokriško gorovje (Mokric 1056 m , Nad krogom 911 m). V severu, pri Rašici, se pričinja Mala gora, ki se po sredi laškega in po severovzhodnem delu ribniškega sodnijskega okraja proteza ter do Stare cerkve in Starega Loga v kočevskem sodn. okraju sega. (Nje večji vrhovi so: Grmada 887 m , Sv. Ana 969 m , Črni vrh 963 m). Na vzhodnej strani laškega sodn. okraja, ob meji proti rudolfovskemu okraju stoji Gora, (Špičnik 788 m), ki se na južnem konci združi z Malo goro blizu Črnega vrha.

Z Malo goro blizu Črnega vrha nekako združen po Jaselnici, od Velike gore pa na nje jugovzhodnem konci le po ozkejši Grčarski dolini ločen je Friderikštajnski gozd, ki se po sredini kočevskega sodn. okraja v smeri proti jugovzhodu do Kolpe razteza. Dolg je blizu 11 km. Njegova najvišja hriba sta: Slovenjevaški vrh (1040 m) in Eisbüchel (1075 m).

Najvišji vrh v Rogatem gorovju je Rog (1100 m), ki pa je vže na rudofovskem ozemlju.

Vsa pogorja so večinoma poraščena z gozdom (bukovim in jelovim) nekoliko pa le z grmovjem ali so pa le gola — senožeti in njive. Glavne doline v okraju so: 1. Raško-Dobropoljsko-Struška dolina med Gregorskim slemenom in Malo goro na enej, ter Mokriškim gorovjem, Limbergom in Goro na drugi strani. 2. Ribniška dolina mej Gregorskim slemenom in Malo goro na enej (severovzhodnej) ter Veliko goro na drugi (jugozahodnej) strani. Začenja se na severozahodnem konci pri Boncarji in sega do 30 km daleč do Friderikštajnskega gozda, kojega veja „Jaselnica“ jo loči Kočevske doline. 3. Od nje se odepi na spodnjem konci ozka Grčarsko-Goteniško-Reška dolina mej Friderikštajnskim gozdom na enej (vzhodnej) in Veliko goro, Goteniško goro, Planinami in Reškim gozdom na drugi (zahodnej) strani; 4. Kočevska dolina se razprostira mej Malo goro in Rogo na enej (severovzhodnej) in Friderikštajnskim gozdom na drugi (jugozahodnej) strani. Od Ribniške doline loči jo v severozahodu Jaselnica, nje jugovzhodni konec pa se polagoma vzpenja do Rogatega gorovja. 5. Dolina ob Čubranki in Kolpi spada le na pol h kočevskemu okraju, nje druga stran je hrvaška. 6. Želimejska dolina sega v severu v laški sodn. okraj prav blizu do Raške doline. 7. Ob severnem delu zahodne meje okraja leži Iška dolina, ki deli ta okraj od logaškega.

Velika gora, ob severovzhodnej strani odnosno zelo visoka (600 m), na drugi, jugozahodnej strani le malo upade in se potem kot valovita planota razširja dalje proti zahodu in jugu. Na tej planoti so občine: Gora, Loški potok, Draga in Trava.

Vode so večinoma kraškega značaja; po kratkem toku poniknejo v zemljo. Le malo jih dospe do večjih rek in v morje, te so: 1. Iška, ki izvira v gori sv. Ožbalta, občine Lužarske, teče po globokejši, ozki dolini proti severozahodu in je meja med tem okrajem in logaškim; izliva se kasneje v Ljubljano; 2. Želimejska je majhen potočič, izvira pod Velikim Osolnikom, teče po Želimejski dolini proti severu in se kasneje združi z Ljubljano; 3. Čubranka teče ob zahodni meji okraja in se izliva pri Osilnici v Kolpo; 4. Kolpa teče nekoliko ob južni meji okraja in je tu že precej močna reka; izliva se v Savo. 5. Rašica s svojimi dotoki teče po Raški dolini in pri Ponikvah ponikne. 6. Tržišica teče po ozki dolini mej Gregorskim slemenom in

Malo goro, ter pri vstopu v Ribniško dolino ponikne v jamo „Tentero“; 7. Bistrica izvira pod Boncarjem, teče po ribniškeji dolini skozi Sodražico in Ribnico in pri Goriči vasi ponikne; 8. Ribnica izvira izpod Velike gore blizu Ribnice, teče proti jugovzhodu skozi Dolenjo vas in onkraj vasi ponikne; 9. Rakitnišica pri Rakitnici izvira precej močna vže, po 1 km dolgem toku ponikne; 10. Goteniški potoček; 11. Mühlbach pri Kočevski reki izvira in ponikne po 3 km dolgem toku pri Kočevski reki; 12. Wetzbach pri enakoimenovanej vasi pod Reškim gozdom; 13. Mühlbach pri Brigah v vnožji Boriča in 14. Rinže, ki izvira izpod Fride-rikštajnskega gozda v Kočevskej dolini, in po istej, do Kočevja hitro narastujoča v spodnjem toku ravno tako hitro vpadajoča proti jugovzhodu leze in pri Lienfeldu ponikne.

Nahajajo se tudi podzemeljske tekoče in stoječe vode, n. pr. v Podpeči in Kompoljah pod Malo goro in pri Grčaricah pod Veliko goro. — Podnebje je v Kočevskem okraji kmetijstvu še precej ugodno, le na Velikej gori (Loški potok, Draga) premrzlo; v nekaterih občinah pa tudi vinska trta obrodi (Starilog, južna stran Mozlja, Spodnji Log, Nemška Loka in vzhodni del Koprivnika). V potokih se nahaja dobrih rib in rakov, po gozdih precej — z ozirom na kmetijstvo, mestoma še preveč divjačine: zajcev, srn, lisic, kun itd. Tudi medved ni kaj nenavaden gost, zlasti po kočevskih gozdih, kjer se tudi volkovi nahajajo. V zemlji se dobiva premog (pri Kočevskem mestu so ga več let kopali in ga je tam še velikansko skladišče). Na mnogih krajih dobi se tudi železna ruda, pa se ne koplje, ker ni prilike voziti jo v plavže zunaj okraja. Pred leti so jo kopali v turjaškej občini in vozili v Ponikve, kjer je bila livarna, ki pa ne deluje več. Prebivalci so sploh poljedelci in živinorejci, vendar sta kmetijstvo in živinoreja le v malokaterih krajih vspešni, deloma zaradi slabih krajevnih in podnebnih razmer, deloma zaradi nepravilnega ravnjanja, deloma pa tudi zaradi tega, ker se ljudje raje z drugim poslom bavijo n. pr. s krošnjarijo. Kónj se redi precej, a malo dobrih. Menda se ne najde v nobenem okraji toliko domače obrtnije kakor v kočevskem, zlasti v sodn. okraji ribniškem.

Lesna obrtnija ribniške doline je, dejal bi, svetovnoznana — po velikem delu Avstrije, Nemčije, Rusije, Laške, balkanskih dežel, v Egiptu in Aziji se rabijo nje mnogovrstni izdelki, kakor: žlice, kuhalnice, krožniki, valjički, možnarji, škafi, brente, rešeta, sita, rajte i. dr. Zanimivo je, gledati pridne delavce, kako hitro izdelujejo lično leseno robo — dovolj je rečeno, da spreten delavec izreže v enem dnevu po 12 ducatov in še več lesenih žlic. Pa pri vsej pridnosti si le malo zaslužijo, kajti delo se jim slabo plačuje. V dolenjem konci ribniške doline pa so doma lončarji; vasi: Nemška vas, Pridorica, Dolenja vas, Rakitnica, Blate in Kot so prave lončarske vasi. Krhko to robo razvažajo sami po

Kranjskem in Primorskem. Želeti bi bilo, da se kmalu osnuje v Ribnici obrtna šola, ki bi domačo obrtnijo ribniške doline povzdignila na višjo stopnjo dovršenosti. Po nekaterih kočevskih vaseh izdelujejo bukove kadunje, lopate i. dr. V Medvedjeku (Bärenheim) izdelujejo šibice za vžigalne klinčke. Tudi večje obrtnije se nahajajo v okraji — namreč žag za izdelovanje žaganic. Veliko število jih je ob Bistirici, Rašici in Ribnici. V Travniku, v Medvedjeku, v Glažuti pri Gotenici in v Kočevji so tudi parne žage. Na stotisoče žaganic, jelovih in bukovih, se izvažajo vsako leto preko Ljubljane in Rakeka v Trst in dalje preko morja. Po gozdih pa leto in dan pojó plenkače (Breitbeil) pridnih tesačev, ki tešejo tramove za dom a še več za kupčijo. Lesna kupčija kočevskega okraja je res velika, pa posestnikom gozdov le malo dobička donaja, ker ima les radi drage vožnje do Rakeka, doma le majhno veljavo. Železnica od Rakeka v Ribniško in Kočevsko dolino bila bi za te kraje neprecenljive vrednosti. Potem bi se vrednost gozdov podvojila, nekateri pa bi potem še le vrednost dobili, kajti sedaj ne velja lesa iz njih voziti, ker bi vožnja več stala, nego bi se za les skupilo. Izpeljalo bi se na leto na tisoče voz lesa, oglja, apna, lesene robe itd. Mnogo ljudij si sedaj služi kruh s prevažanjem lesa, le-tem bi sicer železnica ta zaslužek vzela, a jim družega dala n. pr. z dovažanjem lesa iz gozdov do kolodvorov i. dr. Prometu služijo sledeče okrajne ceste : 1. iz Ljubljane preko Velikih Lašč, Ribnice in Kočevja v Črnomelj, Metliko in Karlovec; 2. od Roba mimo Vel. Lašč v Dobropolje in od tu preko Krke v krško dolino (Žužemberk, Rudolfovo) in do Zatičine; preko Račine v ljubljanski okraj, preko Strug v Suho Krajino; 3. iz Lašč na Bloke (v logaškem okraji); 4. iz Ribnice preko Sodražice čez Boncar na Bloke in Rakek; 5. s Trave čez Drago in Loški potok na Bloke; 6. od Stare cerkve in Kočevja v Starilog in Dvor v krškej dolini ter v Rudolfovo ali Žužemberk; 7. iz Kočevja čez Lienfeld v Kostelj, Faro in čez Kolpo na Brod, ob Kolpi v Osilnico; 8. iz Kočevja čez Knežjo Lipo v črnomaljski okraj in na Hrvatsko. Neposrednje poštne zveze ima: 1. Ljubljana — Velike Lašče — Ribnica — Dolenja vas — Kočevje; 2. Dobropolje — Velike Lašče; 3. Kočevje — Dolenja vas — Ribnica — Sodražica — Rakek; 4. Travnik (v Loškem potoku) — Rakek; 5. Kočevje — Starilog; 6. Kočevje — Koprivnik; 7. Kočevje — Črnomelj; 8. Kočevje — Kočevska Reka; 9. Kočevje — Brod na Kolpi. Brzozjavnažica je napeljana iz Ljubljane čez Velike Lašče in Ribnico v Kočevje in Črnomelj. Kočevjarji, pa tudi Slovenci pečajo se mnogo s krošnjarijo; po vseh deželah avstro-ogerskega cesarstva prodajajo južno ovočje in drobno robo; rešetarji pa s suho robo obhodijo Kranjsko, Koroško, Štajersko, Primorsko, Ogersko in Hrvatsko. Krošnjarenje je dobro, ker pride po njem marsikak krajcar v te največ ubožne kraje in ker se ljudje, mnogo ob-

čujoč s svetom, omikajo svoje obnašanje ogladijo in si mnogo izkušenj pridobe. Vendar pa ima tudi svojo slabo stran. Krošnja-riji navadijo se pohajkovati, da niso pri poljedelstvu več za pravo rabo, začno posnemati tuje šege (Slovenci se radi po nepotrebnem ponašaja s svojim „tajč-reden“) postanejo gizdavi v obleki — se vdajo igri in drugim slabostim, mej katerimi ni najmanjša ta, da se radi bahajo z nekakim verskim indiferentizmom. Sploh pa je ljudstvo pobožno, delavno, varčno in spoštuje gosposko; večinoma so miroljubni — surovosti pripete se redkokrat. Tujca posebno Slovenci uljudno sprejemajo in so po mogočnosti gostoljubni. Žal, da se ne more reči, da bi bili tudi vsi šoli prijazni, v nekaterih krajih so ji celo sovražni. Več pohvale, kakor Slovincem gre v tem obziru Kočevarjem. Glede na jakost se pred vsemi odlikujejo Potočanje, mej katerimi se vidijo pogosto prav orjaške postave. Glede telesne lepote se odlikujejo Slovenci pred Kočevarji, zlasti ženske.

Še eno se mora povedati. Obžalovanja vredno je, da se i tu zelo širi samoubojno — žganjepitje. Bog daj obilo blagoslova delovanju „družbe zmernosti“, ki se je pred kratkim osnovala v Ribnici. Društveno življenje napreduje; v okraji je nekaj bralnih društev, požarnih bramb in podružnic družbe sv. Cirila in Metoda. Kar se tiče narodnega značaja, obžalujemo, da se vedno bolj i bolj izgublja — le v jeziki se še razodeva. Obleka je modna; domačo prteno obleko najdeš le še redkokje (največ mej Kočevarji), stari običaji so izginili. Kar je še ostalo, so po največ stare, prazuoverske vraže in vera v copernice. Ko je letos (1887) po Kočevskem toča potolkla poljščine — so v nekej vasi ljudje dolžili tamošnjega župnika, da je on tega kriv, ker ni hotel „toče ustaviti“, v drugej vasi pa streljajo ob hudi uri, nadejaje se, da bodo kako copernico iz oblakov izstrelili. Žalostno! Slovenci govore dokaj čist jezik, najbolje v Ribnici in Sodražici. Od Kočevarjev ne moremo tega reči. Njih jezik, nemški, je od pismenega zelo različen, in kedor zna le pismeno nemščino, Kočevarja, še bolj pa Kočevarice ne bodo razumel. Slovenci in Kočevarji so si mirni sosedje.

Cel okraj šteje 41794 prebivalcev. Slovencev, ki stanujejo največ v velikolaškem in ribniškem sodn. okraji, pa tudi ob južnej meji kočevskega je nekako 24000, ostali pa so Kočevarji.

Okraj kočevski, kakor i vsi drugi ustanovljen je leta 1848. oziroma 1850. Do tedaj bili so v mejah glavarstva kočevskega trije sodnijski okraji in sicer:

1. Okrajna sodnija graščine Kočevje, katera je obsegala današnji sodnijski okraj kakor tudi „Črmošnice“ (sedaj v okraji rudolfovskem) in pa „Planino“ sedaj v okraji črnomaljskem.

2. Sodnijski okraj graščine ribniške v mejah sedanjega sodnijskega okraja ribniškega, izimši „Struge“.

3. Sodnijski okraj graščine Turjak s kompleksom sedanjega sodnijskega okraja Velike Lašče in pa s Strugami, ki dandanes k Ribnici pripadajo.

Leta 1848. oz. 1850. ustanovili so se c. k. sodn. okraji. c. k. zborne sodnije (Collegialgerichte) in pa c. k. obrajna glavarstva. V Kočevji so imeli vsi tu imenovani uradi svoj sedež. V Ribnici in Laščah pa le c. k. okr. sodnije. Zbornemu sodu, bile so podrejene vse okrajne sodnije okraja zbornega soda kakor: Okrajna sodnija v Kočevji, Ribnici in Vel. Laščah. Zborna sodnija obstojala je iz deželne sodnije svetovalca, treh ali štirih prisednikov, državnega pravdnika in kancelistov.

Okrajno glavarstvo vodil je c. k. okrajni glavar; njemu bili so podrejeni okr. komisar, davkarski nadzornik, tajnik, diurnisti, kakor tudi sedaj. Leta 1854. bile so vse te naprave odpravljene in takozvana skupna okrajna gosposka (gemischte Bezirksämter) ustanovljena. Glava okrajne gosposke bil je okrajni predstojnik (Bezirksvorsteher), kateri je imel po velikosti okraja enega ali dva adjunkta, dva ali tri aktuvarje (zapisovalce) tu in tam zemljiškoknjižnega uradnika in več pisarjev. Okrajni predstojnik bil je političen uradnik in sodnik. V sedanjem glavarstvu kočevskemu bile so tri skupne okrajne gosposke: V Kočevji, Ribnici in v Laščah.

Leta 1867. bilo je politično od sodnijskega zopet ločeno in osnovan je bil političen okraj kočevski s sodnijami, kakor so še dandanes.

Po šolski postavi od leta 1868. (25. maja §. 10.), bilo je ustanovljeno okrajno šolsko svetovalstvo, katero ima nadzirati šole v šolskem okraji, kateri ima iste meje kakor političen po deželnem postavodavstvu. Predsednik okrajnega šolskega sveta je okrajni glavar. A prej bilo je drugače. Dekan bil je okrožni nadzornik šol v svojem dekanatu. Podrejen je bil knez. škof. ordinarijatu. Višji šolski ogleda, vselej kak korar, bil je čez vse šole škofijstva.

Gotovo so bili uže za časa prihoda Rimljanov na Kranjsko vsaj nekateri deli našega političnega okraja obljudeni. Čemu neki bi bili tudi Rimljani po Bloškem svetu kopali rove, kakor da so se zavarovali proti prebivalcem teh krajev. In če je bilo uže pred Kristom Metallum mogočno in trdno mesto na svetu mej Blokami in Ložem, kjer nedostaja vode, gotovo se je ljudstvo naselilo tudi po dolini Ribniški, koder je obilo vole in rodoviti ravnini Dobrepoljski. Tudi cesta, ki je, kakor trdi Podkrajšek, preko ljubljanskega močvirja proti Turjaku peljala je baje iz prazgodovinskih časov in živa priča, da so tukaj prebivala ljudstva. Se vé, da so v teku časa zginjevala in se zopet druga naseljevala, tem gotoveje, ker zgodovina trdi, da je do 6. stoletja mnogo narodov iskaje si stalnih sedežev skozi našo deželo potovalo.)

V 6. stoletji naselili so se tod Slovenci, koder še dandanes prebivajo. Nemci pa v 14. stoletji. Kren (Chrön) opisuje naselitev tako-le: Ljudstvo Frankov in Thüringov bilo se je zoper vladarje svoje spuntalo. Bilo je pa kmalu ukročeno in veliko upornikov ujetih. Postavno bi morali biti usmrčeni, toda Friderik Ortenburški prosil je Karola IV. za nje, da jih pošlje svojemu bratu Otonu za naselbino po razprostrtem a neobljudenem svojem posestvu.

Karol podari mu res 300 rodbin, katere so posedle zemljo še popolnem neobdelano. Stavili so si s početka za prebivališča majhne kočee, radi tega so jih sosedni Slovenci imenovali „Kočarje“ — Kočevarje.

Po Dimitz-u pa: Friderik Ortenburški, živeč večinoma na dvoru Karola IV. prosil je tega kolonistov za svejega brata Otona.)

Kmetski upori in druge nezadovoljnosti v cesarstvu dali so povoda dovolj, da je več rodovin prostovoljno, zapustilo svojo domovino iskaje si na tujem prave zadovoljnosti, ter se naselile mej 1350.—1360. letom tod; 1530.—1540. leta jeli so se naseljevati v kosteljski in osilniški okolici beguni iz Bosne ter ustanovili takozvano „Vojaško granico“ — katera, se vé, dandanes nima nobenega pomena.)

Prebivalstvo je po veroizpovedanji izključljivo rimsko-katoliško. Krščanstvo je tod uže v prvih časih cvetelo. Za to so skrbeli oglejski patrijarhi pa tudi solnograški nadškofje so tu sem pošiljali svoje misijonarje. Vendar sta temoto paganstva prognala na veke sina Leonova: Konstantin in Metod, tem lažje, ker se jima je ljudstvo radi liturgije v domačem jeziku z vso udanostjo podvrglo. Vendar reformacija, največja verska prekucija do današnjih časov, nij bila našim prednikom tuja, ampak širila se je enako hudourniku v našega glavarstva mejah, posebno ker so ji bili graščaki radi komoditete, katero je privoljevala, iz srea udani. Tudi duhovnikom je ugajala in več jih je bilo, ki so se z novotarijo na prvi hip pobratili. Turjaški grof je skrbel, da je Št.-Kocijanska župnija uže l. 1564. dobila protestanta dušnega pastirja.) Ker so odpadniki razun vsakojakih naklonil deželnih stanov od teh še denarne podpore dobivali, povspešil se je odpad tem hitreje. Leta 1578. pristopi k novi veri dobrepoljski župnik Luka Vrbee in ž njim gotovo več ovčie njegovih. V okolici Orteniški sejal je seme novosti neki kruljev predikant (pridigar) iz Loža, iskaje si tu zavetja pred vicedomom. Koder pa ljudstvo ni imelo krivovernih duhovnikov, pomagalo si je samo s tem iz zadrege, da se je nasprotno spodbujalo k stanovitnosti v novej veri, ter jo tudi po svojih močeh širilo. Tako je leta 1584. v Osilnici cerkovnik in drugo prosto ljudstvo navdušeno oznanjevalo novo véro. Če je zaostala prvemu beseda, poprijel jo je drugi. Radi tacega verskega fanatizma bila je cerkev na „Pla-

nini“ sedaj v dragarskejši župniji, razdejana od starejši veri zvesto udanega graščaka haasberskega. Tudi po ribniški župniji je protestantovstvo čvrsto korenine poganjalo in se hitro širilo. Ko je prišel l. 1593. papežev poslanec msg. Barbaro v Ribnico, zasacil je v trgu hudega krivoverca, tedajnega nadvojvodinega oskrbnika graščine imenom Adama Možgon-a.

Da je bilo ljudstvo tudi po Kočevskem krivoverstu udano, spričuje patent nadvojvode Ferdinanda z dne 12. decembra l. 1595., vsled katerega sta prišla v Kočevje vicedom in zatiški opat krivovercev preganjat. V klub temu nahajamo še leta 1613. v Kočevji vnetega pridigarja v osebi Lenarda Zigelfest-a. Bil je prej katoliški duhovnik, postal pa je odpadnik ter službo božjo opravljal v svoji hiši z veliko gorečnostjo. Leta 1615. je njegova izvanredna delavnost za luteranstvo zopet vicedomu na znanje došla, ter mu živce razdražila. Hotel ga je toraj na vsak način v pest dobiti. A, ko je uže vse potrebno za lov ukrenil, zgnil je Zigelfest iz Kočevja. Stoprv vsled ukaza nadvojvode z dne 9. marcija istega leta, kateremu pokoreč se bi se moral pod ključ dejati, prikaže se zopet; izprosi si pa prostosti z obljubo, da se hoče vsakemu povelju pokoriti. Skazal se je pa tudi s spovednim listkom, menda v znamenje, da je zopet katoličan postal. Vsi ukazi, naperjeni proti protestantizmu niso veliko izdali. Res ni imela l. 1600. ustanovljena verska komisija lahkega posla, katere namen je bil, vero očistiti. Celo 1615. l., 26. oktobra dobilo je šestero ljudij iz Ribnice povabila k imenovanej komisiji v Ljubljano, ker so bili še udani novi veri. Leta 1615. poroča škof Kren papežu, da še ni svoje škofije luteranstva očistil, akopprav po dvakrat na leto na vizitacije hodi.

Kako reven, žalosten in opustošen je moral pač biti, nekdaš naš okraj, ker je zgodovinsko dokazano, da je pred Turkom največ trpel. Žalostno tedajno stanje razvidi se prav dobro iz pismene pritožbe stanov kranjskih na papeža Siksta IV., v katerej se izjavlja, da se dežela ne more braniti Turka; naglašja se dalje v istej nevarnost za vse krščanstvo, kakor se tudi trdi, da so nesrečneži kranjski na poginu, in — da jim le še izselitev more ohraniti vsaj življenje. Tedajni cesar Friderik III. je bil sicer ukazal pobirati „občni davek“, ki naj bi se v obrambo zoper Turka obračal. Vsakdo naj bi na teden po svojem premoženji in vesti davek odrajtoval, če več ne, vsaj po vinarji. Ta davek se je vestno izterjeval; tudi druge priprave se niso zanemarjale, a Turku se le ni pot zaprla. Prvikrat pohodil je nas Turek l. 1469. Oddelek sovražnikov je požgal Kočevje, ter se drvil požigaje in ropaje proti Ljubljani. Nad 60.000 ljudi je nalovil ter jih gnal čez Kolpo v svojo domovino. 1000 slabotnejših pomoril je na Kolpi, da bi mu na poti težav ne delali. L. 1471. more se imenovati leto, v kojem je Kranjska naveč trpela pred turško krutostjo.

Trikrat namreč je neki Izak-paša prihrul v našo deželo, v tretje tudi v naš okraj. Od Vinic na Kolpi pa do Rašice prišel je krvoločnik v eni noči s svojimi 15.000 konjiki. Tu se za nekaj časa ugnezdi in ropa daleč na okrog. Ko je po okolici vse uničeno, razprši se v treh oddelkih na Gorenjsko, Štajersko in Dolenjsko. Takrat jelo je ljudstvo skrbeti za zavetja pred Turki. Po hribih, navadno okoli cerkvá, stavili so si trdna ozidja, ki naj bi jih branila pred sovragom; imenovali so jih „tabore“. L. 1476. razsajal je Turek po vsej Dolenjskej; ker pa ni še dovolj naropal, napoti se od Rudolfovega proti Cérknici in Postojini. Takrat je tudi naš kraj pustošil; ne vé se pa ali idoč preko Staregaloga ali preko Dobropolj in Velikih Lašč. Vemo pa, da se poln ropa vračuje v svojo domovino od ložkih razvalin preko Sodražice in Ribnice proti Kočevji in potem čez Kolpo. L. 1480. ga vidimo brez vseh ovir pri Brežicah Savo prestopiti. Oddelek roparjev prišel si je tudi okolico kočevsko in ribniško ogledat ter se je dalje proti Cérknici in Logatci drvil. Tega leta je tudi draginja in nalezljiva bolezen gospodarila.

L. 1491. v začetku oktobra pustoši Turek v okolici turjaški, dobrepoljski, po Suhi Krajini, Ribnici in Kočevji. Utaboril se je bil takrat sicer blizo Rudolfovega in jo mislil ubrati proti Celji, a Krka in Sava sta bili vsled deževja tako narastli, da jih vrag ni mogel prekoračiti. No, pokazal je potem v mejah našega glavarstva, da svoje zlobe še ni opustil. Cesar Maks si je veliko prizadeval, da bi turškemu ropanju konec storil. Dobil je privoljenja, da se „turški davek“ po vsej državi upelje. A tudi s tem denarjem se ni Turčinu že uglajena pot zaprla.

15 L. 1407 uničuje turško kopito trud ubozega kmeta in tržana v okolici ribniški! Ko je bila morija, pustošenje in požiganje dovršeno, odlazi vrag proti Cérknici, Logatcu in dalje. L. 1522. obiše nas Turek od Pivke čez Cérknico in Bloke prišedši v Sodražico, Ribnico in Kočevje in se vrne čez Kolpo v svoje roparsko gnezdo. Vso to pot prehodil je v treh dneh, tako hitro je znal svoja dela izvrševati.

L. 1528., 9. marcija hrul je Turek od Cérknice in Loškega potoka proti Orteneku, 12. marcija zapustil je Kranjsko pri Kostelju, mnogo sto ujetih s seboj peljaje. 500 Turkov pa se skrije pri Kostelju v zasedo, plane bliskoma v Kočevje in ugrabi kakih 400 ljudi, ki so se ukvarjali s poljedelstvom. Ker se jim je rop dobro ponesel, prišli so istega leta še enkrat v naše kraje preko Kostelja. 8. julija okoli 6. ure zvečer zagrnili so vso Ribniško dolino, kajti bilo jih je nad 6000. — Od tu se podajo mimo Orteneka, Lašč in Turjaka proti Igu ter naplenijo nad 4000 ujetnikov. Deželni glavar je sicer sledil vračajočim se Turkom s svojo majhno vojsko do Ribnice, a udariti se žnjimi si ni upal. Ta

pot si je Turek nekje na Kočevskem osvojil nek tabor in število ujetih s tem pomnožil.

L. 1546. ropa vrag v marciji po Kočevskem, Ribnici in okolici orteneški. Ravno tod leta 1558.

L. 1559. uže 29. januarja prihrumi 6000 Turkov v kraje kočevske in ribniške. Ko je tod vse končal, poda se čez Sodražico na Bloke proti Cérknici svoja navadna dela opravljat.

L. 1561. 8. maja napadlo je 1800 Turkov Kostel, a niso ga vzeli.

L. 1564. pridrli so Turki od Postojine čez Sodražico v Ribnico in v Kočevje.

L. 1578. bil je trg in grad Kostel po Turku z zvijačo vzet in razdejan (gl. opis Fare).

Kmeti stan, glavna podpora države, ustanovljen je stoprv leta 1775. po blagosrčnosti cesarice Marije Terezije. Do tja ni bil kmetovalec prost človek, ampak suženj, kateri je le graščaku delal. Od truda preostajalo mu je komaj, da je sebe in svoje siromaštvo preživil. Prišli so pa časi, ko mu je pretila nevarnost od sovražnika, poseči je moral po orožji in iti v boj.

Kranjska, osobito pa kočevski okraj, bojeval se je čestokrat proti zakletemu sovražniku — Turku. Vrh tega je moral kmet — suženj vsa bremena za vojsko deželne, in državne troške nositi. Pravic ni imel nobenih. Graščak, kateremu je delal, bil je tudi njegov sodnik. Le meščani in tržani smeli so si sami sodnike iz svoje srede voliti. Uvidevši, kako samovoljno in krivično se ž njim ravna, kako se mu od leta do leta, od dne do dne stara pravica krati, pritoževal se je večkrat tu in tam, zaman! Vzdigne se z orožjem v roci, ker si drugače ne vé pomagati, zoper svoje gospode — graščake, se vé brezuspešno. Roka utrjena po najtežavnem delu, vendar ni bila kos graščaku, katerega je razum močnega zidovja in ostrega meča varovala še postava, ki je kakor uže rečeno, itak bila v njegovi roci.

Iz Kočevja razširila se je iskra ustaje po vsej deželi do velicega plamena 1515. l. baje iz tega uzroka: Tu je stanoval ošabni fevdalni gospod Jurij Turn-ski, ki je brez usmilenja izterjeval zemljiški davek. Deželni stanovi so ga radi njegove grozovitosti uže l. 1512. tožili pri cesarji, češ da bo ljudstvo s svojo oholostjo do obupa privel. Ko pridejo kmetje navedenega leta k Turnskemu pritoževati se in zahtevati svojih starih pravic, bili so vsi pozaprti in konečno usmrčeni. Sedaj je Kočevjarjem kri zavrela, vzdigne se črna vojska, potolče Turnskega in njegovo zaničevanja vredno orodje — Gregorja Stržen-a. To je bi povod, da se je ljudstvo i drugod pripravljalo, na trenutje, da zleze iz trdega jarma s pomočjo lastnega orožja. Spomladi 1515. l. pridejo naši predniki pred grad Orteneški, kjer se je skrival za močnim ozidjem Jožef Lamberski. Ni sicer prišlo do preliivanja

žlahodne krvi, kajti znal jih je Lambergar, z lepo pogovarjaje se ž njimi, toliko časa zadrževati od resnejih navalov, da mu je prišla mala vojska na pomoč. Da naš kmet pri prvi ustaji ni dosegel, kar mu je šlo po postavi, vidimo iz tega, ker se brani zopet leta 1604. takozvani, leta 1475. ustanovljeni „tedenski davek“ plačevati še posebej razun obilega krvnega davka; zdelo se jim je preveč, in hoteli so rajši bojevati se na življenje in smrt. Sicer ni prišlo do pobojev, a doseglo se tudi sedaj ni nič. Kočevarji so bili prvi, bili so pa tudi zadnji, hote ali nehote, ki so se uprli svojim gospodom l. 1662. Kronist ne opisuje upora natančneje. Konec vsemu, pravi, je bil izgon iz dežele in pa usmrčenje več kolovodij. Nikdar ni gospoda tako osorno in strogo postopala proti ljutemu Turku, hodečemu skoro vsako leto morit, ropat in požigat v naše kraje, kakor proti ubozemu kmetu. Čemu pa tudi? Saj ona je bila proti prvim zavarovana za močnim ozidjem, trpel je le borni kmet, a proti temu jim ni šlo le za imetje, ampak za neomejeno gospodstvo. In kdo naj bi bil takrat delil pravice s kmetom?! Vendar nahajamo še pozneje, ko se je kmetu po milosti vladarjev že več pravic podelilo, v mejah našega glavarstva punte. Nastali so tako-le: Ko je sreče pijani Napelon leta 1809. dobil tudi Kranjsko v svojo oblast, naložil ji je 15,260.000 frankov vojnškega davka, kateri se je z vso strogostjo izterjeval. Zahteval je tudi posojil za vojsko in pa glavnino (Kopfsteuer) je upeljal po 30 kr. od osebe nad 15 let stare. Mislilo se je gotovo, da majhna posadka Francozov, okoli 2000 mož ne bode mogla dežele strahovati, ako se kmet zoper njo vzdigne. Dne 16. septembra nabere se okoli 600 kmetov v Kočevji, kateri so se vojaškemu davku odpovedali. Ko pride general Souchy iz Ljubljane z enim bataljonom vojakov kmete preganjat, se ti razprše in nekaj časa mirujejo. Toda 8. oktobra napadejo posadko v Kočevji, več vojakov potolčejo, nekaj jih vjamejo in odpeljejo v Reko.

V Kostelu vjamejo kmetje vojaške eksekutorje in je odpeljejo čez Kolpo v avstrijski tabor. Kostel je bil radi tega v svarilo drugim krajem požgan. 12. oktobra bila je posadka Francozov v Kočevji do malega uničena. Okrožni komisar Gasparini bil je potolčen in njegovo truplo v nek jarek pri Lienfeld-u zavlečeno. Zameril se je nekoč kmetom s svojo strogostjo pri izterjevanji vojne naklade. Nečloveškega dela bili so deležni tudi Poljanci in Kostelci. A huda kazen zadela je mesto kočevsko. Nepremišljenost, nepostavna pota, po vsem opravičen srd razjarjenih kmetov nad Francozi nakopala je mestu hudo gorje. Zaukazalo je oblastvo upepeliti mesto. Vendar dospe še pravočasno odposlanec francoskega vojskovodje iz Črnomlja s poročilom, da so meščani nekrivi prelivanja krvi in da je Jonke, župnik črnomošniški, rodom Kočevjar, Francozom veliko uslug učinil, ko je več ujetih Francozov gotove smrti rešil. Naj se torej mesto obvaruje. Bil je res.

upepeljenja rešeno, mesto tega se je pa ropalo po mestu in okolici tri dni (16.—18. okt.). Škode je bilo do 80.000 gld. — 14. oktobra 1809. v Schönbrunskem miru bila je Kranjska od milega žezla Habsburškega, pod katerim je stoletja v nepremakljivi zvestobi in udanosti se veselila in žalovala z Avstrijo, in od te odcepljena. Kaka čutstva so napolnjevala podložne, ko je bil 22. oktobra mir oklican in dežela Francozom izročena! Uže 9. februarja 1811. l. jel se je ilirski regiment nabirati, da bode sprehod po ruskih štepah tem številnejši in jez stavljen iz trupel navdušenih vojnikaov preko reke Berezin, tem močnejši. Tudi naš okraj poslal je nekaj sinov svojih tja — ki so, žal, našli večinoma mrzel grob v ledenih poljanah ruskih. Leta 1813. pa je bila Kranjska zopet združena z Avstrijo pod žezlom slavne Habsburške rodovine.

Celo glavarstvo meri 1184 km^2 ter šteje 41.794 prebivalcev, (na 1 km^2 povprečno 35.3 preb.), ki prebivajo v 1 mestu, 4 trgih in 379 vaseh, ki so združene v 39 občin in 25 župnij.





I. Velikolaški sodnijski okraj.

Velikolaški sodnijski okraj meri 217 km^2 , šteje 8955 prebivalcev (povprečno na 1 km^2 41·2 preb.), ter obsega naslednjih 7 občin: Turjak (2667 preb.), Sv. Gregor (1591 preb.), Kompolje (413 preb.), Velike Lašče (590 preb.), Lužarji (1092 preb.), Podgora (1074 preb.) in Videm (1528 preb.). V okraji so župnije: Rob, Dobrepolje, Velike Lašče, Sv. Gregor, Turjak in del škocijanske župnije. V celem okraji je 1 trg (Turjak) in 128 vasi.

R o b.

Med Turjakom (trg z graščino enacega imena starega rodu grofov Auerspergov) in Velikimi Laščami leži vas Rašica ob okrajnej cesti Ljubljana-Ribnica-Kočevje. Blizu te vasi se loči druga okrajna cesta, ki se vije po deloma ozkej, deloma širjej dolini proti zahodo-jugo-zahodu peljaje nas na Rob. Od Rašice do Roba je menda 3·9 km ; a komaj $\frac{1}{4}$ ure poprej, predno pridemo v vas (Rob), zagledamo še le na samoč sredi doline stoječem 592 m visokem hribu belo župnijsko cerkev, postavljeno na čast rojstva Bl. D. M. Niže od cerkve, na južni strani, stoji enorazredna ljudska šola, pritlično, z opeko pokrito poslopje. Vas Rob je na jugu pod hribom in šteje 16 hiš z 69 prebivalci. Valvasor je v svojem topografičnem opisu nič ne omenja. Na griču je samo cerkev s pokopališčem, župnijski dom z gospodarskimi poslopji in šolsko poslopje. Krog teh stavb je nekaj njiv, travnikov in sadnih dreves; večina hriba pa je še z grmovjem, deloma tudi z gozdnim drevjem obraščena. Studenca na hribu ni; župnijski dom ima vodnjak (kapnico), šola do sedaj še ne. Na jugo-zahodnej strani, ne daleč od hriba, se levo po dolinici naprej vije potoček „Robarka“, katera se pa ob času nalivov kaj rada čez svoje bregove razlije, poplaveča travnike, njive in cesto. Svoje vode dobiva od „Črne vode“ izpod Dednika, od „Kobiljega Curka“ (zraten slap pod vasjo Bani za Gradiškim vrhom) in iz mnogo drugih studencev. Na severo-vzhodnej strani obteka Rob „Uzmanjčica“, katero še kasneje omenimo. Robarka in Uzmanjčica se združujeta

ne daleč pod vasjo Rob, blizu vasi Dolščak, ter tečeta potem vzajemno skoz Robsko dolino močno v vzhodnej smeri proti Rašici in Ponikvam, sprejemaje mej potjo še več manjših dotokov n. pr. Šumnik izpod Velikega Osolnika, katerega tudi še kasneje omenimo.

Občina, h katerej ne spada samo vas Rob, nego cela župnija, imenuje se turjaška občina. K tej političnej občini pripada pa tudi župnija Turjak, t. j. trg Turjak (218 preb.) in vasi Ščurki (27 preb.) in Četež (49 preb.) in cerkev podružnica sv. Ahacija na 750 m visokem vrhu „Dolge strani“; potem 10 vasi od Št.-Kocjanske župnije, namreč: Gradež (67 preb.), Javorje (48 preb.), Laporje (82 preb.), Mali Ločnik (87 preb.), Veliki Ločnik (66 preb.), Mali Osolnik (69 preb.), Prazniki (27 preb.), Podlog (35 preb.), Rašica (201 preb.) in Sloka Gora (31 preb.); dalje Male Lašče (183 preb.) od veliko-laške župnije. Ako tem krajem pridružimo vasi župnije Rob, namreč Rob (69 preb.), Bavdek (34 preb.), Centa (23 preb.), Dolščak (53 preb.), Gradišče (56 preb.), Knej (47 preb.), Laz (35 preb.), Maček (33 preb.), Marinček-Ambroži (46 preb.), Veliki Osolnik (165 preb.), Osredek (42 preb.), Peček-Strletje (42 preb.), Podhoini Hrib (54 preb.), Purkarče (42 preb.), Srnjak (28 preb.), Škamevec (43 preb.), Tomažin (28 preb.), Uzmani (35 preb.), Boštetje (37 preb.), Bukovec (30 preb.), Dednik-Vrh (67 preb.), Mohorji (41 preb.), Krvave Peči (141 preb.), Rupe (43 preb.), Selo-Naredi (163 preb.), Zgonče-Bani¹⁾ (56 preb.) in Sekiršče (24 preb.), šteje vsa turjaška občina po ljudskem štetju l. 1880. 2667 preb. v 40 vaseh in 1 trgu, župnija Rob pa po ljudskem štetju od 1880. l. 1490. — K enorazredni šoli na Robu je vsolanih samo prvih 20 vasi župnije Rob (Rob . . . Uzmani) v katerih je povprek 120—132 za vsakdanjo, 32—38 pa za ponavljavno ugodnih otrok na leto.

Vsakdanjo šolo obiskuje povprek 118—130, ponavljavno pa 24—31 učencev; nekaj za šolo ugodnih otrok hodi radi uboštva starišev uže zgodaj služiti v nevšolane vasi ali v druge župnije. V nevšolanih 12 vaseh župnije Rob je blizu 75—85 otrok pod 13 in nad 7 let starih, blizu 18—22 pa jih je v 13. in 14. letu. Tu bi bila pač ekskurendna šola potrebna!

Posebnega gorovja v šolskej občini ni; vendar pa obstoji župnija večinoma iz višavja, t. j. nad 20 vasi je 600—700 in več metrov nad morsk gladino. Jam in votlin je nekaj, a preiskana ni nobena. Na nekaterih hribih, sosebno na severo-vzhodnej strani Roba, pridelujejo prav lepo pšenico; vendar pa se v obče po hribih oves in ječmen prideluje. V Krvavih Pečeh n. pr. ne sadé ne koruze ne fižola; podzemljice (korun, krompir) pa se

¹⁾ Nekatera imena krajev v raznih spolih rabi; n. pr. pri Bani, pod Bano; pod Banom itd.

tam po navadi dobro obneso. V dolini sejejo in sadé vse navadne gospodarske rastline; vendar pa ni pridelek navadno v nobenem obziru obilen. Deloma so zemljišča prevlažna in nezadostno gnojena, deloma se od njih preveč tirja, in tudi slana spomladi in jeseni večkrat škoduje. Navadno se proso najslabejše, detelja najboljše obnese. Izmed ovočja imajo in sadé najraje češplje; dobé se pa tu in tam tudi lepe hruške, dobra jabolka, krog Škamevca celo kostanj. Vendar pa je sploh sadjereja še na nizkej stopnji, kakor tudi čebelarstvo. Ker polje preobilno ne rodi in ga tudi veliko ni, zato se mora prebivalstvo po drugem zaslužku ozirati. Mnogo jih hodi jeseni na Hrvaško, Ogersko, v Galicijo, celo na Rusko itd., kjer po „šumah“ (gozdih) drva sekajo, doge delajo in deske žagajo. Prejšnja leta je marsikateri spomladi lepo svoto domov prinesel; sedaj pa je neki čedalje slabejše. Po hribih izdelujejo tudi „suho robo“, sosebo škafe. Tudi si marsikateri krajcar prislužijo (celó otroci) z izdelovanjem zobočistek.¹⁾ Pred nekoliko leti, ko se Turjaška grajščina, katera ima tu okrog mnogo jelovega gozda, še ni bila z odstopom gozdnih deležev znebila gozdnih služnostij (servitutov), in dokler ni bilo „teh in toliko borštnarjev“, so si mnogi tudi s tem kruh služili, da so po obširnih jelovih gozdih smolo nabirali in iz nje kolomaz, tu „šmirba“ imenovan, kuhali in ga potem na daleko nosili in vozili; zato še dandanes bolj zdolej na Dolenjskem pravijo: tam in tam so „šmirbarji“ doma. A bili so tedaj dobri časi! Sedaj je drugače. Le sedaj pa sedaj, še kdo kak „rep“, tu pravijo „blago“, proda. Da se pa tudi to prepogosto ne pripeti, to je, da ni odveč živine (blagá), je uzrok, ker se premalo gleda na pleme (sosebo pa je krava pri hiši — pastorka!) in na domačo izrejo živine. Največ se živine po sejnih nakupi, črez nekoliko časa pa zopet na sejmu proda. Po občinskem zapisniku je sedaj v celej občini nekako to-le število živine: 2 bika, 570 krav, okoli 380 volov, 310 telet, 290 ovac, 10 koz in 65 konj. Da se pri takih razmerah, o posebnej premožnosti prebivalstva (redke izjeme) ne more govoriti je pač umevno; lišp pri ženskem (deloma tudi pri mlajšem moškem) spolu je kljub temu pretiran.

Prebivalstvo je v občé precej miroljubno, postrežljivo in krščansko. Tudi za znanje branja je ljudstvo vneto. V nevšolanih vaseh si pogosto za zimski čas koga najemo, da uči otroke brati in številke pisati, in tako si nalože ti bori ljudje razven postavne šolske naklade še sami šolsko naklado. Reči moramo še enkrat: tu je potreba ekskurendne šole ali vsaj šole za silo! Župnija Rob ima razun župnijske cerkve še tri podružnice; namreč: podružnico sv. Lovrenca na Velikem Osolniku (721 m v.),

¹⁾ Zahnstecher, rusko: „zubožitka“; po Vodniku: „pipek za zobe“ in „zobotrebec“; tu pa sploh pravijo, da delajo „klince“.

sv. Primoža v Rovtah (817 *m*) in sv. Lenarta v Krvavih Pečeh (809 *m*). Med zadnjima dvema, ali proti zahodu od Roba, je dobro z jelskimi obraščeni hrib Mačkovec, sedaj po večini last graščine Turjaške, katerega najvišji vrh „Tolsti vrh“ se 912 *m* nad morsko gladino dviguje. Ne daleč od Krvavih Peči sta vrhova Lancenberg¹⁾ (1026 *m*) in Repičnik (881 *m*). Dalje je še omeniti od Roba proti severu blizu vasi Osredek, na meji med kočevskim in ljubljanskim okrajnim glavarstvom stoječa, 705 *m* visoka Hrušica. Na severo-severovzhodu od Turjaka je hribovje „Dolga stran“. Na njenem vrhuncu (750) stoji precej velika, v gotiškem slogu zidana cerkev sv. Ahacija, nekdanj imenovana cerkev v Velikem Ločniku, sedanj škof. šematizem jo prišteva Malemu Ločniku. V tej cerkvi je bilo za Valvasorja 13 oltarjev; sedaj jih je pet. Zvonik stoji samoč od cerkve, zato se s ceste nič ne vidi. V nedeljo po godu sv. Ahacija (22. jun.) se obhaja tam „žeganje“; pa tudi 22. jun. se opravlja sv. maša, in ako je lepo vreme, pride veliko ljudstva vkup. To „žeganje“ se pa še zmirom obhaja v spomin zmage nad Turkom. Ta podružnica spada k turjaškej, ona na Rašici (sv. Jarneja, 478 *m* v.) pa h škocijanskej župniji, obé pa sta še v turjaški občini. Na jugu pri Robu je Gradiški vrh (680 *m*); ne daleč od tega, proti jugo-vzhodu pa je vrh z robsko podružnico sv. Primoža (817 *m*). Lep razgled!

Razven uže spredaj imenovanih potokov naj se tu še imenuje Iška, katera pod Iškim vrhom blizu Lužarjev (vas in občina) izvira, potem močno proti severu naprej se vijoč, nekoliko časa mejo mej kočevskim in logaškim glavarstvom dela. Pod „Mokricem“ (1656 *m* visokim hribom v želimeljskej občini) zapusti meje našega in prestopi na ozemlje ljubljanskega okr. glavarstva, ter drvi mimo Tomišlja v Ljubljano. Med potjo dobiva svoje vode iz mnogih studencev, kateri pa večinoma nimajo posebnih imen. Samo eden dotok hočemo imenovati, namreč „Šumnik“, kateri na severu pod Krvavimi Pečmi uže precej močan na dan stopi, kakor na nasprotni strani Krvavske visoke planote pod vasjo Uzmani Uzmanjčica, katera tudi precej mlinska kolesa goni. Ljudje mislijo, da Krvavski Šumnik in Uzmanjčica iz ene in iste zaloge, morebiti iz podzemeljskega jezera, ki utegne biti pod Krvavskim poljem, svoji vodi jemljeta. Enako razmero pripisujejo drugemu Šumniku, na jugu pod Vel. Osolnikom, blizu vasi Knej in Krsinjaku na severu pod Vel. Osolnikom. Ta Šumnik se po kratkem toku izlije v Uzmanjčico združeno s Črno vodo (Robarko), Krsinjak se pa pri Anžičevem mlinu združi z Grajnovico dohajajočo izpod Hrušice, potem pa teče mimo Želimelj kot Želimeljčica, ter se končno izlije kot Ižica v Ljubljano.

¹⁾ Ljudje navadno izgovarjajo: „Lačenberg“ in „Lančiberg“.

Župnija Rob je bila l. 1789. ustanovljena. Poprej je spadala k velikej župniji škocijanskej, ustanovljenej po Herbartu Turjaškem l. 1260., h katerej je za Valvasorja spadalo 9 podružnic. Duhovniki na Robu so se do novejšega časa nazivali „lokalni kapelani“. Prvi je bil Marcijal Sävar (Sauer od l. 1789.—1809.). Nasledniki so mu bili: Fran Okoren (1809.—1824.), An ton Milavec, (oskrbnik proti koncu l. 1824.), Jurij Tomé (1825.—1846.), Fran Rant (1846., tu umrl 11. dec. 1868.), Blaž Lenček (1869.—1872.), Rajmund Kalan (1872.—1875.), Primož Jan (1875., tu umrl 21. maja 1886.); sedanji župnik je Miha Lavtizar. Za Jurija Tome-ta so sedanjo, precej prostorno cerkev sezidali (poprej je bila kot podružnica bolj kapeli podobna). Blagoslovil jo je 26. junija 1845. l. mil. g. knezo-škof Anton Alojzij Wolf. Največ pa je storil v kratkih letih č. g. župnik Blaž Lenček; on je pokopališče razširil in obzidje popravil, mrtvašnico in vodnjak sezidal, orglje v cerkvi napravil, znotraj cerkev olepšal; vsled njegovega predloga in pod njegovim vodstvom in nadzorstvom se je sezidalo sedanje šolsko poslopje (1869.—1870.). Škoda, da je blagi mož ta kraj, kateri potrebuje energičnih, previdnih, darežljivih, za občni blagor in za povikšanje božje časti vnetih mož, prezgodaj zamenjal z večjo duhovnijo. Blag spomin naj mu bode! — K tej župniji pripadajo tri podružnice, katere so uže za Valvasorja stale, spadajoče tedaj tudi k škocijanskej župniji, namreč: podružnica sv. Lavrencija na (Velikem Osolniku na 721 m vis. hribu), sv. Primoža in Felicijana v Rovtah s pokopališčem (817 m) in sv. Lenarda v Krvavih Pečeh s pokopališčem (809 m).

Šolo na Robu so sezidali, kakor smo uže spredaj povedali l. 1869. in 1870. pod nadzorstvom župnika Blaža Lenček-a. Iz njegovega računa posnemljemo, da je stavba stala v gotovini 1697 gld. 81 kr. Prispevek 300 gld. je dala c. k. dež. vlada; vse drugo je župnije prebivalstvo pobotalo. Prostor, kjer šola stoji, je brezplačno odstopil g. Miha Jakše (prvi predsednik kr. š. sv.), posestnik h. št. 1 v Robu. V tlako se je pri zidanji šole mnogo, mnogo storilo; kajti pomisliti se mora, da stoji šolsko poslopje na griču, da je bila tedaj vožnja peska, kamenja, opeke, vode itd. težavna. Tudi je bilo zemljišče, kjer sedaj šolsko poslopje stoji, z grmovjem zaraščeno. Do l. 1870. je prebivalstvo samo pomožne učitelje vzdržavalo, ter je sedaj v tej, sedaj v onej hiši sobo za učilnico najemalo. V novozidanej šoli so poučevali: Avgust Adamič, Maks Ivanetič, Jarnej Kimovec, Anton Brlan (pom. uč.), Janez Vrezec, Alojzij Sezun (pom. uč.), Edvard Raktelj (tu umrl po kratkem službovanji 3. marca 1884.) in Josip Čop (iz Ribnice samo začasno poslan). Od 1. oktobra 1884. l. službuje tu prvi za trdno nastavljeni učitelj Ferdo Vigele. — Iz hvaležnosti moramo omeniti, da je tu pokopanemu učitelju, Edvard Raktelj-u, ranjki g. župnik Primož Jan, prijatelj glasbe in do

brotnik ubogih in stiskanih, vzajemno z župljani postavil kamenit spomenik.

Pred sto in sto leti zrl je ponosno z Gradiškega vrha v nižavo grad „Gradišče“. Ni ga več! Pred sto in sto leti šetala je tam vesela družba lehkoživih gospic in gospâ: zginile so. Tam gori so si hrabri vitezi mnogokrat napivali zdravice; kje so sedaj? — Vse pod solncem je minljivo! Ta graščina je bila last turjaških grofov. Sedež teh pa je bil in je dandanes v tej občini ležeči grad.

Turjak. ¹⁾ O temu bi bilo pripovedovati! Tu le skrčen obris. Valvasor dokazuje v svojej XI. knjigi, da je bilo uže pred Kristovim rojstvom tam mesto „Aurupenium“ ali „Auruponum“, katero je 31 let pred Kristom rimski cesar Oktavijan Avgust vsled zmage osebno v last dobil, pa ga potem zopet „Auropenijem“ (Auerspergom, Turjaškim) v bivališče prepustil. Pri tej trditvi se sklicuje Valvasor na zgodovinopisce Strabo-ta, Lacija, Megisera in Mader-a. L. 451. je pa to mesto ljuti Hunski kralj Atila popolnoma razdejal in uničil. Mesto se ni več vzdignilo. Samo rodbina Auersperg, Turjaška, je sezidala na mestu pripravnem za tedanje čase grad, ob enem trdnjavo. A Valvasor (1686.) je od tega „spodnjega, starega gradu“ le še razvaline videl in na mestu trdnost tedanjega morta občudoval. L. 1067. pa sta začela Konrad I. in Adolf II., do sedaj v popolnem prijateljstvu stanujoča s svojim bratom Pilgrimom I. v starem gradu, zaradi narastle obitelji zidati nov grad na onem mestu, kjer stoji še dandanes.

Pilgrim II. je imel sè soprogo, katere ime in rod nista znana, Pilgrima III., Konrada III., in Engelberta I., dalje Sofijo I. in Nežo, katera se je okoli leta 1140. z grofom Henrikom Ortenburškim omožila. Iz tega zakona sta bila grofa Oton in Herman, poznejši škof krški (na Koroškem). Tako Valvasor. ²⁾

Ko je Pilgrim II. odmrl, je Oton Ortenburški od njegovega naslednika Pilgrima III. materino doto zahteval. Ker se mu menda ni točno ustreglo, prihrul je sè svojo vojsko pred Turjak ter ga tudi razrušil. Sedaj je ostal mnogo let razvalina, živa priča, da pravica močnejšega je hudo gorjé. L. 1190. pa ga Adolf Turjaški, kateremu je bil naslednik njegov sin Oton, zopet sezida; po lepoti je bil sličen prejšnjemu. Komaj pa je bil ta grad vnovič postavljen, uže se zopet mej Otonom Turjaškim in grofom Ortenburškim ponove stare razprtije ter ju zapletó v novo vojsko.

¹⁾ Valvasor misli, da bi se slovenski moral imenovati „Trijak“, ker je na tri vogle, ali trivoglato zidan. Menda ni znal slovenskega imena „tur“ za „Auerochs“.

²⁾ Šematizem krške škofije mej vrsto škofov nobenega Hermana ne navaja. Pač pa je bil 13. škof od l. 1222.—1253. Urh Ortenburški.

Ortenburškega so podpirale pomožne čete grofa Goriškega in oglejskega patrijarha Voelker-ja. Precej časa in hrabro se je branil Turjak; a konečno bil je vendar zopet razsut. Oton grof Turjaški je od nekaj časa poprej dobil v last uže spredaj omenjeni grad Gradišče pri Robu. Tudi tega so nasprotniki razdžali. Po Valvasorji se je to godilo okoli l. 1200., po Dimitzu pa l. 1191.

Brata Peter in Volk Turjaški se sporazumita z drugimi brati ter leta 1279. stari grad ali prodasta trdnjavo svojim vnukom po junaškem Herbartu, kateri ga pa niso dolgo v svojej lasti obdržali; kajti Baltazar Turjaški, sicer nezakonskega rodu, a vendar od svojih sorodnikov visoko čislan junak, kupil ga je nazaj ter ga zopet domačemu deblu rodu Turjaških izročil. Ta Baltazar Turjaški bil je tudi kancelár oglejskega patrijarha in l. 1280. župnik škocijanski.

L. 1528. je v tej okolici Turek strašno razsajal, vasi požigal posestva ropal in med prebivalstvom grozno mesaril, a turjaškega gradu ni mogel užugati.

Dandanes kaže se samo še prostor, kjer je stal stari grad. Drugi grad pa je dobro ohranjen, in sedanji grof Leon Turjaški vsako leto po več mesecev se svojo obitelj v njem stanuje. To je jako trdno poslopje, zunanji zidovi so večinoma 5—6 metrov debeli. Spodnji deli zidovja so iz rezanega kamena. V gradu se razen mnogih in deloma lepib sob še nahaja kapela, ob enem župnijska cerkev Bl. D. M. čist. spočetja. Luteranske kapelice nismo videli; tudi nismo mogli kaj gotovega o njej poizvedeti.

Nekedaj znamenita orožnica v okroglem stolpu je sedaj jako prazna. Nek „praktičen“ oskrbnik iz novejšega časa je dal „staro ropotijo“ h kovaču spraviti in jo v okovanje voz in v priredbo drugega gospodarskega orodja porabiti! A oni dve glavi, koji uže Valvasor omenja, se še vidita. To sta dve raz glavi slovečih junakov grofov Herbarta Turjaškega in Friderika Višnjegorskega sneti, sedaj z neko robo natlačeni koži. Te koži so morali Turjaški grofje za „lep denar“ od sultana (turškega cesarja) kupiti, kateremu ju je bil Ferat-beg po za Slovence nesrečni bitvi pri Budačkih¹⁾ poslal z veselim poročilom, da „strah“ Turkov, prehrabri Herbart Turjaški, ni več med živimi. Seveda je zviti Turčin zamolčal, da ga je Herbartova smrt tisoče in tisoče njegovih vojakov stala. Poleg Herbarta je gotovo najznamenitejši iz rodovine Turjaških v 16. veku Andrej, slavni zmagovalc turške vojske pod Siskom (22. jun. l. 1593.). Uže

¹⁾ 22. sept. 1575. l. Kdor se za to bitvo bolj zanima, opozarjamo ga na F. V. Slemenikovo zgodovinsko povest „Izdajavec“, str. 79—86 Dr. sv. Mohora. „Slov. večernice“ XXIX. zv., 1873. Sedanje grofe Turjaške bi pa opozorili na govor, katerega g. pisatelj omenjene povesti na str. 80—82 Herbartu na jezik polaga.

spredaj smo omenili, da se v hvaležni spomin te slavne zmage vsako leto 22. jun. (sv. Ahacij) v cerkvi sv. Ahacija (poddružnica turjaške župnije) sv. maša služi, v nedeljo za tem dnevom pa tam cerkveno „žegnanje“ opravlja. Andrej Turjaški je bil vnuk Ivana IX., kateri je v borbi proti Turkom l. 1529. za obsedanja Dunaja padel. Valvasor pa misli, da je bil prej ko ne iz zavisti umorjen na poti do Dunaja, ker se o njem in njegovem truplu kar nič ni poizvedeti moglo. Oče mu je bil Vuk Engelbet I.,¹⁾ kateri je bil od l. 1649.—1673. priljubljen in pravičen deželni glavar (55., katere Valvasor našteva). Med deželnimi glavarji na Kranjskem nahajamo iz te rodovine razun uže spredaj imenovanega Ivana (40., dež. gl.) Vuka Engelberta in Herbarta (48. d. gl. od l. 1566.—1575.) še sledeče grofe Turjaške: Jurija (26. od 1425.—1428.), kateri pa sebnobno; pri Ljubljanskih meščanih ni bil priljubljen; ²⁾ Viljema „Rogati“ nazivanega, (39., 1482.—1503.) in Vajkharda (49., 1576.—1577.). Le-ta se je kot general na Hrvaškem tudi na bojnem polju odlikoval; 12. jul. l. 1580. napadel je sè svojimi vojaki med trdnjavicama Kičica in Lipa Turke, kateri so seboj črez 300 kristijanov in mnogo živine vlekli potolkel jih 470 ter vse vjete kristijane rešil.

Pod enim stolpom se kaže zelo globoka jama, ječa za vjete Turke. Kogar so tu doli spustili, ta je moral pač grozne smrti umreti! Njemu ugasnila je zadnja zvezdica upanja na rešitev. A kako bi bili mogli o tistem nevarnem času z ljutim, besnim, nečloveškim Turkom drugače ravnati! ³⁾ Pred gradom, t. j. ne daleč od gradu, je neznatno število bornih hišic, razun nekaterih iz najnovejše dobe; to je trg Turjak z 218 prebivalci a grajski menda to število zdatno podpirajo.

Rašica je vas blizu 3-9 *km* od Roba z 201 prebivalcem. V tej vasi je bil l. 1508. rojen — Primož Trubar. Službovavši kot kat. duhovnik in župnik v Trstu, v Loki blizu Rateč, v Laškem Trgu itd. postal je konečno korar v Ljubljani.

Tedaj se je protestantizem ali luteranstvo razprostiralo ne samo po Nemškem, nego tudi po Avstrijskem in celo Slovenci so se ga poprijemali; tudi Trubarju glavo zmeša; postal je luteranski pridigar, a l. 1547., je moral iz Ljubljane na Nemško vbežati. Pač je na prošnje in prigovarjanja dež. stanov še nekterekrali na Kranjsko in v Ljubljano prišel, a navadno le za malo časa. Začel je pa slovenske knjige pisati in jih na Slovensko pošiljati.

¹⁾ Obširneje gl. g. J. Steklasa spis v podlistku „Slovenca“ 1887., št. 134 in nadaljevanje.

²⁾ Gl. Vrhovec: „Ljubljanski meščanje“; založ. „Slov. Matica“ 1886. str. 29 in 30 — in pa Jurčić-ovo povest: „Hči mestnega sodnika“.

³⁾ Za druge hudodelce pač niso bile tako strašne vječe. Turjaški grofje so imeli razen civilne tudi krvavosodno (kriminalno) oblast (Land und Halsgericht).

Naj tu samo nekatere navedemo: „Anu kratku podučene, s katerim vsak človek more v nebu priti“; „Ane bukvice, iz tih se ti mladi in priprosti Slovenci mogo lahku v kratkem času brati naučiti“, tiskani v Tübingen-u na Vürtembergem l. 1550. To sta prvi knjigi novoslovenski po dolgem mrtvaškem spanji na slovstvenem polji. „Ta evangeli sv. Matevža, zdaj prvič v ta slovenski jezik preobrnjen“, 1555.; — „Catechismus v slovenskem jeziku“, 1555.; — „Ta prvi del tiga noviga testamenta, zdaj prvič v ta slovenskih jezik skuzi Primoža Truberja zvesto preobrnjen, 1557.“; — „ta celi novi testament“, 1582. itd.

Trubarjeve namere, s pomočjo slovenske knjige med Slovenci razširiti in ukoreniniti luteranstvo, mi katoliki ne moremo in ne smemo odobravati; a sredstvo, katerega se je v to svrho posluževal, probudilo je naše slovstvo k novemu življenju, učinilo je, da se je naš jezik tudi v boljših krogih začel rabiti, da je slovenščina nekako pravico in veljavo zadobila.

„Primožu Trubarju se imamo zahvaliti, da se je zanemarljena slovenščina v 16. stoletji zopet pisati pričela. On je slovstvo vnovič probudil in svetu dokazal, da naš jezik ni tako okoren, kakor se je tedaj mislilo. — Pisava njegova je še slaba in duh nemški; a pozabiti ne smemo, da je vsak pričetek težaven in da se je Trubar po nemških mestih šolal, ter da mu ni bilo pripuščeno ostati v dotiki z narodom našim.“¹⁾ Njegovo podjetje je napotilo tudi druge možé, da so začeli pisati v slovenskem jeziku, deloma, da so Trubarja pobijali in zavračali, deloma, da so ga podpirali. Med prvimi naj imenujemo ljubljanskega škofa Tomaža Krena (Chröna), stol. dekana Miho Mikec-a, jezuvita Janeza Čandika, Schönleben-a, Paglovéc-a in dr.

Dobrepolje.

Od okrajne ceste, vodeče od Velikih Lašč proti Ljubljani, odcepi se pod prijazno, na hribu ležečo vasjo Rašico na desno stran okrajna cesta, ki te vodi nekoliko časa skozi ozko Raško dolino med lahno dvigajočimi se zelenimi hribi. Ob cesti šumlja v brzem teku potok Rašica, ki žene svoje valčke sedaj bliže ceste, sedaj zopet dalje ob nje južnej strani proti Ponikvam, goneč ropotajoče mline in hrskajoče žage. Pri vasi Ponikve razširi se dolina nekoliko — a potem zopet zoži. Po polurnej vožnji od

¹⁾ J. pl. Kleinmayer: „Zgodovina slovenskega slovstva“ str. 53, kjer se more še več poizvedeti.

Rašice dospješ do „Vodic pred strugo“ — in tu se ti odpre ne-pričakovano lep razgled.

Pred teboj — proti solnčnemu vzhodu in jugu razprostira se lepa ravan s prijaznimi vasmi, obdanimi se sadnimi vrtni. Bele cerkve blišče se ti nasproti, med vasmi se razširjajo bogata polja, lepi travniki in pašniki — vmes pa se vijo kakor svitli pasovi ravna bela pota.

To so Dobropolje — ena izmed največjih župnij kočevskega okrajnega glavarstva.

Nje sosede so na zahodnej in južnej strani velikolaška, ribniška in struška župnija; proti severu in izhodu pa meji na ljubljansko, litijsko in novomeško okrajno glavarstvo.

Velik del Dobropolj je ravnina, katero v podobi velikega trikota obdajajo gozdnati hribi in gore in sicer: na severnej strani Goli vrh (583 m), Polhov hrib (573 m), Limberg (686 m), Konjski hrib (574 m) in Višava (560 m); proti izhodu Sešine (606 m), Planski vrh (630 m), Spičnik (788 m), Debeli vrh (757 m) in Štanga (688 m). Ob jugovzhodnej strani pa se razteza Mala gora (Videmski hrib, Kamen vrh, Grmada, Peteljinek, Tolsti vrh, Ogoreuc in Mali Tisovec). Južni kot se podaljša v ozko dolino, po kateri vodi cesta v sosedne Struge in od tod čez Suho Krajino v Krško dolino. Sredi ravnine se dviga s hrastovjem in bukovjem poraščena Gorica.

Dobropolje namaka samo ena nad zemljo tekoča voda, že omenjeni potok Rašica. Letá izvira pri vasi Brlog v lužarskej občini, se imenuje najprej Kolpa, ter teče v začetku proti severoizhodu. Pri Lužarjih se obrne proti izhodu, se združi pod Karlovico s Črnim potokom pritekočim izpod Sv. Gregorja — jo zavije potem proti severu in teče v mnogih ovinkih in ključih do pod Veliki Osolnik. Tu se ji pridruži Črna voda, ki je prihitela od Kroga mimo Roba. Potem spremeni svoje ime in se imenuje Kopajca, ter se obrne zopet proti severoizhodu. V tej smeri teče dalje naprej do vasi Rašice — kjer še enkrat spremeni svoje ime v „Rašico“ in od tu precej močna do Ponikev — kjer, zadnjikrat goni kolesa nekega mlina in potem v zemljo zgine.

Od izvira, do tu je daljave 11 kilometrov, vendar si ona pot zdatno podaljša z ovinki in kjuči ter preteče pot, ki je do 25 km dolg. Kadar ob hudem deževju, ali spomladi od snežnice naraste razlije se daleč na okrog — na nekaterih mestih po meter visoko — in si išče več požiralnikov. Kam teče pod zemljo, ni še dognano, a najbrže v Račinsko dolino in od tu zopet pod zemljo v bližnjo Krko.

Sploh je ta kraj bogat podzemeljskih jam in votlin ter podzemeljskih vodá. Tako n. pr. se nahaja v Mali gori nad Podpečjo podzemeljsko jezero, ki odteka močno bobneč v podpeškej jami niže v zemljo.

Podpeška jama se razprostira pod cerkvijo sv. Martina. Vhod njen je podoben velikej obokanej veži, ter meri do 8 m širjave in do 12 m dolžine. V to vežo je napeljana v veliko kamenito korito ista podzemeljska voda, ki služi Podpečanom v vsako rabo. Tudi je tu napravljena sušilnica, iz katere valeči se dim je vse stene tega čudnega prostora črno pobarval. Ko stopiš prvikat tu notri, te skoraj nekov strah pretrese, kajti ocrnele stene se v ozadji nekoliko stisnejo in nizdolu spuste, črna tema ti zija nasproti in v uho ti doni votlo bobnenje, kakor od pozemeljskih pošasti, ki tla pod teboj stresa — to je omenjeni odtok podzemeljskega jezera. Na koncu veže se jama zopet poviša pa tudi vglobi in zoži ter ob enem obrne nekoliko na levo (proti jugu). V dnu se vije mej skalami izpod močno šumečega slapa odtekajoča voda — ter zopet izgine v temnem zakotji. Žal, da nas pripelje v skalo vsekana steza s pomočjo prižgane baklje samo kakih 20–30 korakov daleč — tu nam hipoma pot zapre visok zidan jez, ki obrača vodo po žlebovih v prej omenjeno korito — ostala pa nareja z močnim šumenjem in penoč se lep slap in pada v globino pod našimi nogami. Poln občudovanja umetniške — nevidne roke, ki je ta čudež vstvarila, zapustil bodeš podpeško jamo, katera se neki razširja še daleč notri v zemljo.

Manjša jama je pri Kompoljah, ki je pa znamenita zaradi tega, ker se nahaja v njej jezerce, v katerem živi tako imenovana „človeška ribica“ (Proteus), kakor v svetovnoznanej postojinskej jami na Notranjskem.

Na tem mestu naj bodeta omenjeni tudi tako zvani „žegnani (blagoslovljeni) jami“, katerih ena se nahaja nad Cesto, druga pa nad Zdensko vasjo. To sta globoki jami, okrogli in 3–4 metre široki. Globočine jima ni še nihče zmeril. O teh jamah so prej verovali izobraženi in priprosti ljudje, da sta izvir neviht, groma in toče. Valvasor piše: „Ti jami imata to hudo lastnost, da, če kedo vanji kako reč vrže — ali samo vanji zakriči, se iz njih megla dvigne, ki se v črn oblak spremeni ter vso okolico z dežjem in točo posuje. Zaradi tega ju vsako leto duhovnik blagoslovi, kropeč in kadeč ju — ter hudobnega duha v njih zaroti. Ako bi se to kako leto opustilo, gotovo bi bil kraj isto leto po toči poškodovan.“ Tako pripoveduje Valvasor —! Se ve, da dandanašnji nikomur več na um ne pride, kaj tacega verovati in jami blagoslavljeti — vendar sta znameniti, ker kažeta, da je svet tu poln jam in votlin. Pa naj si bode notranjost zemlje, kakoršna hoče, nje površje je rodovito in daje mnogim ljudem živeža.

Dobrepoljska župnija šteje 3015 prebivalcev, ki so vsi katoličani in Slovenci, ter prebivajo v treh krajnih občinah. Največja je občina videmska, ki ima 8 vasi s 1528 prebivalci in sicer :

Ob cesti, vodečej na severnej strani ravnine od zahoda proti vzhodu, leži najbolj proti zahodu vas Ponikve, ki je dolga skoraj četrt ure hoda in šteje 51 hiš z 287 prebivalci. Sredi vasi stoji cerkev sv. Florijana. Zunaj vasi, na južnej strani pa stoje obširna poslopja nekdanje tovarne za vlivanje železa. Sedaj je vse zapuščeno in stanuje v enem poslopji samo oskrbnik gozdov čušperske graščine.

Četrt ure hoda proti vzhodu leži polovica vasi „Vodice pred strugo“, druga polovica pa je uro hoda, daleč proti severu na hribu. Vsa vas šteje 8 hiš in 46 prebivalcev. Pred strugo se cepi okrajna cesta v dve — ena vodi proti jugovzhodu in jugu — druga pa dalje proti vzhodu. Po tej pridemo v četrti ure v vas.

„Cesta“. Ta ima 60 hiš s 326 prebivalci, cerkve pa ne.

Zopet četrt ure hoda dalje proti vzhodu je Zdenska vas s 46 hišami in 255 prebivalci. Sredi Zdenske vasi odcepi se zopet ena okrajna cesta, — ki pelje proti severu preko hribov v Račinsko dolino, na Grosuplje in dalje v Ljubljano.

Nad Zdensko vasjo, tudi proti severu pa stoji na prijaznej Rebri, obdana od košatih lip daleč po Kranjskem znana cerkvica sv. Antona Padovanskega, kjer je božji pot in štirikrat v letu mnogoobiskan živinsk sejm. Cerkev, ki ima orglje, se vidi od daleč okrog. Sejmski prostor je bil pred par leti zasajen z mladimi lipami, ki bodo kedaj prijazno senco dajale.

V izhodnem kotu Dobropolj — uro hoda daleč od Zdenske vasi je vas Kočevje; ima cerkev sv. Jožefa, 20 hiš in 124 prebivalcev. Od tod se pride po cesti kmalu na Krko, ki pa leži uže v litijskem okrajnem glavarstvu.

Nazaj proti zahodu pa leži pol ure od ceste na severnej strani vas Mala Ilva gora precej visoko na hribu. Hiš ima 20 prebivalcev pa 93.

Kakor je bilo prej povedano, vodi od Predstrug druga okrajna cesta proti jugovzhodu. Po tej dospemo v dobri četrti ure na Videm (444 m), ki je središče cele župnije in leži skoraj v sredi ravnine. Loči se v Veliki in Mali Videm — ki se pa sè svojimi vrtovi stikata. Oba skupaj imata 36 hiš in 205 prebivalcev.

Na malem Vidmu je župnijska cerkev sv. Križa, župnijsko poslopje, kaplanija, c. kr. poštni urad, več prodajalnic, gostilnic in ljudska šola.

Cerkev sv. Križa je veličastno poslopje z enim zvonikom, tremi vhodi, tremi oltarji in močnimi orgljami. Sezidana je leta 1844.

Okrog nje se razprostira veliko obzidano pokopališče, največje v celem glavarstvu. Na njem se vidi mnogo lepih kamnitih in železnih nagrobnih spomenikov. Duhovnika ima poleg stano-

vališča obširna gospodarska poslopja, kaplanija pa je obsajena z lepo cvetočimi rožnimi drevesci.

Tik kaplanije se ponosno dviga največja in najlepša hiša vse župnije — ljudska šola. Sezidana je bila leta 1862. namesto prejšnje stare majhne. Pri šoli je velika in lepa drevesnica. Oskrb-ljuje jo marljivo sedanji nadučitelj in ima v njej nad 1500 po-zlahtnjenih drevesc najplemenitejših vrst in ulnjak.

V celej župniji, ki je ob enem tudi šolska občina, je 442 za vsakdanjo, 103 pa za ponavljajvno šolo ugodnih otrok. Od teh jih obiskuje vsakdanjo šolo 350, ponavljajvno pa 56. Šola ima tri razrede. Nje začetek ni znan. Toliko pa se vé, da je v začetku tekočega stoletja, za časa francoskega gospodarstva tu učiteljeval neki Andrej Petelin, ki je bil tudi dober kipar. Za njim je prišel leta 1821. s Krke učitelj Kančnik, ki je še sedaj dobro znan po Kranjskem po mnogih od njega zloženih pesmih in napevih različne vsebine in različne vrednosti. Umril je leta 1841. Njegov naslednik je bil Janez Pust iz Ribnice. Za njegove dobe je bila prej enorazredna šola razširjena v dvorazredno leta 1859. Vedno rastoče število učencev pa je zahtevalo še daljega razširjenja, in l. 1885. je bil napravljen še tretji razred. Pa tudi to še ne zadostuje, in treba bo kmalu šolo še razširiti.

K občini videmskeje spada še vas Podpeč, — ki leži proti jugozahodu od Vidma v vznožji Male gore, šteje 34 hiš s 192 prebivalci in ima nad prej opisano podpeško jamo prav vkusno sezidano cerkev sv. Martina. Od tu pelje steza preko Male gore v Velike Lašče. Z Vidma do Podpeči je narejen $\frac{1}{4}$ ure dolg občinski pot.

Podajmo se na vrh sredi ravnine ležeče Gorice in pregledali bodemo skoro vso Videmsko in vso Podgorsko občino. Ob vznožji Gorice leže: Podgorica, Mala vas in Zagorica. Prva šteje 23 hiš in 132 prebivalcev. K njej spada tudi cerkvena Matere Božje, ki se prijazno blišči iz obdajajočega jo hrastovega in smrekovega loga.

Mala vas ima 34 hiš s 189 stanovalci; Zagorica pa 64 hiš s 382 stanovalci.

Proti jugu, tostran tja doli vodeče okrajne ceste vidimo Bruhanjovas kjer stanuje v 34 hišah 194 stanovalcev.

Še dalje na jugu — onkraj ceste od Vidma pol ure hoda oddaljena pa leži ob Malej gori vas Podgora. Tu je cerkev sv. Miklavža, 41 hiš in 177 stanovalcev. S Podgore je speljana čez Malo goro mimo Grmade steza, po katerej se pride na Velike Poljane in dalje v Ribniško dolino.

Južno od Podgore je ravnina pretrgana z nizkim od Male gore vanjo spuščajočim se gričem, toda uže od Vidma zapaziš izza griča kvišku moleči zvonik Kompoljske cerkve sv. Vida.

Kompolje so oddaljene od Vidma eno $\frac{3}{4}$ uro hoda, so občina sama zase in največja vas vse župnije, kajti tu stanuje v 87 hišah 413 ljudi. Nekoliko dalje proti jugu je mala skupina hiš z imenom Brezje, ki pa se šteje k vasi Kompolje.

Vsa župnija in šolska občina dobrepoljska ima toraj v treh krajnih občinah 14 vasi in v teh 8 cerkvá, 558 hiš in 3015 prebivalcev.

Dobrepoljce redi v prvi vrsti poljedelstvo. Njive so tu dobre in njih obdelovanje lahko, ker so skoraj brez izjeme ravne. Prideluje se žito, krompir itd. Za živinorejo pa jim primanjkuje prostora, kajti velika množina prebivalcev zahteva tudi kolikor je mogoče obilo njiv. Eden jarm volov in ena krava, to je navadno število goveje živine pri vsakej kmetiji. Konj je malo, srednje vrste. Nekateri rede tudi ovce in koze. Prešičja reja je tudi tu kakor povsod zelo močna — veliko zaklanih se proda vsako leto v Trst, na Koroško in preko Bavarske v Alzacijo.

Precej živahna, dasiravno majhnega pomena je kupčija s perutnino in jajci v Trst in Ljubljano.

Gozdov je primerno dovolj, toda le hrastovja in bukovja. Jelov stavbinski les pa si morajo Dobrepoljci v drugih občinah kupovati, ali pa od graščine čušperske.

Zelo občutljivo je tudi za večino vasi pomanjkanje tekoče vode.

Žal, da enake hvale, kakor naravnej lepoti Dobrepolj ne moremo dati njihovim prebivalcem. Premalo so olikani, dasi imajo uže toliko let njim ugodno ležečo šolo — brati in pisati zna le manjšina mej njimi, in tudi glede družbenega vedenja bi jim bilo želeti poboljšanja; nagnenje k tožarenju jim škoduje v gmotnem in nravnostnem obziru — pred vsem pa bi jim bilo potreba večje ljubezni do šole.

Gotovo je bil ta kraj obljuden uže v davnej dobi, ko so se jeli sploh ljudje po Kranjskem naseljevati; kajti težko, da bi bili prišleci tak ugoden kraj dolgo prazen pustili, vendar nam manjka starih zgodovinskih sledov. Edino, kar je iz prejšnjih časov ostalo, je tako zvana „rimska cesta“ (da je ime resnično, je dokaj verjetno), ki pelje od Lašč skozi gozd proti Dobrepoljam. Na severnej meji Dobrepolj proti Račini stoji razvalina gradu Čušperk (Zobelsberg), ki je bil sezidan l. 1262. Njegov prvi lastnik je bil nek grof Ortenburžan. L. 1280. pa je bil z vsem posestvom (največ v Dobrepoljah ležečim) vred last nekega „Lupuld v. Sunekh“. Potem so ga dobili v last Osselinkar-ji, ki so se po njem imenovali gospodje Čušperski (Herren von Zobelsberg). L. 1515. bil je grad od buncih se kmetov deloma razdejan. Zadnji moški te rodovine, Jurij, umrl je l. 1560. zapustivši edino hčer. Vsled možitve le-te prišla je graščina v last grofom Turjaškim, ki so ga dali grofom Barbo v zameno za graščino kostanjeviško. Vdova

grofa Gottlob-a Barbo se poroči z gospodom Julijem Werneškim in l. 1687. postal je Werneck lastnik Cušperka. Nad podpeško jamo, menda na istem mestu, kjer stoji dandanes cerkev sv. Martina, bil je grad še starejši od cušperskega. Bil je zibelka rodu gospodov Dobrepoljskih. L. 1322. bil je last Armina Dobrepoljskega. V 17. stoletju dobili so ga na neznan način Cušperžani. Kakor vse posestvo teh gospodov, prešel je tudi on v last Wernekarjev. Sled temu gradu se je popolnem zgubil; uže nad dve sto let je, kar je bil podrt — kamenje iz razvalin pa se je porabilo pri zidanju novega še sedaj stoječega gradiča Cušperka, ki stoji precéj niže od starega v račinskej občini ob cesti iz Zdenske vasi v Račino. Posestvo cušpersko je še večkrat menjalo lastnika, dokler je slednjič prišlo v roke rumunskega žida Elias-a, ki je ima še vedno v lasti.

Župnija dobrepoljska je zelo stara in mati župnij Struge, Velike Lašče in Sv. Gregor. Prvotno je spadala k starej oglejskej škofiji. Prvi nam znani župnik je bil Janez Dienstmann, kasneje pa Luka Vrbec, ki je l. 1578. prestopil k Lutrovej veri. V 17. stoletju je župnikoval tu Vacanus, doma z Goriškega, ki se je izšolal v Rimu. Kasneje l. 1633. postal je arhidijakon dolenski in župnik v Ribnici. L. 1641. bil je imenovan generalnim vikarjem škofa Ottona Friderika; l. 1646. postal škof bibenski — pa obdržal dijakonat dolenski; l. 1654. prišel je v Ljubljano kot škofov suffragan; l. 1657. pa je postal prošt ljubljanski, a ostal tudi škof bibenski. Konečno je bil poklican l. 1663. kot škof v Trst, kjer je dne 16. avgusta 1672. umrl. L. 1646. bil je v Dobrepoljah kot župnik Miha Bertram, za njim pa Jurij Andrej Gallenfels. Potem se nam zgubi vrsta župnikov. V novejšem času najdemo sledeče: do l. 1758. Kanduč, Medic. Od 1758. dalje Lackner, potem Lazzarini do l. 1795. Od 1795.—1805. ¹⁷⁹² Kalin. (Le-ta je bil na Rebri nad Zdensko vasjo zasadil vinograd, pa kmetje so mu ga razdejali). Od 1805.—1815. France Farger, 1816. do 24. aprila 1825. Janez Jarnovič, za njim do 7. septembra 1864. Gašper Šubelj in od tu do današnjega dne Valentin Sežun. Od matere-župnije dobrepoljske se je odcepila sedanja župnija velikolaška l. 1662., svetogregorska l. 1788., struška pa l. 1771. L. 1807. pa je prenehal prejšnji dekanat dobrepoljski.

Velike Lašče.

Kdor se vozi ali hodi po okrajnej cesti ljubljansko-kočevski ter od vasi Rašice sem dospe na vrhunec sv. Trojice, zagleda lepo vas. Velike Lašče, ki stoji na prijaznem, ne prestrmem hriščku, obrobjenem sè sadnim drevjem.

V Velikih Laščah je župnijski, občinski, poštni, sodnijski, davkarski urad in šola. Vas ima nove hiše od l. 1857., kajti takrat ukončal je bil v četrtek pred binškoletni prejšnje stare silni požar. Župnijska cerkev, šola in še več drugih poslopij so dika vasi.

Ljudska šola tu je trirazredna ter edina v prostranej župniji.

Župnijska občina razdeljena je v več podružniških sosesk in krajnih občin, kar dela čestokrat mnogo zmešnjav. Vsa župnija ima 433 za šolo ugodnih a 297 šolo obiskujočih otrok.

Na severo-vzhodnej strani zapira razgled nepretrgano, z gozdom obraščeno hribovje, splošno „Gozd“ imenovano. Najvišja vrhunca sta Dolgi hrib 600 m in Kamen vrh 786 m. Proti jugozahodu končuje našo župnijo Lužarski hrib 799 m, ki meji na Obloke in pa 871 m visoki Blatnik.

Največji potok v župniji je Kolpa-Kopajca-Rašica, katere tek je opisan pri Dobrepoljah. Mali potok „Cerejšica“, ki prihaja izpod Velike Slivice, se po kratkem teku (komaj mu je življenje $\frac{1}{4}$ ure dolgo) pod mlinom izgubi v zemljo. Tu imamo tudi več studencev.

Podzemeljskih votlin nahaja se v našem kraju precej, a so brez posebnosti. V Zavrtnici dobi se nekaj kapnika.

Polje je dobro obdelano, a kljubu temu so pridelki pičli, in ne zadostujejo domačim potrebam, kajti zemlja je hribovita in ima visoko nadmorsko lego, Lašče same 542 m, torej o uspešnem kmetijstvu ne more biti govora. Tudi travnikov je premalo. Imovitejši kupujejo krmo za živino pri graščakah v Turjaku in v Peklu pod Poljanami.

Nekoliko bolje je z gozdom. Drv ne manjka, in tudi črnega lesa dobi se še v obilji. Neobdelane zemlje ni veliko, ker se slednji trudi, da dobi od zemlje kak dobiček. Ljudstvo je prav delavno. Le nova gozdna postava, ki veleva zasajati izsekane prostore, ga moti in mu zabranjuje prekopavanje.

Razven s kmetijstvom, peča se tukajšnje ljudstvo še z obrtnijo in kupčijo. Ljudstvo je v obče revno. Živinoreja je srednja, ker manjka travnikov, pašnikov pa celo nij ali pa vsaj tega imena ne zaslužijo.

V omiki zaostaja skoraj $\frac{1}{4}$ prebivalcev zaradi prevelike oddaljenosti nekaterih vasi od duševnega središča (šole in cerkve). V laškej župniji so sledeče vasi oziroma skupine: Velike Lašče (s 430 stan.), Pušče (25 stan.), Prhajevo (20 stan.), Adamovo Skuljevo-Svetinovo (53 stan.), Brlog-Oven-Kuzmanka (13 stan.), Borovec-Savšček (27 stan.), Brankovo-Zajec (39 stan.), Grm (15 stan.), Hlebče (24 stan.), Hrustovo (40 stan.), Male Lašče (183 stan.), Jakičevo (23 stan.), Srobotnik (54 stan.), Dolenje Retje (30 stan.), Gorenje Retje (35 stan.), Spodnje Kališče (51 stan.), Gornje Kališče (40 stan.), Kaplanovo-Grič (52 stan.), Karlovica (42 stan.), Krkovo (23 stan.), Kukmaka (17 stan.), Logarji (22 stan.),

Lužarji (62 stan.), Bambičevo-Opalkovo (62 stan.), Petrovina (13 stan.), Plosovo-Hrib (25 stan.), Podkogel (20 stan.), Podžaga-Pleše (53 stan.), Podsmreka (24 stan.), Podstrmec-Ogrinci-Njivice-Jerin (78 stan.), Podvolaka (43 stan.), Poznikovo (65 stan.), Polzelo (13 stan.), Žaga (19 stan.), Stope (36 stan.), Volaka (53 stan.), Dvorska vas-Kožarji (219 stan.), Kot-Kolpa (30 stan.), Strmec (41 stan.), Medvedjek (49 stan.), Podkraj (22 stan.), Črni potok-Žganjarji-Čeligovje (52 stan.), Prilesje (19 stan.), Bukovec (28 stan.), Finkovo (11 stan.), Dolenje Podpoljane (46 stan.), Gorenje Podpoljane (31 stan.), Velika Slivica (108 stan.), Mala Slivica (93 stan.), Kotel (22 stan.) in Novipot-Selo (s 44 stan.).

cf. Valvka

V vseh vaseh je toraj 2639 prebivalcev. V župniji je 7 cerkev, in sicer: 1. župnijska, Rojstvo M. D. v Vel. Laščah, 2. podružnica sv. Trojice v Mal. Laščah, 3. sv. Rok nad Srobotnikom, 4. sv. Janez Krstnik v Dvorski vasi, 5. sv. Marija rožnega venca na Vel. Slivici, 6. sv. Jakop na Mal. Slivici, 7. sv. Ožbalt na Lužarjih.

Cerkve so baje iz 16. in 17. stoletja. Na podboji prejšnje župnijske cerkve stala je letna številka 1624. Iz tiste dobe je tudi cerkev sv. Roka, ki jo je Možgon, baron Orteneški, za časa hude kolere sezidal; dalje cerkev sv. Jakoba na Mal. Slivici in pa cerkev sv. Ožbalta na Lužarjih. Cerkev Marije rožnega venca na Vel. Slivici za časa Valvasorja še ni bila dodelana, kajti prejšnjo staro cerkev so bili podrli, in na nje mesto stavili sedanjo, krasno podružnico.

Sedanja župnijska cerkev zidala se je l. 1857. Prvi župnik v Vel. Laščah bil je Janez Brodnik. Do l. 1866. bil je tu le vikarijat. Prej je spadala le-ta duhovnija pod dobropoljsko župnijo. Samostojna je postala l. 1662. Izmej župnikov odlikoval se je najbolj Janez Brodnik, ki je tudi služboval 23 let. L. 1871. preselil se je od tu kot župnik v Žužemperk, kjer je l. 1879. umrl. On je bil duša zidanju sedanje župnijske cerkve, sloveče radi njene posebne lepote, pod njim postavila sta se tudi župnijsko in šolsko poslopje. Ves zato potrebni denar nabral je blagi mož od svojih vernih župljanov. Tudi naslednik njegov, Frelih, ki je služboval v Laščah blizo 15 let, ter se l. 1885. podal kot dekan v Trebnje, prizidal je, odstranivši, prejšnji cerkveni zvonik, cerkvi dva zvonika, kar ji daje jako lepo zunajno podobo.

Pastirovali so v Laščah deloma kot župniki deloma kot vikarji in oskrbniki sledeči duhovniki: Brodnik in Frelih kot župnika; Polc, Marinko, Pušavec, kot vikarji; Gaber, Mohor, Konič kot oskrbniki, sicer pripadajoči dobropoljske župniji.

Do sedaj izšlo je iz laške župnije enajst dukovnikov in pet učiteljev, a posebno se naša župnija lahko ponaša s tem, da sta se v nji rodila sloveča pisatelja slovenska g. prof. Stritar (Boris Miran) in † g. Fran Levstik, slovenski pesnik in velik slavist.

Poslopje enorazredne ljudske šole v Laščah pogorelo je bilo l. 1857. Novo poslopje sezidalo se je l. 1859., kakor prej omenjeno, pod vodstvom župnika Brodnika. Prvi učitelj v novi šoli bil je Janez Ivanc, rodom Laščan. Za njim prišel je tudi Hofbauer, službujoč le-tu eno leto. Od l. 1862. podučuje pa Josip Pavčič, vsposed z drugimi učitelji in učiteljicami.

Pripravno je šolsko poslopje za trirazredno šolo. Do l. 1863. bila je enorazredna. V drugej polovici l. 1863. razširila se je v dvorazredno. Prvi podučitelj je bil Jos. Odar, ki je dobival od srednje 155 gld. a iz normalno-šolskega zaklada, pa 50 gld. letne plače.

Trirazrednica postala je l. 1879. Bili so boji. Duhovenstvo in srenja vrivala sta mežnarijo v šolo; a nij se jima posrečilo. Naposled udali so se protivniki radi ali neradi in mesto, da bi v sobo se preselil mežnar, priromala je v njo četica otrok — tretjega razreda.

Najzaslužnejši dobrotniki tukajšnje šole so sledeči:

1. Župnik Janez Brodnik. L. 1870. je dal šolo na novo ometati, prekriti ter poslopje popolnema dodelati. To delo stalo je nad 600 gld. za kar pa skoraj nihče župljanov ni ničesar dal. Blagi župnik Brodnik bil je vsled zaslug za šolo od presvitlega cesarja odlikovan sè zlatim križem za zasluge s krono (1870.).

2. Župnik Frelih, ki je odstopil za jako nizko ceno, blizo šole ležečo njivo za šolski vrt.

3. Martin Kočever s Krškega, ki je daroval 100 gld. o priliki razširjenja v trirazrednico. Isto tako so darovali tudi c. kr. vladni svetovalec Janez Kočever 15 gld. in Dolhof, bivši c. kr. okr. glavar v Kočevji, 5 gld., Jakop Hren, o priliki izvolitve častnim udom tukajšnje občine, 50 gld.

Kar se tiče pravljic, znano je le-to, kar opeva Josip Stritar v krasni pesni „Turki na Slevici“. Pravijo namreč, da se vidi še dandanes sled podkve turškega konja, ki je baje vdolbena v kameniti cerkveni prag. V oholi prevzetnosti hotel je nek Turčin jezdit v cerkev, a konj stopivši na prag, jame se udirati, kar jezdec od prevztni misli odvrne.

Tudi se trdi, da je stara laška vas stala na „Selih“. Tako se namreč še sedaj imenujejo njive, ležeče ob starem potu, ki pelje v gozd in v Ponikve. To pot imenujejo tudi „rimsko cesto“, a nihče ne ve natančno zakaj. Lehko pa sklepamo, da so bili Rimljani, mojstri v napravljanji cesta, po najbližnjih zvezah hoteli so iz svojih rovov po Obloškem svetu v dolenske kraje in dalje proti Savi in preko Kolpe na Hrvatsko in todi napravili cesto.

L. 1847., premestili so c. kr. okr. sodnijo iz Turjaka v Vel. Lašče.

Poprej bila je vas po večini lesena; nje zunanja oblika je bila prav siromašna. Požar v l. 1857. bil je prouzročitelj, da ima vas danes vse drugačno lice. Mesto starih lesenih koč sezidale so se lepe hiše, ki se lahko primerjajo hišam vsacega večjega trga.

Iz zgodovinskih fakt omeniti nam je tudi boja, ki se je bil 25. septembra 1813. l. mej Francozi pod generalom Peyremontom in našimi pod poveljništvom polkovnikov grofa Starhemberg-a in Milutinovič-a. Prvi pribežal je tu sem od Krke preko Dobropolja, a naši so mu sledili za petami od Žužemberka sem, ter ga v treh oddelkih, od Ribnice, od Ponikev in od Rašiče nena doma napadli ravno ko je prav brezskrbno bil pri kosilu in so tudi njegovo četo popolnem razkropili. Starhemberg preganjal je poražene Francoze do Kompolj ter jih ujel 300. Naših bil je eden ranjen, a nihče mrtev.

S v. G r e g o r.

Župnija in šolska občina svetogregorska obsega tri četrtine istoimenne županije ter šteje 863 prebivalcev. Za šolo ugodnih otrok je 151, šolskih pa 138.

Vasi občine sv. Gregorja so raztresene sem ter tja po hribih, mej katerimi pa noben nima posebne višave. Najvišji hrib „Nad pogledom“ je 770 m visok. Ker je vsa občina na precejšnji višavi, visocih gora pa ni, ki bi pošiljale zdatne studence v dolino, ni toraj tudi rek in potokov, ki bi izviral v tej občini in bi kake koristi donášali, izimši Črni potok, ki izvira pod sv. Gregorjem ter se proti severu v Kolpo izliva.

Ko tedaj v vročem poletju pripeka, zmanjkuje vode, ker studenci kmalu vsahnejo, izimši večje, ki pa niso prav blizo vasi.

Občina svetogregorska ima okoli 25% površja travnikov, 35% gozdov in 40% njiv. Glavno imetje ljudstva so vendar le gozdi.

Razun s poljedelstvom peča se ljudstvo z domačo lesno obrtnijo, in to po večini v zimskem času. Takrat je videti v vsakej hiši, kako urno se množe obodi, kablji in brente. To jim tudi največ zaslužka daje in je smatrati vse ljudstvo v dobrem materialnem stanju. Gospodarji so večidel premožni posestniki in še kočarjev, katerih je okoli 35, je malo, ki bi jim prav slabo šlo. Živino imajo lepo. Kmetovalci imajo po par volov, da obdelujejo polje, in nekaj krav za domače potreščine. Konj nimajo razun 4 gospodarjev. Ljudstvo je razumno, a z ozirom na branje in pisanje, mora se reči, da zna malo nad 40 let starih ljudi brati, še manj pa pisati.

Župnija ima sledeče vasi: Andol (15 preb.), Brlog (17 preb.), Brinovšica (24 preb.), Črnc (87 preb.), Gašpinovo (28 preb.),

Graben (49 preb.), Grebeni (24 preb.), Sv. Gregor (80 preb.), Hojče (26 preb.), Hudikonec (50 preb.), Junčje (32 preb.), Krnče (25 preb.), Levstiki (26 preb.), Marolči (60 preb.), Maršiči (27 preb.), Perovo (34 preb.), Prapreče (51 preb.), Pugled (15 preb.), Pustihrib (18 preb.), Rigelj (16 preb.), Zadniki (49 preb.), Škrlovica (63 preb.), Zlati rep (21 preb.) in Vintarji (26 preb.), druge v politično občino svetogregorsko spadajoče vasi so v župniji velikolaškej.

V svetogregorskej župniji so sledeče cerkve: cerkev sv. Gregorja, cerkev sv. Urha pri Maršičih, cerkev sv. Jurja pri razvalini orteneški. Starost cerkva je težko določiti. O Valvasorjevem času bila je cerkev sv. Gregorja podružnica velikolaškega vikarijata. Imela je razun altarja sv. Gregorja še onega sv. Uršule, pri katerem je bila bratovščina iste svetnice. Ravno tako je bila cerkvice sv. Jožefa — ki pa je dandanes le kapelica — takrat podružnica omenjenega vikarijata. Zidala se je baje vsled prigovarjanja neke žene, imevše čudne prikazni. To se jej sicer nij verjelo — vendar so jeli ljudje, uže da se ubranijo vedne nadlege — tu cerkvico zidati. Tudi cerkev sv. Urha z 2 oltarjema (sv. Urha in sv. Marjete) stala je že za iste dōbe. Samostojen vikarijat pri sv. Gregorji postal je l. 1788. Prvi vikarij bil je Anton Kalin. Sledili so mu: Andrej Stegnar, (upravitelj ali administrator), Lovrenc Meden (administrator), Jakob Kraševc, Andrej Levec, Urban Politscher, Blaž Krsnik, Jakob Jerin, J. Močnik, Perčič, Lovro Grjolj in Brencce.

Šolsko poslopje jelo se je zidati l. 1858. in pouk se je pričel l. 1860. Prvi učitelj bil je na tej šoli Ignacij Božič in temu so sledili Janez Per, Val. Krek, Kratohvil, Engelman, Kimovec, Sever, Pibernik, Strel, Pregelj, Vrezec in Črnagoj. Še le zadnja leta pridobila si je šola najpotrebnejših učnih pripomočkov. Važna razvalina v župniji je grad Ortenek. O tem gradu pripoveduje Valvasor: „Ta grad so sezidali grofje Ortenburški. Ko njihova rodbina 1420. l. izmrje, pride celjskim grofom v last; ko tudi ti izmrjo (1456), pa avstrijskim cesarjem. Toraj je še dandanes zastavščina. Iz cesarjevih rok so ga dobili „Lambergi“, od teh „Možgoni“, za temi „Janez Jurij baron Lichtenberg“; nasledovali so si: Wolf Andrej, Fran Bernard in Gottfrid.

O kmetskem uporu 1515. l. so uporni kmetje prišli tudi pred „Ortenek“, kjer se je Josip pl. Lamberg hlabro branil.

Ko so prihruli mesca julija l. 1528. v deželo Turki, so vse vasi okolu Orteneka požgali, ter ondot grozovito divjali, isto tako l. 1546.

Blizu Orteneka, za lučaj komaj od njega, je stal grad Otenštajn, ki je pa sedaj popolnem zapuščen; le voglat stolp je še videti. Pravijo, da si ga je v stanovanje sezidal neki ortenburški grof. Gotovo pa je, da je bil nekđaj orteneški grad last dveh

bratov. Ker se nista mogla pogoditi, kako bi stanovala pod jedno streho, si je grof Oton svoj grad ali stolp sezidal, ter ga po sebi imenoval Otenštajn Grad Otenštajn je po smrti grofov Otenštajnskih zopet prišel k orteneški graščini, ter je še z njo združen do današnjega dne in last baronov Lichtenbergov“.

Lichtenbergi so Ortenek do l. 1823. v lasti imeli. Poslednji Lichtenbergi so bili: Ferdinand Maks, Ludovik Dizma in Benjamin, kateri je 14. januarija 1820. l. graščino prodal Janezu Koslerju. Ta pa jo je prepustil svojemu sinu Janezu, sedanjemu posestniku, na čegar ime je bila prepisana dne 24. oktobra 1845. l. Vendar so Koslerji opustili graščino in tako je jela polagoma razpadati. Današnji dan stoje le še vnjanji zidovi in del strehe. V bližnji, še ohranjenej cerkvi sv. Jurija so žrti nekdanjih posestnikov orteneških.

(Sang)

1/2





II. Ribniški sodnijski okraj.

Ta sodnijski okraj šteje 12508 preb. na 261 *km*², toraj povprečno 47·8 preb. na 1 *km*². Občin obsega 10, namreč: Dane (495 preb.), Gora (390 preb.), Jurjevica (722 preb.), Loški potok (2112 preb.), Dolenja vas (2159 preb.), Velike Poljane (370 preb.), Ribnica (2377 preb.), Sušje (450 preb.), Sodražica (2563 preb.) in Struge (870 preb.). Vasi je 64, trga pa 2 (Ribnica in Sodražica). Župnij ima okraj 6; te so: Ribnica, Struge, Sodražica, Loški potok, Dolenja vas, Grčarice. Župnije ribniškega in velikolaškega okraja tvoré dekanijo ribniško, katerej se prišteva tudi župnija Draga (Suchen v kočevskem sodnijskem okraji).

Ribniška dolina.

Kedo izmed dragih čitateljev bi še ne bil videl Ribničana, bodisi sè svojim „fuksom“ ali „švorcom“ prevažajočega lonca in sklede, bodisi ponujajočega sita, rešeta, lesene žlice itd.! Vsak ga pozna; koder se slovensko govori, naletiš na Ribničana, pa še dalje, na Nemškem, (kar so Ribničanu vse nemške avstrijske kronovine), v Istri, na Hrvatskem in Ogrskem poznajo Ribničana. Koliko smešnic se pripoveduje o Ribničanu, ki deloma slave njegovo pretkanost, deloma smešijo njegovo neumnost —! Prve so verjetne, druge pa ne, kajti Ribničan je res prebrisane glave. Ponosno poje on v narodnej pesmi:

Sem Ribničan Urban
Po celem svetu znan;
Prav bistre sem glave
In — žlice imam nové.

Pravijo, da je Ribničan sè sinom hodil na „Urbasovo goro“ — tri dni: on en dan, sin en dan in konj en dan; no — naj pravijo — vsaj ni res. Res biti pa vtegne, s čemur Ribničan babá, kako je splečal nagajivega Postojinčana, ki ga je bil vprašal, po čem je „bajs“ (lončeni bas). Odgovoril mu je neki: „Veste kaj, mati županja v Čebrovi vasi so me hoteli, zanj dvakrat v rít pihat; nujte me Vi trikrat, pa bo Vaš!“

Menimo, da pač marsikoga zanima kaj izvedeti o Ribničanovemu domu.

To je lepa, glasovita Ribniška dolina med Veliko in Malo goro ter med Gregorskim slemenom in Friderikštajnskimi gozdomi. Njeno površje meri 156.140 *km*². Razteza se od jugovzhoda proti severozahodu, široka do 4 *km* med Veliko goro in Malo goro. To sta dve pogorji — ki ležita vspored ob obeh straneh doline, Velika gora ob jugozahodni, Mala pa ob severovzhodni strani. Na severozahodni strani doline potisneno je med obe pogorji Gregorsko sleme, ki jo deli v dve ožji dolini, v Sodraško in Podpoljansko. Razločevati nam je toraj poleg glavne doline še dve ožji stranski dolini. Jugovzhodno stran glavne doline zapira Friderikštajnski gozd s svojim predgorjem Jaselnico, ki se združuje z Malo goro, med seboj in Veliko goro pa pušča ozko Gračarsko dolino, katera pa se ne prištevata k Ribniški. Velika gora je preimnitna za vso Ribniško dolino, kajti daje obilo sena in stavbenega lesa kakor tudi kuriva. Poleg tega pošilja v ravnino obilo potočičev in potokov, ki so za dolince velikega pomena v oziru na kmetijstvo in obrtnijo. Žal da vsled svoje lege ob južni in jugozahodni strani doline zapira pot gorkim vetrovom — a burjo pa zadržuje, ki včasih nemilo brije in pleše po dolini. Nasprotnica Velike gore je njena sosedna Mala gora. Niti kapljice vode ne privoščijo ravnemu polju — ob dežvi posrka jo do slednje kapljice, ker je vsa prevotljena ter polna jam in votlin. Pa tudi vse potoke, katere je podarila Velika gora dolincem, požre kakor požrešen pekel, kakor hitro se jej približajo. Vsi potoki, izvirajoči iz Velike gore in Gregorskega slemena, poniknejo v obnožji Male gore — noben ne pride iz doline. Tudi lesa ne daje Mala gora kaj prida; poraščena je le z grmovjem in sem ter tja s kakim malim gozdičem. Gregorsko sleme daje dokaj lepega stavbenega lesa, in mogo obodarjev in škafarjev (izdelovalcev kabljev) dobiva tu izvrstnega lesa za svojo obrt. Žal — da je tu vže preveč gospodaril „krščeni smrekovi lubadar“. Friderikštajnski gozd, ki se dviga visoko nad dolino, je kočevsk.

Ribniška dolina šteje 9134 prebivalcev, ki stanujejo v treh župnijah; te so: Ribnica, Sodražica in Dolenja vas. Po vrsti opisali bomo vsako posebe.

Ribnica.

Ribniška župnija (dekanijska) se razprostira po glavnem delu Ribniške doline in po celem Podpoljanski stranski dolini — po pobočji Male gore in Velike gore. Iznad Male gore dvigajo

se vrhovi: Grmada (887 m) s prekrasnim razgledom na daleč po Kranjskem, Petelinjek (871 m), Tisovec (893 m), ki je ime dobil najbrže od drevesa „tise“, ki je prej tu navadno bilo in se še sem ter tja nahaja, sv. Ana (964 m) s cerkvico sv. Ane, ki stoji 920 m nad morjem in skoro 500 m nad Ribnico; Srednji vrh (848 m) na meji mej ribniško, struško in polomsko župnijo in Črni vrh (963 m) na meji mej ribniško, polomsko in starocerkevsko župnijo. Mnogo višji pa so vrhovi Velike gore, Ostri vrh (1120 m), ki loči ribniško župnijo od sodraške in potoške, Veliki vrh (1140 m), Goriški plaz (1176 m), Bela stena (1253 m), ki je za 750 m višja od dolinskih tal. Blizu Bele stene vrsti se vlak do 20 m visokih, golih in navpičnih skalnatih sten, katerim pravijo „okamneli svatje“. Pravijo, da so šli nekdanj todi čez Veliko goro svatje; ker pa je solnce zelo pripekalo, jeli so je preklinjati — in v kazen spremenil jih je Bog v skalo.

Jam in votlin je v Ribniškej dolini mnogo. Sosebno znamenita je „Žiglovica“ v Mali gori, ki je globoka do 70 m, in pa „Čukova jama“. V gorenjevaških senožetih nahaja se „Mevčja jama“, ki drži pod Malo goro ter baje mnogo naravnih znamenitosti skriva. Nadalje: „Kinelca“ v sredi 920 m visocaga hriba „Ogorelca“, ki se dviga v jugu od Petelinjeka. Kinelca je navpična, kakih 16—17 m globoka, ter zgoraj do 2 m široka, spodaj pa nekoliko širja jama. „Brezdno“ je zelo globoka jama v hribu „Tisovec“. „Mihelja jama“ je tudi zelo globoka, nahaja se od „Kinelce“ kake četrt ure proti zahodu. „Kavčja jama“ kake četrt ure proti zahodu od „Mihelje jame“ in sicer velika in mala sta v tako zvanaj „gmajni“. Vhod v njo je vodoraven.

Največji potok je Ribnica, ki izvira izpod Velike gore tako močan, da takoj pri izviru mlin in žago goni, ter najprej od jugozahoda proti severovzhodu, potem pa od severozahoda, proti jugovzhodu teče. Pri mlinu Založje sprejme potok Sajevec, in se pod Dolenjo vasjo v rupe izteka. Drugi potok je Bistrica, ki stopi pod Novo Štifto iz sodraške župnije v našo, v katerej 14 mlinom in žagam kolesa obrača in za Goričovasjo v zemljo ponikne. Potok Sajevec nastane iz studencev blizu sv. Frančiška, ter se izliva, kakor je bilo omenjeno, v Ribnico. Iz Podpoljanske doline prišumlja četrti potok, ki pod Levstiki v svetogregorskej župniji izvira, ter se v Zlebiču izliva v podzemeljsko jamo, „Tentera“ imenovano.

Prej je bil v Podpoljanskej dolini ribnik od Pekla do Virja, a sedaj je že popolnoma osušen. Menda ga ni bila narava vstvarila, bil je delo človeške roke, delajoče Tržiščici zapreke, da so imeli graščaki iz Orteneka tu dovolj okusnih rib. Vidi se nad Virjem med cesto in vznožjem Male gore nekakšen nasip, kateri je popolnem raven, povsodi jednako strm in visok.

Zemlja je v Ribniškej dolini rodovita vendar na južnej strani premočvirna, toraj manj dobička donaša kot v severnem delu. Njive so še dosti skrbno obdelovane, ter se prideljuje na njih zlasti veliko in jako lepega krompirja, fižola, turšice itd. Za travnike in pašnike skrbi se malo. Koliko neobdelanega 'sveta n. pr. leži le na „Spodnjem brezji“! Škoda, da se to ne razdeli ali vsaj skupno ne obdeluje. Gozdi donašajo sedaj še dokaj novcev, ali kaj bode, ko se izsekajo, kar ne more več dolgo izostati! Poglavitni zaslužek dajo pa vitre iz leskovih palic za rešeta in rajte. Stružanje in Kočevarji postavljajo vsak ponedeljek takih palic na trgu na prodaj; moški in ženske pa pozneje iz njih vitre koljejo. Iz viter tko dna za rešeta, s katerimi zopet drugi blizo in daleč, daleč po svetu tržijo. Jako marljivo se pečajo s pitanjem prešičev.

Matérielno stanje ljudstva more se imenovati v primeri z onim prebivalcev po spodnjem Dolenjskem, dobro. Po omenjeni trgovini in dobičku iz gozdov postalo je dokaj posestnikov premožnih, da nekaj celo jako bogatih. Blagostanje se vidi pri kmetih že na lepo zidanih hišah in gospodarskih poslopjih. Ribničan je sploh pobožen, prijazen, omikan, delaven in ženske jako snažne. Kar jih je od 7—50 let starih, znajo vsi brati, pa tudi pisati. Moški iz gorenjega konca župnije znajo po večini nemški, nauče se nemščine barantujoči po severnih nemških kronovinah avstrijskih.

Ribniška župnija obsega dve šolski občini, ribniško in poljansko. V prvo so vsolane občine: Ribnica, Dane, Jurjevica in Sušje, v poljansko pa vasi poljanske občine. Ribniška šola je štirirazrednica s štirimi razredi za dečke in dvema za deklice, poljanska pa je enorazredna. Ribniško šolo obiskuje 470 otrok izmed 600 za šolo ugodnih. Poljansko šolo pa obiskujejo vsi za šolo ugodni otroci, namreč 65.

Občina Ribnica šteje 2377 stanovancev, ki stanujejo v trgu Ribnica (1003 stan.) in v vaseh: Dolenji Lazi (199 stan.), Hrovača (212 stan.), Lipovec (98 stan.), Makoša (27 stan.), Gorenja vas (184 stan.), Otavice (143 stan.), Zapuže (40 stan.), Goričavas (341 stan.), in Breg (130 stan.).

Trg Ribnica leži skoro ravno v sredi Ribniške doline ob obeh bregovih Bistrice. Prebivalcev šteje 1003. Od katere koli strani dospeš v Ribniško dolino — preko Lašč iz Ljubljane, preko Boncarja in Sodražice z Oblok, ali preko Jaselnice iz Kočevja, nekako veselo iznenaden obstojiš, ko ti oko zazre lepi trg. Precej se nam vidi, da trg ni majhen — izmed visokih topolov svetijo se nam nasproti bele hiše z visocimi strehami, nad vsemi pa ponosno in veličastno proti nebu molita visoka zvonika župnijske cerkve. Lepa podoba je to: Severni mejnik Ribniške doline je 760 m visoki Žrnovec na Gregorskem slemenu. Od tu, poleg zidin starega Orteneka vidimo pred seboj največji del Ribniške doline.

Ob levej strani doline vidimo z grmovjem in nizkim drevjem obraščeno Malo goro, nad katero kraljuje cerkev sv. Ane — na desnej kipe proti nebu vrhovi Velike gore, vidimo „okamnele svate“, proti jugovzhodu pa nam se gubi pogled na sinjih gorah, ki se onkraj Jaselnice dvigajo iznad Kočevske zemlje. Spodaj pred nami se vijo po ravnini Bistrica, Ribnica in drugi potočiči med zelenimi travniki in vrti, med rodovitnimi njivami in — žal — tudi grmovjem in kamenitim svetom. V sredi ravnine se bahato razprostira lepa Ribnica. Ob cesti, ki iz Kočevja vodi od jugovzhoda čez vso dolino preko Ribnice prav do Žrnovca in se tu deli v ljubljansko in rakovsko (preko Sodražice in Oblok na Rakek vodečo), pa leže velike, prijazne vasi, druge pa zopet ob vznožji Male in Velike gore. Ob cesti vidimo razun Dolenje vasi in Prigorice, ki spadata v dolenjevaško župnijo — Nemško vas in Goričo vas onstran Ribnice, tostran pa z Ribnico skoro stikajočo se veliko Gorenjo vas, Breg, Žlebič, Virje in Dule. Na levo od ceste so: Lipovec, Otavice in Makoša, Hrovača, Dol. Lazi in Zapuže, in na pobočji Male gore Velike Poljane, Žukovo Škranjek in Vrh; na desnej strani ceste pa: v ozkem jarku med Bukovico in Veliko goro Zadolje, dalje Bukovica, Dane, Kot, Sajevec, Jurjevica, Breže, Sušje in Slatnik. V dolini vidimo cerkve: Sv. Stefana, pap. muč. v Ribnici, Matere Božje v Goriči vasi, sv. Lenarta v Nemški vasi, sv. Trojice v Hrovači (kjer je pokopališče ribniško), sv. Križa v Jurjevici; na Malej gori, nad Dol. Lazi sv. Ane, na majhnem hribčku nad Sajevcem pa sv. Frančiška. Na Velikih Poljanah je cerkva sv. Tomaža ap. Poleg tega vidimo ob potih in na razpotjih mnogo zidanih in lesenih znamenj, kar nam priča, da so Ribničanje pobožni ljudje. Spustimo pa se sedaj z višine, ter podajmo se v Ribnico, da si ogledamo ta lepi trg. Na severnem konci — pri vhodu, na desnej strani stoji enonadstropna hiša, v kateri sta nastanjeni c. kr. okraj. sodnija in davkarija. Od tu nas vodi ulica med velikim, obzidanim vrtom ribniške graščine, „Pungartom“, na desnej in lepimi enonadstropnimi hišami na levej v notranji trg. Zavijmo jo na desno in mimo par hiš ob vsakej strani dospemo na „trg“. To je dolga — sem ter tja široka ali ožja ulica, ob obeh straneh obdana največ z enonadstropnimi hišami, z raznimi prodajalniciami in gostilnami. Na južnem konci trga stoji na desnej strani šola, lepo poslopje, pred katerim stoji košata stara lipa, okrog katere se zbirajo ob tržnih dnevih razni prodajalci in kupovalci. Pred vhodom v šolo pa sta zasajeni mladi lipi v spomin poroke Njiju ces. vis. cesarjeviča in cesaričinje. Dalje, na istej strani — popolnoma ločeno od družih poslopij, pa stoji veličastno poslopje — župnijska cerkev, z dvema zvonikoma, na katero smejo Ribničanje ponosni biti — kajti takih cerkva je malo v deželi. Vže njena vnanost je mogočna in častitljiva, še večji utis pa napravi

na nas, ako stopimo vanjo. Strmeč občudujemo krasno in veličastno razmerje v vseh njenih delih, dolgost širjava in visokost, stebri, boki kuplja nad glavnim altarjem — vse je veličastno. Nasproti vhodu stoji jednostaven, a krasen veliki altar s podobo sv. Štefana pap. muč., ki jo je naslikal Fr. Globočnik, profesor na veliki realki v Ljubljani. Pa tudi dva stranska altarja se glede lepote popolnoma strinjata z velikim. Nad vhodom je visok kor za pevce, kjer stoje velike orglje, katerih glas ob velikih praznikih mogočno doni po veličastnem hramu božjem. Ob obeh straneh pa sta še dva stranska kora — oratorija.

Na spodnjem, južnej strani cerkve, onkraj precej širokega prostora je župnijski dom. Tu stanuje dekan (ribniška dekanija obseza cel ribniški in velikolaški sodn. okraj) in dva kaplana. Pri cerkvi zavije se ulica nekoliko proti levi in nas pripelje mimo nekaterih enonadstropnih in pritličnih hiš iz trga. To je en del trga, in sicer ob levem bregu Bistrice ležeči. Preko tega potoka pridemo na desno stran po dveh zidanih in dveh lesenih mostovih — do katerih nas vodijo štiri ulice z velike, glavne ulice ali „trga“. Tu je drugi del trga — Mlaka. Mej poslopji v tem delu trga nam je najprej omeniti velik grad nekdanjih „Ribniških gospodov“. Veliko to poslopje je sedaj last rodovine Rudežev, ki je po vsej dolini priljubljena. Druga zasebna poslopja se ne odlikujejo pred navadnimi vaškimi poslopji. Zunaj trga, onkraj velikega travnika, okrog katerega je zasajen senčnat drevored, je strelišče ribniške strelske družbe.

Ribnica je gotovo izmed najstarejših trgov na Kranjskem. Vže koncem 14. stoletja prilastuje mu Ženk marsikako prednost, za časa Valzasorja bil je uže precej velik, a sedaj je lep, gosposk. Gotovo bi bil lepši, ko bi mu ne bila Turek in pa ogenj silno veliko prizadela.

To je mala — v primeri k dejanjskim razmeram gotovo premajhna slika ribniškega trga — večje ne moremo podati na tem mestu, v tem opisu. V Ribnici je c. kr. okrajno sodišče, c. kr. davkarija, notarijat, poštni in brzojavni urad, lj. šola, dekanjski urad, okrajni ranocelnik in oskrbnitvo ribniške graščine; bralna družba, podružnica sv. Cirila in Metoda, družba treznosti, strelska družba, požarna bramba in sedaj se snuje tudi hranilnica. Preko Ribnice se vozi vsak dan pošta iz Ljubljane v Kočevje in nazaj, in z Rakeka preko Sodražice v Kočevje in nazaj.

O vaseh ribniške župnije omeniti nam je sploh, da so lepe in snažne. Pri vasi Breg vidijo se ostanki nekdanjega breškega gradu, v Podpoljanskej dolini pa je gradič „Pekel“ — last g. Kozlerja iz Ljubljane.

Duhovnija ribniška je stara nad 500 let, kajti ustanovljena je bila 1363 l. Vže pred 500 leti pastirovali so tu veliki dijakoni,

namestniki oglejskih patrijarhov, kateri so imeli škofovsko oblast čez ta kraj in sosedne kraje. Velike dijakone postavljaj je oglejski patrijarh v sporazumljeni s papežem. Vselej je bilo treba papeževoga potrjenja. Prvi veliki dijakon je bil Miklavž od l. 1383.—!? Lenard Vurfel od l. 1510.—!? Ferd. Maks. Valant od l. 1640—, dr. Janez Schönleben, prej stolni dekan ljubljanski od l. 1670. (na dobrem glasu kot zgodovinar) —!? Karol Žiga grof Petazzi, ki je postal tržaški in pozneje ljubljanski škof. Dalje so bili: Revec, Semič, Vajec, Lazzarini in Kobal. Poslednji veliki dijakon bil je Valentin Ule od l. 1787.—1803. Tega leta bila je Ribnica z ljubljansko škofijo združena in v Ribnici imamo od tedaj dekane. Bili so: Bonaventura Humel do l. 1818., — Valentin Preširen do l. 1833., — Janez Traven do l. 1847., — Ignacij Holzapfel do l. 1868. Od tega leta do sedaj je dekan Martin Skubic.

Veliki šolski prijatelji so bili: Humel, Preširen in Holzapfel. Slednji zapustil je svoje ogromno premoženje (80.000 gld.) za napravo zavoda gluhonemih v Ljubljani. Omeniti nam je še od duhovnih pomočnikov: Valentina Vodnika, našega prvega pesnika, ki je tu služboval od l. 1788.—1793. in pa Ant. Žakeljna (Ledinskega) bivšega tu od l. 1845.—1849.

Prvi patroni, ki so z dovoljenjem oglej. patrijarhov volili ribniške župnike, bili so grofje Ortenburški, za temi pa Celjski grofje. Ko so ti izmrli, ter je cesar Friderik III. Vitoveca, vojskovodjo Celjskih grofov l. 1456. ukrotil, postali so patroni vladarji avstrijski. Natančno zgodovino o župniji ribniškej pisati je silno težavno, kajti ogenj uničil je l. 1415. ves trg in l. 1445. zopet plovico, a z njim tudi arhiv duhovnije, kakor tudi druga važna pisma.

L. 1456., ko so Celjski grofje izmrli, podvržejo se Ribničanje prostovoljno žezlu cesarjevemu. V priznanje tega ustanovil je Friderik III. z več drugimi istega leta v Ribnici bratovščino sv. Reš. Telesa, za kar je daroval pol zemljišča.

Ljudska šola je izmej najstarejih na Kranjskem. Gotovo je imela Ljubljana v 14. stoletji svojo šolo, vendar za to nam manjka pismenih dokazov. Majhen trg Ribnica — tako se bere v životopisu Burgharda Zenka, župana v Memingenu na Švabskem, živečega za svoje mladosti 7 let v Ribnici — imela je pa uže tedaj svojo šolo, kajti on je hodil okolo l. 1470. v tukajšnjo šolo. Isto svedočijo lastnoročni podpisi učiteljev za velikim oltarjem pri sv. Jurji na Orteneku, kamor so ribniški učitelji ob cerkvenih shodih prepevat hodili. Nahajajo se sledeča imena: Simon Gradišer, Schulmeister Anno 1690.; Jakop Schmitt ludi magister in Reifnic A. 1732.; Bernardus Ločnikar ludi rector 1740.; Franc Ksav. Repesch ludi rector 1750.

L. 1847. bilo je zidano sedanje šol. poslopje za dva razreda. L. 1856. postala je šola trirazredna. Radi tesnobe je bila šolska hiša l. 1870. podaljšana proti cerkvi in l. 1874. postala je tu štirirazrednica. L. 1878. pa se jej je pridružila še dvorazredna dekliška šola.

Izmed tukajšnjih učiteljev so stari ljudje čislali zlasti Martina Novaka, kot izvrstnega orgljavca in pevca, J. Kliborja, rodom Prusa, kot pobožnega učitelja, Flor. Ehrlicha, tudi Nemca.

Za temi so tu službovali: Janez Pust, Leop. Kančnik, Ignacij Böhm, Fran Klemenčič in Janez Klinc. L. 1848. dobil je tu službo topliški učitelj Josip Raktelj, ki je še sedaj nadučitelj in šolski vodja.

Odkar je postala šola večrazrednica službovalo je na njej trideset podučiteljev in učiteljev in pet učiteljic.

Omeniti nam je tudi, da je tukajšnjo šolo obiskoval slavni naš pesnik dr. Fr. Prešeren, kateri je nekaj časa bival tu pri svojem stricu dekanu. Enorazrednica na Velikih Poljanah je bila ustanovljena l. 1881. Do 1885. je tu podučeval pomožni učitelj Matija Hiti, od oktobra 1885. do okt. 1887. pa Franjo Juvanc.

Ribniška župnija se more ponašati z marsikaterim učenim sinom. Spominajmo se le umrlih n. pr. Antona Lesarja, porojnega v Sušjah. Izdal je med drugim jako natančen opis ribniške doline. Odgojila je še mnogo posvetnih in duhovnih gospodov kateri ne le njej, ampak vsej domovini na čast, in blagor človeštva delujejo. 1862

Razun ljutega Turka, ki je tod besnel, prizadejal je trgu tudi ogenj obilo škode. 2. okt. 1415. l. upepelil je ves trg; 1445. l. skoro nad polovico trga. Tudi 1775. l. je ogenj v trgu hudo razsajal. O splošnej lakoti trpela jo je tudi Ribnica. A 1493. l. obiskala je izjemno le ta okraj, kajti letina bila je tako slaba, da je glas o bedi celo do cesarjevega prestola segel, od koder je prišel ukaz, da se ima Ribničanom seme za setev posoditi.

V ribniškej župniji bila sta nekdam dva gradova, katerih posestniki so imeli gosposke pravice nad okolico. Sedaj stoji le še grad v Ribnici, na Bregu je razvalina. Prvi posestniki graščine ribniške bili so „gospodje Ribniški“, zadnji teh Janez Ribniški, živel je še l. 1524. Pred 4—500 leti bili so posestniki ribniške graščine grofje Turjaški, tako piše dr. Schönleben, veliki dijakon ribniški. Engelbert II. prodal je 1227. l. gospodom Loškim graščino ribniško v last. Za temi dobili so jo l. 1361. grofje Ortenburški od oglejskega patrijarha v fevd. L. 1411. bila je graščina lastnina vojvode Tek-a, kateri jo je priženil z grofico Ortenburško. Za temi dobili so jo grofje Celjski, a le za malo časa, kajti 1456. l. so izmrli. Ribničanje se 9. julija 1457. l. prostovoljno cesarju Frideriku III. podvržejo, graščina pa postane zastavščina, katero

so oskrbovali cesarski oskrbniki. Največ oskrbnikov je bilo Lamberžanov. Zadnji oskrbnik je bil Možgon, za razširjevanje Lutrove vere zelo vnet protestant. L. 1619. prodal je graščino Ferdinand II. z vsemi pravicami Hanzu Jakobu plemenitemu Kizeljnu s pogojem, da ima on ali njegovi nasledniki prednost pred družimi kupci graščino nazaj kupiti, ako bi se sploh prodajala. A tudi Kizeljni niso dogo časa tod gospodarili. L. 1641. prodali so jo grofom Trilekom. Od Trilekov kupili so si jo grofje Kobenceljni, katero so imeli v lasti do l. 1810. Ker pa ta rodovina ni marala uklanjati se gospodstvu francoskemu, prodali so jo Rudežu. To je bil blag gospod, kajti bil je podložnim ne le pravičen gospod ampak tudi skrben oče. Umril je l. 1846. njegova blaga dobrotljivost pa še dandanes živi v spominu ljudstva.

Od graščine breške je dandanes le še nekoliko razvalin, četrť ure od trga proti severozahodu. Grad sredi polja stoječ je bil z močnim ozidjem, stolpi in nasipi obdan. Sezidal ga je Andrej Lambergar, katerega rodovina je dolgo tu gospodovala. Za temi dobila ga je rodovina Vernekov in od teh Vincenstajn, od katerih ga je kupil ribniški graščak Kobencelj, od tega pa l. 1810. rodovina Rudež, v katere lasti je še sedaj.

Letos, l. 1887. na petek večer 8. julija vsula je zlobna roka strašno nesrečo nad Ribnico. Trgovec J. P. vzel je bil pred leti iz usmiljenja zapuščeno siroto, dečka, v svojo hišo, skrbel vsa leta do letos zanj prav po očetovsko, ter ga v svojej prodajalnici učil trgovstva. Proti koncu let učenja pa je zašel deček na kriva pota — začel neredno živeti in postal nepošten. Ker vsa opominjevanja niso nič pomagala — mu gospodar napove, da naj si poišče družega gospodarja. Ko se isti dan zmrači, to je Ribničanom nepozabni 8. dan julija 1887. — gre hudobnež na dvorišče gospodarjevo, kjer je bilo mnogo izdelkov lesne domače obrtnije — ter zapal na dveh krajih. Hipoma se razširi ogenj v poguben požar, ki preti vničiti cel trg. Prestrašeni tekajo ljudje na pozorišče — pevsod velika zmešnjava. Ker požarne brambe do sedaj v Ribnici še ni bilo, pogorel bi bil ves trg, da ni prihitela vrla požarna bramba dolenjevaška pod poveljstvom vrlega Naceta Mrharja in nekaj Sodrzanov z brizgalnico. Le neutrudljivemu naporu vrljih teh gasilcev, ki so celo noč in drugi dan bojevali se z zdivjano naravno silo, zahvaliti se je Ribničanom da jim je ostal večji del trga rešen. Mej vsemi sta se najbolj odlikovala g. Mrhar in g. Lilek, c. kr. davkarski uradnik. Slava jima!

Dolenja vas.

Stopivšim poleg župnijske cerkve, postavljene na prijaznem nad Dolenjo vasjo dvigajočem se „Gričku“, odpre se nam lep razgled po Ribniški dolini. Proti severozahodu zremo z veselim okom preko bližnje ob okrajnej cesti ležeče Prigorice in Nemške vasi v sosedno ribniško župnijo z obilimi njenimi vasmii in rado se nam ustavi oko na ponosno in veličastno proti nebu dvigajočej se ribniški cerkvi. Lepega razgleda veselemu pa le še v večjo daljavo zrečemu očesu pa se onostran Ribnice nasproti stavita Gregorsko sleme z Žrnovcem in Mala gora. Isto tako nam zapirata razgled proti jugovzhodu pol ure (2,5 km) od Dolenje vasi oddaljena Jaselnica (Schweinberg), ki se 970 m visoko nad ravnino dviga in pa Strmec (650 m). Oba ločita dolenjsko od starocerkevsk^e župnije — ob enem pa tudi ribniški okraj od kočevskega. Dalje za njima pošilja proti nebu svoje vrhove (Lošinski vrh, Slovenjevaški vrh i. dr.) Friderikštajnski gozd. Ob vsej jugozahodnej strani župnije pa gledamo odnosno do 350 m visoko Bukovico in za njo — vže v ribniški župniji, Veliko goro.

Ribniška župnija obdaja dolenjsko od treh strani — na jugovzhodnej strani pa sta jej sosedi vže omenjena starocerkevsk^a in grčarska.

Reke ni nobene, le potok Ribnica priteče do Dolenje vasi, a se tu v zemljo zgubi. Ravno tako Rakitnišica, katera pri vznožji Velike gore izvira, ter kacih 10 minut daleč teče, pri Rakitnici v zemljo ponikne. Ob tej vodi, ki je nenavadno mrzla in v katerej nobena žival ne živi, stoji 5 mlinov, kateri navadno prav dobro delujejo. Kadar pa več dni dežuje, morajo delo ustaviti, ker voda tedaj tako zelo naraste, da jo požiralniki ne morejo sproti požreti; potem zalije mline do streh, da, najnižje stoječega celo popolnem preplavi, da ga ni prav nič videti. Pa tudi po travnikih in polji stori, prestopivša svojo strugo, mnogo škode, ker travo ponesnaži, seno odnese, setev ali pa poljske pridelke pokonča; stoji namreč jezeru podobna po več dni po travnikih in njivah.

Župnija Dolenja vas obsega večji del enakoimezne občine (manjši del slednje spada v župnijo Gotenico, drugi pa k Ribnici) ter šteje sledeče vasi:

Dolenja vas s 120 h. in 711 prebivalci; tu je župnijska cerkev in župnijski dom, c. kr. pošta, dvorazredna ljudska šola in več prodajalnic ter gostilnic. Vas je precej snažna in napravlja na potovalca dober utis.

Prigorica ima 73 hiš in 461 prebivalcev, Rakitnica pa 56 hiš in 318 prebivalcev. V Kotu je 8 hiš in 37 prebivalcev, v Blatu pa 10 hiš in 58 prebivalcev. V vseh 5 vaseh je toraj 267 hiš in 1585 prebivalcev.

V celej župniji so 3 cerkve; župnijska cerkev sv. Roka v Dolenji vasi, stoječa na majhnem gričku „Griček“, da se vidi po celej župniji; sv. Petra cerkev v Prigorici in pa sv. Vida v Rakitnici.

Za šolo ugodnih otrok je na leto povprek po 210, šolskih pa po 200.

Tu se nahaja tudi prostovoljna požarna bramba sè slovenskimi povelji, katera šteje 80 mož. Načelnik jej je Nace Mrhar, kateri jo je l. 1880 ustanovil in je v tem obziru gotovo hvale in posnemanje vreden.

Tla v občini so največ plodovita ter jako dobro obdelana, a vendar ne zadostujejo pridelki, da bi se vse družine ob tem preživile, ker so posestniki po večini četrtzemljaki. Radi tega se peča večji del ljudstva tudi z lončarijo, rešetarijo in vožnjo, kar mu donaša mnogo novcev.

Župnija Dolenja vas je pravi dom daleč na okrog poznanih lončarjev. Skoro vse smešnice in zabavljice, s katerimi svet tako rad draži Ribničane, namerjene so proti Dolenjcem. Zelo bi se pamotil, kdor bi iz njih sklepal, da morajo Dolenjci (lončarji) reš tako neumni biti — ravno nasprotno — zelo premeteni in prebrisani so. Le glede uljudnosti bilo bi želeti jim poboljšanja.

Gozdov je toliko, da v sedanjem času lahko dobi vsak posestnik še toliko lesa, kolikor ga za dom potrebuje; travnikov in pašnikov ni posebno veliko, zato pa stoji tu živinoreja na srednji stopnji. Sploh se pa mora reči, da gmotno stanje v tej občini ni najslabše.

Tukajšnja župnija je bila ustanovljen l. 1788; do tega časa pa je spadala pod Ribnico. L. 1812. je bila sedanja na „Gričku“ stoječa župnijska cerkev sezidana, ker prejšnja sredi vasi stoječa majhna cerkvica, katera je imela sredi strehe majhen zvonik z dvema zvonovoma, s katerima se je moralo sredi cerkve zvoniti, ni bila več sposobna, ter se je vsled tega podrla. A v znamenje, kje je stala prva župnijska cerkev, stoji še sedaj majhna lična kapelica. Cerkev v Rakitnici je bila sezidana l. 1876. in cerkev v Prigorici, večinoma prenovljena l. 1855.

Istega leta, ko se je tukajšnja župnija ustanovila, t. j. l. 1788., sezidal se je majhen župnijski dom; ker je bil pa premajhen in za stanovanje nesposoben, predelal se je na prizadevanje župnika Štruceljna l. 1870. na občinske stroške tako, kakoršen je sedaj.

Prvi župnik v tej župniji je bil Štefan Pregelj l. 1788.

Dolenja vas je v 30 letih trikrat pogorela, namreč: l. 1854. je pogorelo 47 poslopij, ter bilo škode okoli 40.000 gld., l. 1872, 25 poslopij, do 25.000 gld. škode in l. 1885., 42 poslopij, škode do 10.000 gld.

Da imajo tukajšnje cerkve tako lepo znotranjo opravo, se ima občina zahvaliti svojemu rojaku, ranjkemu kanoniku Franu Kra-

Pravoslavni bogosloj: Miha Župnarje ni delovalec, 1892

marju, ki je za njihovo olepšavo, sosebno za ono v Dolenji vasi, na tisoče goldinarjev daroval. Rodil se je ta dobrotnik cerkva v oddelku Prigorice, Gabrije imenovanem. Tudi presvitli cesar je za zidanje cerkve v Rakitnici 100 gld. daroval. Imenovani Kramar je bil strije sedanjega dež. in drž. poslanca kanonika Kluna, ki je doma v Pristavi, spadajočej k Prigorici. Kakor je tod znano, je tudi ta gospod za olepšavo župnijske cerkve mnogo storil.

V tej župniji, dasiravno je prav na kočevskeje meji, prebivajo sami Slovenci, le v nekdanjih časih so morali biti tu nekateri Kočevjarji naseljeni, kakor nekatera imena razodevajo, kajti še sedaj se nahajajo nekateri prebivalci z imenom Hönigman, Wiederwohl, Oberster.

Do l. 1846. tu ni bilo nikakoršne šole, le kdor je hotel, je obiskoval šolo v Ribnici ali v Kočevji. L. 1846. pa je bila ustanovljena šola in šolsko poslopje sezidano. Prvi učitelj je bil Janez Novak do 1849., drugi Fran Halek do 1852., tretji Miha Romšak do 1855., potem Anton Mazek do 1863., Janez Jarin do 1865., Ignacij Božič do 1868., Anton Kunšič do 1871., Josip Bozja do 1874., Janez Čuk do 1879. in sedanji nadučitelj Anton Ozimek od 1879. l. do danes.

L. 1884. se je prej enorazredna šola razširila v dvorazredno — pri čemur si je sedanji nadučitelj Anton Ozimek sé svojo požrtvovalnostjo dokaj zaslug in vsled tega od okrajnega šolskega sveta tudi pohvalo zadobil.

Darovali so pa razun njega (ki je daroval do 320 gld.) tudi: presvitli cesar 200 gld., kranjska hranilnica po dež. šol. svetu 500 gld., in dež. zbor 415 gld.

Mej šolske dobrotnike se morata tudi šteti ranjki Janez Kromar, bivši c. kr. namestništva svetnik v Gorici, rodom iz Dolenje vasi, kateri je v svojej oporoki toliko volil, da dobi od obresti tukajšnja šola vsako leto za pridne otroke 8 gld. in ravno toliko tudi cerkveni pevci. Ta gospod je tudi daroval za popravljanje pokopališč v Prigorici in Rakitnici blizu 400 gld. in za uboge v Dolenji vasi po 20 gld. na leto. Drugi dobrotnik je dež. in drž. poslanec kanonik Klun, kateri je za okičenje šolskih sob podaril l. 1885. dve lepi leseni razpeli, 2 prelepi veliki podobi Nj. velič. cesarja in cesarice in pa 2 ravno tako lepi podobi cesarjeviča Rudolfa in cesaričine Štefanije v širokih pozlačenih okvirih.

Sodražica.

Sledimo grede iz trga ribniškega po ljubljansko-kočevski cesti, oni ki se pred Žlebičem odcepi na levo, dospemo od tu

po ozki dolinici uro hoda pod Zapotokom mimo Vinic in skozi Zamostec v Sodražico, trg ki ga zagledamo še le, ko ga imamo vže prav blizo pred seboj.

Predno o njem spregovorimo besedo, oglejmo si nekoliko njega okolico. Nima znamenitosti, a vendar marsikaj zanimivega in morda se nam toliko prikupi, da bi si celo želeli tu ustanoviti se. Podajmo se proti severozahodu skozi Žimarice in Podklanec. Tu dospemo po strmem Boncarji, po mnogih ovinkih na visoke ravnine Obloške, okraja logaškega. Uže nad Žimaricami pa se odcepi proti jugu druga okrajna cesta, katera nas nad *Globelo*, še po, hujšem klanci, nego je Boncar preko Janeške gore pripelje na Goro in od tu dalje v Loški potok. Podamo li se pa proti severu iz trga po občinski poti, in pridemo mimo Bravčjega vrta k sv. Gregorju, in na jug po „Gornej poti“ v Sodraške laze, ter mimo „Lenčka“ v Rudeževe gozde.

To so nam glavne ceste in pota Sodražke doline, katero napaja in dela precej rodovitno več voda. Glavni potok je Bistrica, katerej v skrajnem delu župnije pod Boncarjem zibelka teče. Po dolgosti pretaka v mnogih ovinkih vso dolino od severozahoda proti jugovzhodu. Mala vodica je — vendar pa goni deset žag in šestim mlinom kolesa obrača; bistre hrane dobiva tu z leve, tam z desne po majnih dotokih. Z desne sprejemlje Matečo vodo, gonečo žago, Podstenski studenec, vrteč mlinska kolesa, Globeljšico, gonečo dve žagi in mlin, Jelovšico, Jazbiči studenec, Sodraški studenec, izvirajoč izpod cerkve; Izvir (Izber) goneč žago in mlin takoj pri izvirku, daje ji jako zdravo pitno vodo. (Do l. 1848. bila je tu kopelj, zgrajena po trudu ranjkega župnika Kavčič-a. Vodi prilastuje se zdravilna moč zoper mrzlico.) Dalje pritekajo v Bistrico Podgorski studenec, Žegnani studenec, Vranov potok, Lipovšica in Ravnodoljšica. — Na levem bregu pa ji polnijo strugo: Žimarski gorenji in dolnji potok, Miklavški studenec, Grdodoljšica in Zapotoški potok.

Mislili bi si, bog vedi, kaka mogočna reka mora vendar to biti! A, — motili bi se, ko bi jej velikost merili po številu dotokov. 5—10 m širjave, do $\frac{1}{2}$ m globočine; izimši tolmane, to je normalno delo našega potočja. O suši jej dokaj dotokov svojo udanost odreče in radi tega voda tako upade, da jo 6letni otroci gazijo za igračo. O deževji pa, kakor bi potočki nezvesto svojo hoteli popraviti, dovajajo jej toliko vode, da prestopi svojo strugo in valeč se po travnikih mnogo kvara napravlja.

Bi se li povodnji v sodražki župniji ne prišlo v okom, ko bi se struga zravnila? Po vsem ne — a veliko boljše bi bilo in pa še koliko sveta bi se s skrajšanjem struge pridobilo! Res je treba tu uvaževati požiralnike, ki uže sedaj ne morejo vode o deževji požirati; mlini in žage pa bi radi tega ne prišli na suho, kakor nekateri trdijo.

Župnija sodraška sega s svojimi mejami čez dolino Sodraško, kajti onostran Vinic sta vasi Veliki in Mali Zapotok, pod Novoštifto Ravnidol, v gorenjem delu pa uže prej imenovana Gora.

Sosede so ji v jugovzhodu ribniška, sv. gregorska, v severozahodu obloška in v jugu potoška župnija. Iste meje veljajo šolski občini. Samo Gora radi velike oddaljenosti ne pošilja svojih otrok v Sodražico k pouku, ampak jih navadno ondotni nesamostojni duhovnik poučuje; za šolo ugodnih otrok je nad 50, toraj ustanovitev šole jako potrebna. Gora nareja tudi posebno občino in šteje 390 stanovalcev. Šolska občina šteje 2517 prebivalcev, mej temi 380 za šolo ugodnih otrok, šolo obiskujočih pa 330. Učencev ponavljalne šole je 100, od teh jih hodi 80 v šolo.

Politična občina sestoji iz istih vasi, kakor šolska, le iz gregorske župnije in šolske občine jej pripada Hudi konec s 46 prebivalci, toraj ima 2563 ljudi in je razrejena v sodraško, žimarsko, zamoštarsko in viniško podobčino. Župnija je ravno tako velika kakor šolska občina in občina Gora skupaj ter šteje 2907 duš.

Sodraška dolina obdana je od vseh strani s precej visokim pogorjem; le na jugu je odprta in se prijateljsko združuje se svojo sosedo ribniško. Tako vidimo na meji proti gregorski hrib sv. Marka (871 m), Kobilu (728 m), Sinovico, Strmico, Žimarski hrib in Fetenek (624 m). Proti Oblokam uže znani Boncar. Mej potoško in sodraško faro prostira se Velika gora sé svojimi vršaci: Matetov klanec, čezenj pelje jako strma steza; Janeška gora (820 m) z okrajno cesto; Sodraški breg (980 m), Všeničev vrh, Kaliči, Zamoštarski breg; Štriki nad Novoštifto, koder pešpot Ribnico mimo Lenča (891 m) ali Travne gore z Loškim potokom veže, Suhu vrh, Veliki in Mali Marinovec in več drugih. —

Sedaj nam je okolica nekoliko znana, vrnimo se v trg (533 m), da si ga natančneje ogledamo. Hiše ima snažne, nekaj sme se jih imenovati jako lepih. Glavna ulica je ista, ki veže preko mosta na levem bregu Bistrice ležeči del trga (Za vodo) proti gorenjemu koncu. Dalje — ulica od tržnega prostora mimo šole in župnijskega doma do cerkve. Po hvalevrednem prizadevanji sedanjega občinskega predstojnika dobila je še tretja ulica „Za vrtmi“, ki nas pelje na prostor živinskega sejma, jako lepo lice.

Trg se nam po zunajnosti kmalu prikupi. Tu je župnijski urad z dvema duhovnikom, trirazredna ljudska šola in občinski urad, in c. kr. pošta. Tod se vozi pošta vsak dan iz Kočevja preko Ribnice na Rakek in zopet nazaj.

Mnogo prodajalnic z vsakovrstnim blagom, več rokodelcev in tržen dan vsak četrtek omogoči, da življenje tu ni predrago.

Okolica trga je gorata, toraj ni dovolj njiv, da bi z živežem zadostovale jako obljudeni dolinici. Reči pa smemo, da so marljiv obdelane. Da pa ljudstvo ne trpi lakote in prehudega pomanjkanja,

prislužuje si potrebnih novcev z vožnjo surovega lesa, ali pa služijo kot težaki pri gozdariji. O zimskem času hodi nekaj župljanov na Hrvaško si dela iskat. Mnogo zaslužka daje gorenjemu koncu župnije tudi priprežna vožnja do vrha strmega Boncarja.

Travnikov je nekoliko več, kot njiv, pašnikov malo in slabih; vendar je živina lepa. Lahko bi bila še lepša, ko bi se manj prešičev redilo, ki tako ne donašajo mnogo dobička in bi se govedi več korenja pokladalo. Plemena je domačega, pomešanega z muricodolskim. Gozda je največ toda po njem plenkača prehudo gospodarji.

Razun kmetijstva, živinoreje in kupčije daje nekaj zaslužka domača obrtnija. Tu in tam se izdelujejo obodi, vitre, rešeta itd.

Jako se pogreša izdelovanje obleke iz domačega pridelka — platna. Na svetu se v resnici vse spreobrne, kajti mnogo je hiš, v katerih se ne nahaja — osobito v trgu — kolovrata, med tem, ko so imeli pred 15 leti gotovo v vsakej, tudi najubožnejši koči en ali več kolovratov in v razmeri s tem tudi — domačega platna.

Sadjereja je še jako zanemarjena; vendar se nahajajo vrti, ki se morajo jako lepe imenovati. Upati je, da se i tu pomore.

Občina spada po premoženji sploh mej srednje, v našem glavarstvu pa mej prve. V celej občini je 22 večjih in manjših brizgalnic in več koriztsnih naprav.

V župniji so: Trg Sodražica s farno cerkvijo Marije Magdalene in jako lepo kapelo žalostne Matere Božje na Strmicah. Trg ima 113 hiš in 732 prebivalcev. Vasi: Jelovec (12 hiš, 82 preb.), Gora, pri Janežih, Kračalih, Kržetih (65 hiš 390 preb.), Ravnidol (12 hiš, 64 preb.); Novaštifta s prelepo romarsko cerkvijo vnebovzjetja D. M. in s kapelico sv. Jožefa ima 2 hiši, 10 preb., Vinice (32 hiš, 182 preb.), Zapotok Veliki in Mali (30 hiš, 167 preb.). Vrh hriba nad vasjo moli proti nebu cerkev sv. Marka. Tam je tudi pokopališče za sosednje vasi; Sinovica (15 hiš, 75 preb.), Gorenji lazi (10 hiš 62 preb.), Preska (5 hiš 35 preb.), Globel (140 preb.), Podklanec (149 preb.), Žimarice (409 preb.), Lipovšica (66 preb.), Zamostec (344 preb.).

Župnija Sodraška spadala je do l. 1753. pod Ribnico. Istega leta ustanovila se je tu podžupnija, ki je bila menda l. 1863. v župnijo povzdignjena. Cerkev je zidana 1750. leta; l. 1772. bila je razširjena sè stranskima kapelicama pod župnikom Lesarjem. Župnik Lesjak zidal ji je kor 1863. l. in Josip Voglar omislił jej je l. 1884. jako lep veliki oltar. Cerkev je lepa, toda za toliko množico ljudstva veliko premajhna.

Župnikov je bilo 14 in sicer: Franc Ksav. Morac 1753.—1759., Ivan Kalin do 1772, Ivan Lesar do 1777., Franc Stabile do 1796., Andrej Skofin do 1800., Martin Muhovec do 1803., Josip Vidic do 1807., Josip Bučar do 1810., Andrej Brus do 1815.,

Jurij Šenkel do 1820., Janez Knavs do 1821., Matevž Kavčič do 1850., Josip Lesjak do 1875. in Josip Voglar od 1876. do danes.

Omenimo naj v vrsti devetega (A. Brus-a), ki je bil prej katehet v Ljubljani. Ko so Francozi pri nas gospodovali, menili so, da katehetov ni potreba. Poslali so ga tu sem župnikovat.

Veliko zaslug za faro si je stekel Matevž Kavčič (1821.—1850.) Zidal je vsled obljube storjene o koleri l. 1836. na Strmici uže imenovano kapelico s pomočjo prostovoljnih darov.

Josip Lesjak bil je jako vnet za olepšavo cerkva. Ne le župnijsko, ampak tudi ono na Strmici, ki je komaj pod streho stala, je zdatno ozaljšal in ji lep dohod na vrh hriba priredil. L. 1861. je razširil pokopališče in na njem sezidal kapelico; zanimal se je tudi za šolo — in si v tem obziru mnogo zaslug pridobil. Bil je tudi marljiv sadjerejec ter spodbujeval in napeljeval ljudstvo k sadjereji.

Za časa Francozov, l. 1813., bila je cerkev oskrunjena. V nji sta se stepla dva fantalina, katera sta prišla k spovedi; vsak je hotel prvi biti in ker to ni bilo mogoče, sta se do krvi stepla. Cerkev je bila 14 dni zaprta in zopet po tedanjem dekanu ribniškem posvečena, — med tem se je služba božja opravljala pri Novištifti.

Tu naj sledi nekoliko črtic o znameniti romarski cerkvi pri Novištifti. Cerkev je posvečena M. B. vnebovzetja. Tik nje stoji kapelica sv. Jožefa. Cerkvi stavil je temeljni kamen Ferd. Maks. Valant, tedanji župnik ribniški in naddijakon Dolenjske. (1641.).

Pripoveduje se, da se je Marija pobožnemu kmetu v Šušjah, imenom Matija Furlan, prikazala, ga opominjevaje, da bi jej na tem kraji cerkev zidali. Ustno sporočilo pa tudi trdi, da je pomočnica Božja delajoče pri cerkvi čudežno podpirala. Tako je neki udovi moč dala, da je silno veliko skalo sama naložila, in šibki kravici sta jo, kakor bi pihal na slabem vozičku v breg peljali.

Cerkve je bila dodelana l. 1661. in blagoslovil jo je dr. J. L. Schönleben, veliki dijakon ribniški. Posvečena je bila zopet 1743. l. po tržaškem škofu Petuzzi-ji. L. 1780. prizidane so ji bile na severni strani svete stopnice. Cerkev imela je vedno svojega duhovnika, le od 1812.—1833. l. ne.

Govori se, da se je celo zaukazalo cerkev podreti; da se to ni zgodilo, je zasluga tedanjega sodraškega župnika. Se vé v teku časa pozabilo se je na ukaz, in veličastna cerkev, stavljena čisto v romanskem slogu v podobi osemvogelnika z mogočnim zvonikom, 28 m visoko kupljo z laterno, s petimi oltarji, z dvema koroma, tremi vhodi, okoli cerkve vodečim obokanim

hodiščem, ohranjena nam je v ponos ne le sodraške župnije, temuč cele Kranjske. Na hribu stoji razun obširnega poslopja za stanovanje ondotnega duhovnika še ena kmetija. Ne le cerkev, ampak tudi okolica je po marljivosti sedaj tu bivajočega gospoda Karola Klinar-ja vsa v najlepšem redu in jako vabljiva.

V 18. stoletji se tu še nihče menil ni za šolo. Nasledki tega so bili, da ni nihče brati, še manj pa pisati znal. V začetku 19. stoletja odprlo se je nekoliko temno obnebje, prva zvezdica se prikaže v megli. L. 1811. je bil tu nastavljen za duhovnega pomočnika Matevž Kavčič, mož, kateri je gojil v svojem srci ljubezen do naroda — posebno do otrok. Kakor je bilo že prej povedano, so bile 1803. l. postavljene orglje. Vsi so skrbeli in gledali na to, da dobe orglavca, kateri bode v tej stroki izvežban in več tudi pri pouku pomagati. Ustanovi se redna nedeljska šola, v kateri so se otroci poleg branja in pisanja učili tudi latinskih molitev, da so potem pomagali streči pri sv. maši. Vspeh se je kmalu pokazal, seveda je bil mal, toda to je vzbudilo mej duhovščino in ljudstvom splošno misel, — kako vstanoviti vsakdanjo šolo. Zaprek je bilo mnogo — posebno v denarnih ozirih. Otroci so imeli pravico obiskovati šolo v Ribnici, — pa bila je preveč oddaljena. L. 1814. prišel je Janez Pavčič, mladenič veselega čutstva, dober orglavec in zaradi tega priljubljen po celej župniji. Dohodki so bili borni. Otroci so donašali drva za kurjavo, plačevali šolnine po 10 kr. na mesec, bira pa je bila še ribniškega učitelja. Kmalu pa zapusti svoje župljane in sledil mu je Anton Zerneč. Ta je imel veselje do šole, tudi zmožnosti njegove zadostovale so tedanjim potrebam. Postal je občini in cerkvi „trn v peti“, odstranili so ga in prosili škofijo, naj jim pošlje moža, ki bode vstrelal njihovim željam. Prošnja je bila uslišana in dobili so prvega javnega učitelja l. 1817., kateremu so naslednji, kot učitelji ali nadučitelji sledili: Peter Bartolj 1817. do 1821., Josip Novak do 1847., Lorenc Arko do 1866., Leopold Abram do 1870., Janez Dolinar do 1871., Ignacij Božič do 1874., Lorenc Arko od 1874. do danes; kot podučitelji, učitelji in učiteljice: Franc Pivk 1856. do 1857., Ignacij Božič do 1859., Janez Kaplenk do 1861., Franjo Sever do 1863., Franjo Jurman do 1866., Anton Kratochvil do 1868., Štefan Pirnat do 1871., Josip Petrič do 1879., Štefan Tomšič do 1881., Franjo Ivanc do 1885., Mihael Verbič 1886. do danes; Ivana Arko 1879. do 1885., Marija Arko od 1886. do danes. Učitelja je župnija dobila, učencev je bilo dovolj, — a nikakega prostora, kjer bi se poučevati moglo.

Po smrti družega učitelja Josipa Novaka, prišel je l. 1847., Lovrenc Arko. Bil je domačin. Njemu so bile vse zapreke in ovire, s katerimi so se predniki borili, znane, toraj je tudi lažje in vspešneje deloval.

Po skupnem delovanji tedanjega župnika Josipa Lesjaka, župana Janez-a Stupice in patrona Rudeža, graščaka ribniškega, razširili so šolo l. 1856. v dvorazrednico. Župan in Lovrenc Arko, kateri ima gotovo največ zaslug mej tukajšnjimi učitelji, prizadevala sta si mnogo v zgradbo nove šole.

L. 1860. daroval je Rudež 2500 gld., 20 jelovih dreves in potem prepustil denar, ki se prejme za staro šolsko poslopje, katero bode na javni dražbi prodano. Tako je bil temelj novemu šolskemu posloplju utrjen.

Še v istem letu se sezida nova šola, ki se sedaj ponosno dviga iz trga sodraškega in je, mislimo v našem okraji najlepše šolsko poslopje. Stala je 10.000 gld. Nje obris je bil l. 1862. na razstavi v Londonu.

Pričel se je poldnevni pouk; otroci so bili primorani šolo redno obiskovati, — ako ne, se je ostro postopalo. Lovrenc Arko je bil ves vnet za šolo, akoravno je imel poleg šole obilo opravila v mežnarstvom in orglarijo. Marljivo deluje še dandanes.

Šola je bila 1876. l. razširjena v trorazrednico.

Sodražica postala je trg z Najvišim sklepom l. 1865. z dne 16. oktobra. A prej uže imela je jako obiskovane, menda za Ljubljano, Kranjem in Rudolfovem najbolj obiskovane tržne dneve na Kranjskem.

Uže od 2. februarja 1752. l. nahaja se pismo, s kojim je slavna cesarica Marija Terzija Sodražanom tržen dan dovolila. Uzroki privoljenja, — pravi pismo —, so: a) ker je grof Gvido Kobencelj, tedanji lastnik graščine ribniške obljubil Ložu, ako bi radi tržnega dneva škodo trpel, 100 gld., na leto plačati; b) da bi se trgovina in kupčija pospešila in c) da bi se sol lažje razpečevala.

Tržni dnevi zgubili so sicer, odkar je prodajalnic povsod polno, svojo nekdanjo veljavo, a vendar so še jako obiskovani. Vsa suha roba, ki se izdeluje v Ribniškej dolini, ali tudi po Oblokah in tja proti Robu, kupi in proda se le na tržen dan v Sodražici. Dokler se še ni železna kača vila po naših deželah, so pripeljali s Hrvaškega žito — posebno koruzo in jo tukaj prodajali Notranjcem ali zamenjavali za sol in suho robo, katero so potem v Karlovcu razpečali.

Sodražica je veliko trpela po neizprosнем elementu — ognji l. 1795., ko je bila do malega vsa uničena. Ogenj je nastal na sv. Rešnjega telesa dan po neprevidnosti fantalinov v zvoniku, kateri so med procesijo pritrkovali in pušili tobak. Zgorela je cerkev in vsa vas, zvonovi so se stopili. — V drugič je pogorela l. 1848. skoraj vsa razun cerkve. Nadalje si je omislila 22 brizgalnic, da se more proti enaki nezgodi uspešneje braniti; sezidala krasno šolo; ko si olepšuje prostore in jih osušuje s pokritimi

kanali, ko si je napravila trško hišo itd., izdala je toliko tisočakov, da po druge v žep seči ne sme vsaj kmalu ne.

Veliko zaslug za trg si je pridobil umrli Štupica. On je bil prvi, ki je začel kanal po sredi trga kopati; tudi Gornji pot je njegovo delo. Bil je i šoli velik prijatelj, kajti on in župan z Vinic sta bila prevzela in izvršila nje zidanje.

Omenimo naj še nekaj! Kjer stoji sedaj župnijska cerkev, bila je nekedar kapelica sv. Miklavža.

Nastanek nje pripoveduje se tako-le:

z Pod „Jermičem lazom“ odprlo se je bilo podzemeljsko jezero. Neizrečeno je voda iz žrela vrela in žugala v kratkem času vso dolino zagrniti. Prestrašeni ljudje hiteli so mašiti z vejevjem, kamenjem in drugim; a voda se le ni vstavila. Misleč, da je to kazen božja, znašajo vsakovrstne reči, kot lepšo obleko, platno, bohe (prešičeva mast) itd. v jamo, ter jo vendar srečno zamašé.

V zahvalo zidali so kapelico sv. Miklavžu na čast. Kedaj so jo zidali, je težko dokazati; res je pa, da je na kraji, kjer je sedaj cerkev M. Magdalene, prej stala kapelica sv. Miklavža.

Loški potok.

6. maj 1904
V župniji Loški potok (ali kakor ljudje velijo — v potoškej) je dvorazredna ljudska šola; šolska občina obsega vso župnijo.

V potoškej občini je 2112 stanovalcev, za šolo ugodnih otrok 381, vsakdanjo šolo obiskujočih pa 292.

Šolska občina je sploh hribovita, a odosno (relativno) posebno visokih hribov ni, kajti občina ima sama na sebi veliko nadmorsko visočino. Retenska gora (944 m), Strmec, Grintovec, Malološki Ostričnik (956 m), kjer je Ludovik, sin umrlega učitelja Lavriča, zmrznil, Travniška gora, Kaliči (1116 m) Debeli hrib (1256 m), Jazbinski hrib (1202 m), so najvišji vrhovi.

Retenska (Rejaka)
*nejši par
sporo vasi in
v njem v
konega!*
Potok je tu samo jeden. Izvira na zahodnej strani vasi Travnik in po toku 900 korakov mej travniškimi njivami in travniki v požiralnike ponikne. Čudovito je, da v tem potoku ne more živeti niti riba niti rak; skušali so že to, ter prinesli postri in rakov, a oboje je poginilo; raki so postali celo rudeči.

V gozdih je mnogo jam in votlin. Neverjetno hitro pa naraste voda okoli vasi Travnik in Retje, kadar močno dežuje, tako da je videti kakor jezero. V 5—6 dneh pa se zopet pozgubi v požiralnike, od koder je privrela.

Njive v Loškem potoku donášajo kaj malo pridelka, in še ta je jako slab; kajti ležijo po večini po brdih in gričih s plitvo zemljo. Kar jih je pa okoli Travnika in Retij, in so nekoliko

debelejše zemlje, so pa večkrat na leto pod vodo, tako da si Potočan s poljedelstvom malo opomore. Sicer izraste nekaj slabega ječmena, ovsa in prav malo pšenice, katera je pa tako drobna kakor kumnja. Glavni pridelek je tukaj: krompir, bob, oves in zelje.

Gozdi so do malega vsi posekani, tako da preti kmetu v kratkem pomanjkanje lesa, ob enem gotovo velika revščina. Pašnikov je obilo, a so zelo kameniti.

Možje se pečajo po leti po bližnjih graščinskih in kmetskih gozdh s tesianjem lesa, po zimi pa gredo do malega vsi na Hrvatsko, v Slavonijo, na Ogersko, Erdeljsko in v Rumunijo hraste tesat, toraj so leto in dan razun nedelj po noči in po dnevi zunaj.

Gmotno stanje ljudstva je slabo; kajti ves zaslužek uporabljaja se za nakupovanje hrane, ker se z domačimi pridelki niti pol zime ne preživi. Ko bi Potočanje ne služili pri tesianji in vožnji lesa iz Rudeževega in kneza Auersperga gozda in pri vožnji žaganic iz parnih žag na Obloke, Cerknico in Rakek, bi jih gotovo lakota trla. Kaj bode kadar lesa zmanjka?

Omika glede branja in pisanja je na srednjem, če ne na nizkem stopinji. Pri mlajših je to bolje. Potočan je bolj sam svoj, toraj le sam sebi verjame in si ne da lahko od družega kaj dopovedati.

Vasi je v župniji sv. Lenarta v Loškem potoku sedem; te so: Retje (703 *m*) s 83 hišami 515 stan. Četrť ure pota od Retij proti severozahodu stoji cerkvice sv. Florijana (728 *m*). Mali Log (39 hiš, 228 stan.), Hrib (63 hiš 381 stan.), Šegova vas (28 hiš, 159 stan.), Srednja vas (18 hiš, 123 stan.). Dednjek 3 hiše, druge številke se nadaljujejo v Travniku (690 stan.), in nadalje v en četrt ure od Travnika ležečej vasi Bela voda (951 *m*) do št. 113.

Hrib Tabor (813 *m*), kjer stoji župnijska cerkev sv. Lenarta, ima tudi 3 hiše, namreč: župnijska poslopja, mežnarijo in šolo (16 stan.).

Blizu župnijske cerkve na Taboru stoji na pokopališči cerkev sv. Barbare. Gradov ali drugih imenitnih stavb v Loškem potoku ni.

V Travniku je parna žaga, last kneza Auersperga; druga pa pri Hribu lastnina nekega tržaškega lesotrčaja.

Cerkev sv. Lenarta se je sezidala l. 1666. Starost cerkve sv. Barbare ni znana, vendar je pa za časa Valvasorjevega že stala. Obe cerkvi bili sta prej podružnici obloške župnije, kjer je duhovna opravila vodil vikarij. Verjetno je pa, da je bil stolp, stoječ še sedaj na prostem, veliko prej zidan nego cerkev, in je imel namen obrambe proti divjim Turkom. A pozneje, ko so bile kletemu sovragu krščanstva peroti ulomljene, prezidal

se je stolp v zvonik. Kraj, kjer stoji cerkev, župnijski dom in šola, imenuje se še sedaj menda prav zaradi imenovanega stolpa Tabor.

Župnik Franjo Kramar je sezidal 1841. l. nov župni dom. Župnik Anton Žgur ga je l. 1884. prenovil, in tudi v cerkvi nove spovednice, klopi in nov altar iz cementa napravil, seveda s pomočjo občine.

Na prostoru, kjer stoji sedanje šolsko poslopje, je stala pred časom mala hišica, kjer je poučeval kot prvi učitelj v Loškem potoku neki Jakob Mikulič (Potočan), katerega se potomci še spominajo. V ravno tej starej hiši poučeval je kot učitelj nekaj časa tudi Josip Lavrič; in ko so to staro hišo, ki je bila premajhna, podrli, postavili so ravno na istem mestu novo šolo za 2 razreda, kjer je poučeval Josip Lavrič in njegov sin Franjo Lavrič. Josip Lavrič je bil jako priljubljen. Sedaj v miru počiva na pokopališči pri Taboru. Za njim sta učiteljevala Božič, Abram in še več drugih, ki pa niso uživali takega zaupanja, kakor imenovani Lavrič. Menda zato ne, ker niso bili domačini, a ^{le 58.} Lavrič se je bil porodil v domačej župniji v Šegovi vasi.

Struge.

Župnija, in šolska občina struška šteje 870 prebivalcev, mej njimi 139 za šolo ugodnih otrok, vsakdanjo šolo pa jih obiskuje 126. Poleg teh je še 32 učencev ponavljevalne šole. Po sredini župnije razteza se od severozahoda proti jugovzhodu z Dobrepoljsko ravnino stikajoča se dolina, katero obdajajo na obeh straneh precej visoka pogorja, in sicer na jugozahodnej Mala gora z 964 m visokim vrhom sv. Ane in Srednjim vrhov, na severovzhodnej pa Gozd z 664 m visokim slemenom, Žvirški gozd in Črni vrh; le severozahodna stran je odprta proti sosednim Kompoljam. Potokov in rek ni, zatorej pripada ta kraj k Suhej Krajini. Tu je veliko podzemeljskih jam in požiralnikov. Pri vasi Potiskavec je jama, v kateri se nahaja človeška ribica (Próteus). Tla so srednje rodovita, njive zelo kamnite, pašniki podobni Krasu in kmetovalec, ako ni posebno dobra letina, slabo izbaja. Velika nadloga je za Stružane pomanjkanje tekoče vode, kajti, ko nastane suša in zmanjka vode po vodojakih, morajo po eno uro daleč po njo hoditi. V mlin imajo po 2 uri hoda čez visoko in strmo Malo goro v bližino Ribnice.

Ljudje se pečajo s kmetijstvom in živinorejo. Po zimi pa se podajo skoraj vsi odrasli možki na Dunaj ali na Hrvaško si kruha služiti; še celo v Ameriko jih je nekaj šlo sreče iskat.

Bantam
Civar,
Seollak,
Ziminsk,
Wigle etc

Materijalno stanje je srednje. Mladina do 26. leta zna sploh brati in pisati, odraslih pa malokateri, ker redni pouk se je pričel še le 1873. leta.

V Struškej dolini je 10 vasi in sicer: Pricerkev (79 stan.), Potiskavec (86 stan.), Prilipa (69 stan.), Kolenčavas (60 stan.), Čretež (63 stan.), Tisovec (95 stan.), Tržič (67 stan.), Paka (43 stan.), Podtabor (162 stan.) in Raplovo (146 stan.).

Cerkvi sta dve: farna cerkev sv. Avgušтина in cerkev sv. Petra v Tisovci.

Fara Struge je bila l. 1771. ustanovljena. Prej je spadala pod Dobropolje. Za časa Valvasorja bil je blizo cerkve tabor in tudi tisovška cerkev je uže takrat stala — vendar nam manjka natanjnejših podatkov. Šola je v vasi Pricerkev. Prvi tukajšnji župnik je bil Josip Fortunat Pobrog. Zidanje šole se je dolgo časa odlašalo. Župan združen s posameznimi posestniki se je močno ustavljal zidanju šole. Župniki so sicer sem ter tja poučevali v branji in pisanji, zlasti Jurij Ilinič in Peter Dobravec. Poučeval je potem zasebno sedaj v tej, sedaj zopet v drugi hiši od l. 1840. do l. 1846. tedanji organist Luka Köspret. L. 1871. pride Josip Krese za župnika v Struge, živo se poprime poučevanja; poučevaje otroke v šolskih rečeh, nagovarja župana in posamezne posestnike k zidanju šole. Po posredovanji okraj. glavarja kočevskega pl. Antona Fladunga privoli tedanji župan Josip Pugelj v zidanje šole. L. 1872. se je pričela zidati in je bila l. 1873. dodelana. Dne 26. sept. 1873. je prišel Matija Petrič, nadučitelj iz Planine na Notranjskem, kot prvi učitelj v Struge in dne 1. oktobra 1873. se je slovesno pričelo l. šolsko leto. Pri šoli je tri are velik šolski vrt, na katerem je zdaj 500 divjakov in 80 pošlahtnjelih drevese.

V vasi Podtabor se nahaja tudi sled gradu, in pripoveduje se, da o prihodu Turkov v Struge so bili sovragi pod Tabrom pri gradu s čebelami odgnani. Bežé so Turki rekli: „Kranjske muhe so jako hude“ — tako pravljica. Gotovo pa je, da je bil na tem kraji dobro utrjen tabor, ki je dosluživši svojemu namenu, kar je bilo zidovja, razpadel. Veliko kvara dela tukaj pogostoma povodenj, posebno kadar pridere Rašica v dolino; takrat so njive vasi Potiskavca, Kolenčevasi, Prilipe, Tržiča, Podtabra, Pake in Pricerkve večjidel vse preplavljene. To se zgodi navadno jeseni. Posebno velika povodenj je bila l. 1882. take menda ni bilo ne prej ne pozneje. Ko neha deževati, voda v enem ali dveh dneh v podzemeljske jame odteče, le pri vasi Podtabor ostane še kake 4—6 dni in potem tudi tam zginе. Podzemeljske jame in požiralniki se potem zopet s prstjo in travo zamaše.

Grčarica (Masern).

Šolska občina Grčarice obsega vso župnijo Grčarice s 346 prebivalci, ter je del občine dolenjevaške. Meji proti vzhodu na dolenjevaško in kočevsko, proti jugu na (kočevsko-) reško in goteniško, proti zahodu na goteniško in proti severu na dolenjevaško župnijo, oziroma na vas Rakitnico.

Po župniji in ob njej razprostirata se od severa proti jugu dve pogorji, vzhodno se imenuje Fridrikštajnski gozd (Friedrichsteiner Wald). Strmec (650 m), Slovenjevaški vrh (1040 m) in Ledeni hrib (1075 m) so njegovi vrhovi. Razun Strmeca in pod njim ležečega dela dviguje se sicer Friderikštajnski gozd iznad sosednih župnij, vendar ga moramo omenjati tudi tu, ker je bližnji sosed Grčaric in ponosno zre iz višine v Grčarsko dolino. Zahodni del župnije pokriva Velika gora, proti jugu pa jo loči od sosedne Gotenice „Kamenska trata“ (Steiner Tratten 640 m) in Oknice (Feinsterle 603 m). Vmes so Sрниče doline (Rehthäler) in Mlaške doline (Mooserthäler) z malo vodico Jelenja luža (Hirslacken) Tik vasi Grčarice stoji holm Gružnik (608 m), ki je popolnoma ločen od drugih gora.

Vodá je tu le malo in majhnih. Od Loškega pótoka priteče pod zemljo proti Grčaricam neka voda, katera pa ne pride na površje in ravno pri Grčaricah 12 m globoko pod zemljo teče. Le po silnem deževji pridere na dan in preplavi ves kraj. Dalje teče pod zemljo vzporedno s cesto proti Rakitnici, nje šumenje se sliši zadnjikrat v Jelenovem Žlebu; tu izgine.

Šolska občina Grčarice obsega le dve vasi, namreč: Grčarice (Masern) in Grčarske Ravne (Maserehen). Prva vas ima 430, druga pa 68 prebivalcev. Enorazredna ljudska šola je v Grčaricah. Šolo obiskujočih otrok je 49, a sposobnih 69. Akoravno se je tu še le pred kratkim šola ustanovila, vendar je že 45% ljudi branja in pisanja zmožnih. V prejšnjih časih so tu poučevali le pomožni učitelji.

Ljudje se pečajo po večini s poljedelstvom iz živinorejo, po zimi pa sekajo palice, katere vozijo o ponedeljkih v Ribnico prodajat rešetarjem, kateri iz njih vitre za rešeta cepijo, ali pa odnašajo deske na bližnji parni žagi. Krepkejši mladeniči in moške pa gospodarijo, t. j. pripravljajo in vozijo kerljé. Le malo se jih peča s krošnarijo.

Gmotno stanje ni ravno slabo, akoravno je požar pred nekaj leti mnogo škode napravil.

Župnijska cerkev s patronom sv. Primožem in Felicijanom je bila za časa Valvasorjevega podružnica ribniška, sedaj pa goteniška. Majhna kapelica je posvečena presveti Devici Mariji.

V Grčaricah bila je ustanovljena župnija 1767. l. (iz ribniške župnije); a zaradi oddaljenosti se je opustila in priredila

župniji goteniški. Cerkev je dobila ustanovo od cesarice Marije Terezije.

Leta 1883. je Stampfl kupil hišo z nekaj zemljiščem ter daroval nemškemu „Schulverein“, da ta ustanovi šolo, kar se je tudi zgodilo.





III. Kočevski sodnijski okraj.

V Kočevskem sodnijskem okraji prebiva na 706 km^2 20.331 prebivalcev, povprečno toraj 28·8 preb. na 1 km^2 in sicer v 1 mestu (Kočevje), 1 trgu (Kostelj) in 187 vaseh. Občin je v okraji 22, te so: Stari Log (1053 preb.), Nemška Loka (341 preb.), Polom (582 preb.), Gotenica (503 preb.), Kočevje (3042 preb.), Knežja lipa (290 preb.), Koče (398 preb.), Trava (705 preb.), Novi lazi (789 preb.), Kostelj (2762 preb.), Lienfeld (587 preb.), Mala gora (802 preb.), Stara cerkev (1521 preb.), Mozelj (1448 preb.), Moravec (300 preb.), Koprivnik (1927 preb.), Osilnica (1031 preb.), Kočevska Reka (551 preb.), Črni potok (306 preb.), Draga (840 preb.), Brige (312 preb.), in Spodnji Log (332 preb.). Te občine so združene v 15 župnij in sicer: Stara cerkev, Kočevje, Polom, Stari Log, Mozelj, Koprivnik, Nemška Loka, Spodnji Log, Banjaloka, Fara, Osilnica, Draga, Gotenica, Kočevska Reka in Moravec. Vse te župnije so združene v dekanijo Kočevje — razun Drage, ki spada v dekanijo ribniško; ena župnija te dekanije pa leži v rudolfovskem okrajnem glavarstvu, namreč Topla reber. Del župnije Stari Log je tudi v rudolfovskem, del župnije Nemška Loka pa v črnomaljskem okrajnem glavarstvu.

Stara cerkev (Mitterdorf).

Lepo Ribniško dolino končuje na nje južni strani vže imenovani Friderikštajnski gozd, mestoma do črez 1000 m visoko, proti jugovzhodu raztezajoče se pogorje, katerega severna veja Jaselnica (Schweinsberg 578 m) se veže z nasprotno Malogoro, tudi vže večkrat imenovanim pogorjem. Jaselnica je nekaj mejnik mej ribniškim in kočevskim sodn. okrajem, mej Slovenci in Kočevjarji. Dospešim iz Ribniške doline na vrh Jaselnice, odpre se nam razgled črez drugo, še večjo dolino — namreč Kočevsko. Naravne krasote tukaj ni toliko, kakor v prej imenovani dolini, vendar nas nekoliko obvlada nje velikost. Ob jugozahodnej strani razprostira se Friderikštajnski gozd, ki doseže mestoma do 600 m odnose visočine; ob severnej in vzhodnej strani pa se ravan polagoma vzpenja do Male gore in Roga (Hornwalda). Goranji, severozahodni del Kočevske doline obseza starocerkevška župnija, ki se pač sme imenovati najlepši kraj na Kočevskem. Iznad Friderikštajnskega gozda zreta v dolino Lošinjski (932 m)

in Slovenjevaški (1040 *m*) vrh; ob vzhodnej strani pa se dvigajo izmed manjših hribocev Črni vrh (Kofler Nock 963 *m*), ki je mejnik mej starocerkevsko, ribniško in polomsko občino, Trestli vrh (757 *m*), Vrh (Nock 695 *m*), Kumec (601 *m*) i. dr. Ob vznožji Friderikštajnskega gozda se vleče struga nad Slovensko vasjo izvirajoče Rinže (kočevsko Rinnsche, menda od „rinnender See“, to se pravi tekoče jezero, kajti v resnici je ta voda bolj jezeru kakor potoku podobna, ne toliko zaradi širokosti in globočine, kolikor zaradi svojega, skoro nevidno počasnega teka. V Rinžo pa se izlivajo potočiči: Reberski potok, Veliki in Mali Ubrih in Moosbach. Stoječi vodi sta: Mlaško perišče (Kerndorfer-Wasche) in Koflerska luža (Kofler Brunnlache). Mnogo je tudi podzemeljskih jam; najbolj znane so: Koflerska, Velika in Mala srednjevaška in knežja jama (Fürstenloch).

Župnija in šolska občina Stara cerkev obseza vso občino starocerkevsko in vas Malo goro malogorske občine, (druge vasi te občine so vsolane v Stari Log).

Prebivalcev šteje župnija 1782, ki so izimši malo število todi naseljenih Slovencev vsi Nemci (Kočevarji). Za šolo ugodnih otrok je 307, učencev pa 281.

Središče župnije in šolske občine je vas Stara cerkev (Mitterdorf), ki je izmej najlepših vasi na Kočevskem. Prebivalcev, Kočevarjev, šteje 231. Ponaša se z lepimi poslopji, mej katerimi gre prvo mesto brezdvojbeno prelepej župnijskej cerkvi „Marijnega vnebovzvetja“. Za to velja omeniti župnijskega doma, šole in nekoliko zasobnih hiš. Vas leži za streljaj proti vzhodu od okrajne ceste Ribnica-Kočevje; iz vasi pelje druga okrajna cesta preko Male gore v Starilog, v Krško dolino, Žužemberk, Dvor in Rudolfovo. Razun glavne šteje župnija še 10 vasi in sicer: Najbolj proti severu, nekoliko proti severu od okrajne ceste Gorenje Ložine (Oberloschin, 154 preb.), kakih 500 *m* niže proti jugovzhodu Spodnje Ložine (Unterloschin, 68 preb.) — in zopet nekako toliko dalje v istej smeri tik okrajne ceste Nove Ložine (Neuloschin, 62 preb.), še dalje proti jugovzh. zopet nekoliko vzhodno od okrajne ceste (1 *km* od Stare cerkve) Koflern (251 preb.). Nasprotno od Stare cerkve, na zahodnej strani okr. ceste v vznožji Friderikštajnskega gozda je Slovenska vas (Windischdorf, 291 pr.), katere ime nam kaže, da so prvi njeni prebivalci bili Slovenci. Na južnej strani Stare cerkve in ceste, četrť ure hoda je vasica Breg (Rain, 58 preb.), — na nasprotnej strani ceste pa Mlaka (Reindorf 189 preb.). S Staro cerkvijo se stika na njenej vzhodnej strani Končavas (Ort, 103 preb.), 1 *km* dalje proti vzhodu ob okr. cesti Stara cerkev — Dvor pa je Gorenja vas (Obrern, 114 preb.). Gređoč dalje proti vzhodu dosepeš v desetih minutah do druge okrajne ceste, ki pelje iz Kočevja (mesta) ter se tu združi s Tvojim potom, krenivši proti severu. Še dobre pol ure in prideš

v vas Malo goro (Malgern, 261 preb.). Svet je tu pust, žalosten; vas kaže malo živjenja in je sestavljena iz dveh ob precej strmeji rebri pustega hriba vspenjajočih se vrst po večini slabih hiš.

Prešli smo vse vasi župnije, oglejmo si sedaj nekoliko njihov skupne razmere.

V Starej cerkvi je trirazredna ljudska šola, iz katere je izšlo že precejšnje število duhovnikov in učiteljev. Ustanovljena je bila šola l. 1820. ter bila najprej enorazrednica, l. 1860. je bila premaknjena v lepo novo poslopje in postala je dvo-, l. 1881. pa trirazrednica. Prvi učitelj je bil Jože Erker, od l. 1820., za njim pa sedanji nadučitelj Jože Erker, ki uže blizu 40 let vspešno poučuje in odgojuje mladino. Razun njega delujeta učitelja Jože Wittreich in Alojzij Erker. Tukajšnja šola ima velikega dobrotnika ranjcega Štefana Erker-ja, ki je zapustil šoli toliko premoženja, da dobiva iz obresti vsakokratni nadučitelj 126 gld. podpore na leto, ravno toliko pa se porabi v podporo revnim učencem. Sploh se mora reči, da store Kočevarji v svojih skoro siromaških razmerah mnogo za šolstvo in da tudi radi pošiljajo svojo deco v šolo. Seveda ne smemo prezreti, da je mej njimi lepo število bogatašev, ki so si s krošnjarijo in kasneje z večjo kupčijo v raznih velikih mestih pridobili lepo premoženje in potem radi spominjali se svoje revne ožje domovine. V tem oziru nam bodijo Kočevarji v izgled.

Prebivalci starocerkevške župnije so po letu kmetovalci, po zimi pa, kakor večina Kočevarjev, krošnjarji, ki se svojo malo kupčijo obhodijo mnogo sveta. Njih gmotno stanje je srednje. V omiki dobro napredujejo — kajti blizu 90% jih zna brati in pisati. Vedenja so uljudnega in pohvalno omeniti velja ne le starocerkevsko, ampak sploh kočevsko mladino. Prijeten utis napravi na popotnika in posebno še na učitelja, ko mu srečajočemu iz šole ali v šolo gredočo deco nasproti done prijazni pozdravi „Gelobt sei Jesus Kristus“, „Guten Tag“ i. t. d., in ko gleda njeno mirno, nekako moško obnašanje. Povod takemu vedenju otrok nam je iskati v tem, ker njihovi očetje, mnogo živeči po večjih mestih, svoje obnašanje nekako po meščansko ugladijo in poznajoč potrebo uljudnega vedenja svoje otroke doma k temu napeljujejo. Čast, komur čast!

Cerkva je v župniji pet. Župnijsko cerkev pri Starej cerkvi smo uže omenili. Podružniške cerkve pa so: na Mlaki sv. Filipa in Jakoba, v Koflerjih sv. Štefana, v Gorenjih Ložinah sv. Petra in Pavla, v Malej gori sv. Nikolaja in v Slovenskej vasi kapelica „Marije pomagaj“.

Prvotno je bila sedanja župnija Stara cerkev del dekanijske župnije ribniške. Samostojna je postala l. 1788. in je bil nekoliko časa tukajšnji župnik dekan čez vse kočevsko ozemlje. Še-le kasneje preložen je bil dekanat v kočevsko mesto. Prvi župnik in

dekan je bil Martin Raktelj. Kedaj da je bila sezidana prva župnijska cerkev, nam ni znano. Sedanja je bila postavljena l. 1854 za časa župnika Steurer-ja. Poddružniške cerkve v Koflerjih, Gorenjih Ložinah in Malej gori so zelo stare, kajti omenja jih uže Valvazor.

Kočevje (Gottschee).

Dekanijska župnija Kočevje je največja v sodnijskem okraji kočevskem, po svojem površji in po številu duš, kajti šteje 4098 prebivalcev, ki stanujejo v 4 občinah, 1 mestu in 14 vaseh. Župnija Kočevje razprostira se po 10 *km* dolgej od severozahoda proti jugovzhodu protezajočej se in 2 do 4 *km* širokej dolini, katera se proti severovzhodu polagoma vzpenja v Hornwaldovo gorovje s povprečno 450 *m* blizo do 800 *m* višine. Ob nje južno-zahodnej strani pa jo v smeri od severozahoda proti jugovzhodu loči Friderikštajnski gozd od sosedne Kočevske Reke. Proti severozahodu se stika brez naravne meje sè Starocerkvijo ležečo v istej dolini, proti severu pa v Hornwaldovem gorovji s Starim Logom. Na vzhodnej strani, v nje severnem delu strinja se v istem gorovji s Koprivnikom, v južnem delu pa zopet preide brez naravne meje v ravnico mozeljsko.

Friderikštajnski gozd, ki se pričenši z Jaselnico proteza skozi mejne dele župnij Grčarice, Gotenica, Kočevska Reka ob njega jugozahodnej — in Stara Cerkev in Kočevje ob njega severovzhodnej strani je edino razločno pogorje na kočevskej zemlji, drugo malo gorovje se manj razločno dviga iznad krožečega jih valovitega sveta. Posebno dobro se spozna pogorski značaj Friderikštajnskega gozda ob njega severovzhodnej strani, kjer se dviga strmó 400 do 600 *m* nad dolino. Njega najvišji vrh v kočevskej župniji — Burger-Nock (Meščanski vrh) — ima 1022 *m* nadm. višine. Drugi vrhovi so: Nockel (976 *m*), Nagel (938 *m*) i. dr. Omeniti velja tudi Friderikštajnskega vrha z razvalino gradu celjskega grofa Friderika II. V vzhodnem delu župnije je le malo znamenitejših vrhov z večjo odnosno višino, n. pr. Welsberg 819 *m* (odnosno komaj 200 *m*), Durach 714 *m*, Kofel 884 *m*, Gora sv. Ane pri Mačkovi vasi 828 *m* (odnosno le 227 *m*). Edina tekoča voda je Rinže (Rinnsche po kočevsko) ki izvira, ali bolje, ki se pričinja z Reberskim studencem v vzhodni Friderikštajnskega gozda blizo vasi Koflern v starocerkevskiej župniji. Z le malim številom vidnih, komaj imena vrednih dotokov vred se leno dalje pomiče in dela neštete ovinke. Pri Bregu vstopi v kočevsko župnijo in dospe po kakih 20 *km* dolgem teku do Kočevskega mesta, kjer je uže kakih 20 *m* široka in precej globoka. Če

hočeš videti, ali teče ali stoji, in kam teče, moraš vreči vanjo košček lesa, ki se bo zelo počasi dalje pomikal. Skozi mesto in okrog njega nareja velik ovinek, potem pa kakih 500 *m* onkraj mesta hitro vpada ter kmalu popolnem v zemljo ponikne. Le ob hudem deževju napolnjuje dalje protezajočo se sicer prazno strugo in sega celo v mozeljsko župnijo, kakih 8 *km* daleč od mesta. Nje voda je slaba, komaj užitna, ima pa vendar precej rib in rakov. Po zimi zamrzne po vsem svojem površji. Sem ter tje se nahajajo po župniji male stoječe vodice. Ljudje se morajo pa največ zadovoljevati s kapnico. Svet po dolini je kmetiji zelo ugoden. Gozdov je dovolj, — zlasti bukovja — pa velik del je last kneza Turjaškega. Kočevska župnija je naravno središče kočevskega ozemlja, najbolj pristopna od vseh strani. Iz mesta je izpeljana proti severozahodu okrajna cesta v Ribnico, Ljubljano in na Notranjsko, proti severu preko Starega Loga v Žužemberk, Dvor, Toplice, Rudolfovo, proti vzhodu čez Koprivnik v Črnomelj, Metliko, Rudolfovo in dalje, proti jugovzhodu čez Lienfeld v Kočevsko Reko, Banjo Loko, Kostelj, Osilnico in Prezid; v Mozelj, Knežjo Lipo in Hrvatski Brod.

Župnija Kočevje obseza v občini Kočevje, mesto Kočevje (Gottschee s 1332 preb. 460 *m* v.), in vasi: Moschwald, (160 preb.); Gnadendorf (135 preb.), ki je nekako predmestje, Hutterhäuser (37 preb.), Klinjo vas (Klindorf, 195 preb.), Selo (Selle, 321 preb.), Šalko vas (Schalkendorf, 395 preb.), Čvišlarje (Zwischlern, 182 preb.), Onek (Hohenegg, 180 preb.), Mačjo vas (Katzendorf, 105 preb.); v občini Lienfeld vasi: Lienfeld (302 preb.) in Dolgovas (Krapfenfeld, 285 preb.); v občini Črni potok vasi; Črni potok (Schwarzenbach, 179 preb.) in Zajčji vrh (Hassenfeld) in v občini Novi Lazi (ki spada v župnijo reško), vas Rogati hrib (Hornberg), (160 preb.).

Srce in živelj Kočevstva je mesto Kočevje. Kočevarji ga kratko imenujejo „die Stadt“ — in „das Stoadtle“; ponosni so na nje. In po pravici. Lepo mestece je! Da bi imelo še lepo okolico, kakor jo ima Škofja Loka ali Kamnik, bilo bi brez dvoma prvo mej kranjskimi mesti po deželi. Onó je pravo mesto bogatašev. Mnogokateri Kočevar, ki se je dolgo let vbijal s krošnjarijo in kupčijo po širokem svetu in si nabral lep kupček denarjev, preseli se na svoje stare dni v ljubljeno „Stoadtle“. Zidano je lepo in snažno, ter se vedno lepša. Oglejmo si je nekoliko! Pot nas ne bo utrudil. Postavljeno je ob Rinži, v vzožji Friderikštajnskega gozda. Na severnej strani se pričinja mesto s pivovarno (dasi spada leta v Hutterhäuserje, vendar se prišteva mestu). Od tu do glávne skupine hiš peljemo se po drevoredu. Ob desnej in levej pa se vrste raztresene hiše in hišice. Naštevati moremo le javna poslopja. Ob desnej pridemo najprej do občinske bolnice, ob levej pa do c. kr. male gimnazije. Potem nekoliko zasebnih

hiš in ob desnej župnijski dom, lepo dvonadstropno poslopje. V njem stanuje dekan in dva kaplana. Tik župnijskega doma vodi nas kamenit most z železno ograjo čez leno Rinže v notranje mesto. Precej onkraj mostu na levi strani je župnijska cerkev sv. Fabijana in Sebastijana, last kneza Turjaškega; meščani nimajo lastne župnijske cerkve, svojo prejšnjo staro, ki je bila župnijska cerkev do leta 1771, so podrli in mesto nje sezidali na pokopališči zunaj mesta kapelico. Služba božja se opravlja v kneževej cerkvi, ki ni kaj lepa in mestu malo pristojna. Pred cerkvijo se deli cesta v glavno ulico — trg — in dve stranski ulici. Ob precej širokem trgu stoje lepe, visoke zasebne hiše z različnimi prodajalnicami, kavarno, gostilnami itd. S trga se odcepi na desno zopet mala stranska ulica in na levo ena, v kateri stoji poslopje ljudske šole, visoko prostorno poslopje. (Ljudska šola šteje štiri deške in dva dekliška razreda). Na levi strani je druga vzporedna ulica, v katero se stekajo stranske. Tu so hiše manjše in manj lepe — in domačini imenujejo ta del mesta „Sauzipfel“. Na desni strani spodnjega konca trga, kjer se združijo zopet stranske ulice z glavno, stoji velik grad knezov Turjaških. Dvonadstropni grad je sezidan v podobi velikega štirivogelnika z velikim dvoriščem. Tu je c. kr. okrajno glavarstvo, okrajno sodišče, davkarija, pisarna upraviteljstva kneževih posestev, mestna hranilnica in mnogo uradniških stanovanj. Vhod v grad je s trga. Pri spodnjem voglu grada se ulica zoži, toda le kakih 10 metrov daleč, potem pa se zopet razširi in v dva dela razcepi. — Ena ulica zavije se proti desni ter pelje dalje mimo gradu, ob katerem je nekaj let uže drevored in sprehajališče za pešce — onkraj drevoreda pa vožna pot, ob kateri levi strani, grádu nasproti je nekaj lepih zasebnih hiš, prodajalnica, lekarna i. dr. Od gradu dalje je ulica še precej dolga na obeh straneh s hišami obdana in se okrog šole za lesno obrt proti levi zavije, obsegajoč sejmski prostor, in potem dalje vodeč proti Mozlju. Tik sejmskega vrta je veliko poslopje „Na pošti“ — kjer je c. kr. poštni in brzojavni urad, velika gostilna z lepim sprehajališčem in tovarno za sodo-vodo. Od gradu pelje, kakor je bilo prej rečeno, druga ulica naravnost in potem čez zidan most preko Rinže na levo mej manjšimi hišami, mimo pokopališča iz mesta in dalje proti Koprivniku. To je površna podoba kočevskega mesta, lažje se ti prikupi po lastni skušnji nego iz opisa; hiše so lepe in snažne, ljudje pa prijazni. Družbinsko življenje je živabno, posebno po zimi. Kupčije je precej, nekateri trgovci so za vse Kočevje nekaki veletržci. Zunaj mesta na zahodni strani v vnožji Friderikštajnskega gozda je velika parna žaga, od koder se vsako leto na stotine voz desák na Rakek izvozi. Na vzhodni strani mesta pa je velika tovarna za steklovinu. Sedaj je zapuščena, ker je nje sedanja lastnica družba dunajskih bogatašev kupila pred dvema letoma tovarno in pod

njo ležeči velikanski sklad rujavega premoga, delo v tovarni pa za nedoločen čas ustavila. Kočevsko mesto se bi še mnogo povzdignilo, ako bi se tu sem napravila železnica, katere ves okraj željno pričakuje. Meščanje so v ogromnej večini Nemci, vendar se skoro po vseh prodajalnicah in gostilnah lahko slovensko pomeniš. Gimnazija je slabo obiskovana; tretjina učencev je Slovencev in Hrvatov.

Cerkve v župniji so sledeče: V mestu sv. Fabijana in Sebastijana; na pokopališči pa kapela sv. Jarneja; v Dolgej vasi cerkev „Imena Jezusovega“; „Vseh svetnikov“ v Lienfeld-u; sv. Valentina na Zajčjem vrhu; sv. treh kraljev v Črnem potoku (s pokopališčem), sv. Urha v Bogatem hribu (s pokopališčem), sv. Telesa Jezusovega v Moschwald-u (s pokopališčem), sv. Marije Magdalene v Klinji vasi, (s pokopališčem), sv. Lovrenca v Selih, sv. Roka v Šalkji vasi, sv. Janeza Krstnika v Cvišljarjih in sv. Ane na gori pri Mačji vasi. V Oneku je kapelica sv. Kozma in Damijana.

V Oneku je tudi enorazredna ljudska šola od l. 1884., katero obiskuje izmed 63 za šolo ugodnih otrok 61 iz vasi Onek in Mačje vasi.

Prebivalci so kmetovalci, obrtniki in trgovci; po zimi in precejšen del leta pa se jih peča mnogo s krošnjarstvom. Splošno gmotno stanje je srednje, omika precej visoka. Graje vredno pri kmetskem prebivalstvu je ne le v tej župniji, ampak skoro povsod po Kočevskem, da so možki preveč gizdavi: Pridi priprost slovenski kmet v nedeljo ali praznik privikrat v kočevsko vas, skoro vedno se jim boš odkrival, meneč v tej vasi so sami gospodje, vse je „na biks“, v suknjeni obleki po najnovejšem kroju i. t. d., tako da se ti bo skoro neverjetno zdelo, da so ti gospodje v soboto še v prtnenih hlačah, goloroki, v šlebedrih gnoj vozili ali orali.

Sedanji Kočevski svet je bil nekdaj imovina po Kranjskem in Koroškem mogočnih grofov iz rodovine Ortenburške. Imeli so svoj glavni sedež v Ribnici. Oglejski patrijarh Bertold je že 1247. leta podelil to zemljo Frideriku Ortenburškemu. A dežela je bila oni čas še neobljudena in zaraščena s temnimi gozdi. Sredi 14. veka (1358. l.) je prosil kranjski glavar grof Oton Ortenburški svojega brata Friderika, naj posreduje pri cesarju Karolu IV., da mu pošlje naselnikov na njegova posestva ob južnej meji. Ker je tudi avstrijski vojvoda Rudolf podpiral prošnjo svojega deželnega glavarja, poslal je cesar tristo družin upornih Frankov in Tiringov na slovensko mejo. V svojej novej domovini so le-ti iztrebili gozde in si postavili lesene kočee. Sosednji Slovenci so jih zvali kočarje: od tod je dobila vsa ta okolica svoje ime, kakor je bilo že omenjeno. V listinah se to ime najde prvič 1363. leta. V 1. dan meseca maja onega leta je patrijarh Lju-

devit izročil Ortenburškemu grofu Otonu patronat vseh onih cerkvâ, ki so jih sezidali v Kočevji, Poljanah, Kostelji, Osilnici in Gotenici v župniji sv. Štefana v Ribnici. Omenjena listina tudi jasno poroča, da so se v onih krajih naselili ljudje, posekali gozde in hosto ter si postavili bivališča in cerkve.

Naselbina se je hitro množila. Leta 1377. jo zove grof Friderik uže „naš trg v Kočevji“. Ortenburška grofica Neža je dohodke kasneje župnijske cerkve sv. Jarneja v Kočevji pomnožila 1386. leta. Za onega časa je bila cerkev sv. Jarneja še podružnica ribniške župniji. V zgoraj omenjenej listini sporoča Ortenburški grof Friderik svoja obširna imetja, če umrje brez otrok, svojim sorodnikom grofom Celjskim.

Po smrti grofa Friderika Ortenburškega je okolu 1420. leta nastopil obširna posestva Celjski grof Herman II., a Oglejski patrijarh Ljudevit mu je izročil v fevd (1425. l.) vse nekdanje ortenburško-oglejske fevde, med družimi tudi Ortenek s Kočevjem. Njegov sin Friderik II. je baje sezidal nad trgov grad Friderikštajn. Ko se je Friderik po smrti svoje prve žene Elizabete zaročil z zalo Veroniko Deseniško, hčerjo ubozega hrvatskega plemiča, nakopal si je jezo svojega na plemstvo oholega očeta. Vzel mu je vsa posestva ter njega samega zaprl v Celjski grad. Kadar Veronika zve o žalostnej osodi svojega soproga, jela se je bati za svoje življenje. Begala je po Kočevskih gozdih ter se skrivala tú in tam. Naposled jo zaslede Hermanovi ogleduhi ter izroče grofu, kateri jo je ukazal skrivaj utopiti v kopelji. Po njenej smrti se je oče zopet sprijaznil s sinom. Friderik je razrušeni grad Friderikštajn zopet sezidal ter tu baje na stara leta prav pohlepno živel. V 17. stoletji so še v gradu bivali; o turških napadih je bil ta grad kristjanom često varno zavetje. Ker je stal na strmem skalovji, niso se ga neverniki nikoli polotili. Danes je razvalina.

Cesar Sigmund je Celjskega grofa Friderika II. poknežil v zboru v Pragi (1436. leta). Temu je nasprotoval avstrijski vojvoda Friderik, češ, da posestva Celjskih grofov leže v njegovih deželah. To je bil povod vojski, ki je naredila dokaj škode Kranjskej deželi.

Prepir se je končal s pogodbo (1443. leta), da avstrijski vojvode podedujejo Celjsko grofijo, ako Celjski rod izmrje. Ko je bil 1456. leta poslednji Celjski knez, mogočni in ošabni Urh II. v Belemgradu od Hunjadove (Sibinjaninove) stranke zavratno umorjen, pripadlo je njegovo imetje avstrijskim vojvodom. Tako je prišlo Kočevje z okolico v njihovo last. Zastavljali so Kočevje raznim zvestim služabnikom.

Ob meji ležeče Kočevje je prestalo dokaj škode po krvoločnih Turkih. Leta 1469. so Turki razdejali trg z ognjem in mečem. Kranjski vicedom Jurij Rajnar je poslal prebivalcem

200 centov solitarja, Viljem Turjaški pa 175 gld. v podporo (1470. leta). A cesar Friderik IV. je kočevskemu trgu podelil naslednje leto mestne pravice (v petek po Veliki noči 1471. l.). Tudi je dal mestu ličen mestni grb. Na modrem ščitju se vidi s plotom ograjena trdnjava, pred njo stoji sv. Jarnej, držeč v desnej odprto knjigo, v levej pa širok nož. Grbu podoben je tudi mestni pečat. V ustanovnem pismu je cesar meščanom dovolil, da si smejo voliti mestnega sodnika in svetovalce, tudi štiri sejme jim je dovolil.

Komaj si je mestece nekoliko opomoglo in se utrdilo, zadene ga že druga nezgoda. Leta 1491. je ljuti Turek zopet jako žalostno gospodaril po Kočevskem. Komaj sezidano in za silo utrjeno mestece je zopet razdejal. Cesar je zaukazal naslednje leto vsem prebivalcem po okolici, naj pomagajo mestno obzidje pozidati. Tudi je cesar isto leto privolil Kočevarjem, ki so mnogo kvare trpeli, da smejo kupčevati z živino, platnom in drugimi izdelki po Hrvatskem in drugod. To pravico so jim pozneje potrjevali tudi drugi deželni gospodje. Večina Kočevarjev še danes živi o kupčiji z raznimi izdelki po avstrijskih in inostranskih deželah.

Friderikov naslednik, Maksimilijan I., je potrdil mestu vse pravice, katere mu je bil dal njegov oče (1493. l.). Grad Friderikštajn in mesto je zastavil Juriju Turnu za 11.000 gld. A ta je zelo grdo delal se svojimi podložniki. Ko se je leta 1515. vnel po Kranjskem tako imenovani kmetski punt, bil je on prva žrtva tega upora. Pozneje nahajamo Kočevskega lastnika Franja Ursinija grofa Blagaja, ki je s svojim očetom pribežal pred Turki iz Slavonije (1547. l.). Za tega časa je privolil Ferdinand I. mestu, da sme vsak četrtek imeti trg, ker je mesto blizu sovražnika in leži na nerodovitnem svetu, ter je slehrni dan izpostavljeno ropanju in napadom, in ker je bilo vselej zvesto Avstrijskej vladarskej hiši (v 24. dan januarja 1546. l.). Nadvojvoda Karol je dovolil meščanom pobirati mostnino po jeden vinar za vsako tovarno živinče, da bodo ložje ohranili mesto v dobrem stanu proti turškim napadom, ki se česče ponavljajo (1564. l.) Ker so se pa tovarniki znali izogniti sitnej mitnini, dovolil je deželni knez, da se pobira mostnina četrt milje okolo. Tudi Ferdinand II. je te in jednake svobodščine potrdil mestu (v 17. dan feb. 1597. l.).

Leta 1596. je mesto zadela zopet huda nezgoda. Po nekež deklici je nastal v 12. dan avgusta strašen ogenj. Cerkev je zgorela, a grad je bil zelo poškodovan. Zvonovi in topovi so se raztopili, poškodovani stolpi, nasipi in obzidje se je jelo podirati. Vse mesto je bilo zelo razdejano. Zaradi te nesreče so se mestni svetovalci obrnili do Ferdinanda II., naj jim odpusti davek, in jim da vojaškega orožja iz deželne orožnice. Po večletnih prošnjah so nekaj malega dobili. Vendar si je mestece skoraj opo-

moglo in deželni knez je dal mestne meje določiti po posebnej komisiji. Ferdinand II. je prodal dosihdob zastavljeno graščino (1618. l.) Jakobu baronu Kizeljnu. Ker si je le-ta še več po okolici in bližnjih krajih ležečih posestev prikupil, povzdignil ga je Ferdinand II. v grofovski stan. Kočevje je postalo vsled tega grofija. Njegov dedič je grofijo prodal Engelbertu Turjaškemu. Kočevje je tedaj prišlo Turjačanom v last. Še danes je prvorojeni iz te rodovine gospodar posestev kočevske graščine.

Cesar Leopold je podaril novemu gospodarju in njegovim naslednikom patronat nad mestno župnijo in nad šestimi župnijami po deželi. Zaradi njegovih mnogih zaslug kot deželni glavar v uradniških, vojnih in mejnih zadevah za avstrijsko vladarsko hišo mu je podaril cesar Leopold Kočevsko mesto brez vsakeršne plače. Samo vojaško oblast je sebi in svojim potomcem pridržal. Tako je postal Vuk Engelbert Turjaški gospodar mesta in Kočevske dežele. Bil je dedni komornik in glavar Kranjske. Umril je v Ljubljani 1673. l. Za njegovega časa so ga imenovali „očeta domovine“. Ker ni bil oženjen, podedoval je njegova posestva njegov brat Janez Vajkart. Bil je jako nadarjen, in odgojitelj poznejšemu kralju Ferdinandu IV., tajni svetovalec, minister in dvorni knez. A ker se je zapletel z zvitem francoskim kraljem Ljudevitom XIV. v tajne obravnave, zameril se je pri cesarskem dvoru. Leopold I. je mogočnega ministra, ki je hrepenel tudi po kardinalskeji časti, odpustil 1669. leta. Šel je v Wels, pozneje v svojo domačijo, kder se je bavil na svojih posestvih z lovom, ribištvom in učenjem bogoslovnih in modroslovnih vednosti. Umril je v Žužemberku v 62. letu svoje dobe 1677. l. pozabljen od sveta. Njemu je sledil njegov sin in nemški knez Ferdinand. Za njegovega vladanja je napravil ogenj zopet mnogo škode v mestu (v 12. dan julija 1684. leta). V jednej uri je bilo mesto in grad v pepelu. Tudi cerkve so mnogo trpele. Mnogo prebivalcev se je izselilo na Avstrijsko, kjer je bilo dokaj sveta praznega. Ko je po sedemletnej vojski knez Karol odstopil šlezki Münsterberg in Frankenstein pruskemu kralju Frideriku Viljelm, odškodoval ga je cesar Leopold II. s tem, da mu je dal naslov vojvode (1791. leta).

Vsled tega je Kočevska dežela postala vojvodina, a vsak vladajoči knez vojvoda Kočevski. Prvi vojvoda Karol Jožef Turjaški je umrl v 2. dan oktobra 1800. leta. Vojvodski klobuk je podedoval njegov drugorojeni sin Viljelm, oče sedanjemu vojvodi Kočevskemu, Karolu, ki je še slehernemu v spominu iz najnovejših časov avstrijske zgodovine. Od njega se nahajajo še tolariji od 1805. in 1806. leta.

Luteranske homatije, ki so po Kranjskem sploh vzbujale duhove, niso našle na Kočevskem podpore. Samo nekaj malo odpadnikov je bilo. Plemstvo je ostalo zvesto katoliškeji veri. Leta

1761. in 1776. je po Kočevji hudo razsajala goveja kuga. Pa tudi ljudem je naredila mnogo britkosti, vzlasti 1578., 1600. in in 1601. leta, ko je podavila najveljavnejše meščane, da je bilo mesto skoraj popolnem prazno in brez brambe.

Začetek tega stoletja je bil za našo deželo jako nevaren in žalosten. Uže 1797. l. je došlo povelje, da morajo med Kočevskim in Ribnico, na tako zvanem „Schweinbergu“ napraviti nasipe, ki se kot razvaline baje še danes vidijo. Nad 4000 ljudi iz Kočevja in okolice je delalo in naredilo pet trdnjav, katere so zasedli vojaki. Ali vse to ni dosta pomagalo. Francozi zasedejo deželo 1809. leta in gospodarijo v njej do srede 1814. leta. Kočevarji so brž osnovali črno vojsko, da bi razpodili sovražnika iz dežele. Tudi so se ustavljali plačevati kontribucijo, katero je Napoleon naložil deželi. Francoski vojaki so prišli nad upornike in dokaj škode naredili deželi. V 16., 17. in 18. dan oktobra 1809. leta so plenili in požigali po mestu in okolici, in naredili nad 80.000 gld. škode. Vendar to še ni izpametovalo ljudi, še le vnelo jih je k večjej grozovitosti proti Lahom in Francozom. Pomorili so vse, kar jim je prišlo v pest. Slednjič so se duhovi vendar pomirili in udali novemu gospodarju. Kočevska vojvodina je postala kanton novomeškega okraja. Po odhodu Francozov je cesar Franc pohvalil Kočevarje zaradi njih zvestobe. V mirnih časih si je mesto zopet opomoglo, kupčija se je razvila in oživela. Sedaj je v oziru na gmotne razmere menda najsrečnejše mesto na Kranjskem.

Župnija kočevska je prastara. Uže za časa Goto-Suevov, ki so todi stanovali, je obstojala, kajti leta 1247. izročil jo je patrijarh oglejski Berthold v patronat (pokroviteljstvo) Frideriku Ortenburškemu. L. 1363. pa je postal patron cerkvam po kočevskem ozemlju in v Ribnici zadnji grof Ortenburški Friderik po oglejskem patrijarhu Ljudevitu. L. 1421., po smrti Friderikovej, prešla je ista skrb in čast na grofe Celjske, leta 1456 na cesarja Friderika III., in leta 1666 na kneze Turjaške. Prvi znani župnik je bil Herman, za časa Valvasorja pa Jurij Oplanič. L. 1735. umrl je (menda) župnik Matevž Adam pl. Sukovič, ki je volil obresti 65 gld. v podporo učiteljem v Kočevji. Nekako okoli začetka tega stoletja ustanovljena je bila dekanija kočevska. Prvi dekan je bil Franc Seraf Fajenc, njegov naslednik pa Ivan Činkel.

Omeniti nam je tudi, da je dne 8. septembra 1803 takratni škof ljubljanski gospod pl. Brigido, netjaka dekana Fajenca, Danijela Fajenca v mestnej župnijskej cerkvi v mašnika posvetil.

¹⁾ Pričetek urejenega šolskega pouka v Kočevji nam ni znan, vendar je kočevska ljudska šola najbrže kakih 100 let starejša od vsake druge v tem šolskem okraju, kajti do l. 1819. ni bilo nikjer druge v celem okraju urejene ljudske šole ²⁾, (tega

¹⁾ Naslednje smo posneli iz letnega sporočila „glavne šole“ v Kočevji od leta 1868.

²⁾ Ona v Ribnici je stareja.

leta je bila otvorjena ljudska šola v Staremtrgu pri Poljanah, ki je takrat spadal v kočevski okraj), o ljudske šoli v Kočevji pa je govoril že v listini od leta 1735. Ohranjena nam je namreč iz tega leta tiskana oporoka duhovnika Matije Adama pl. Sukoviča. V oporoki obžaluje ustanovnik (Sukovič), da manjka pravega (menda stalnega) učitelja, in da je vsled tega odgoja mladine oslabela (gesunken). Toraj je pač prej, pred l. 1735. bolje skrbjeno bilo za redni pouk in odgojo mladine. Ker pa je ustanovnik prepričan, da je ljudstvu dosta do dobrega učitelja, tak pa brez dovoljnih dohodkov svoje naloge popolnem in dobro izvrševati ne more, voli od obresti svoje zapuščine 65 gld. kot priboljšek vsakokratnemu učitelju k dohodkom, katere so uživali prejšnji učitelji. Zajedno zahteva ustanovnik od učitelja, naj bo trezen in pravičen možak, naj ima lepo pisavo, naj ume godbo, posebno orgljati in peti, kakor tudi, da naj zna mladino za vsprejem v prvo latinsko šolo pripravljati in jo tudi v drugih koristnih znanostih poučevati. Iz vsega tega razvidimo, da je bila v Kočevji ljudska šola že pred l. 1735., da so bili ljudje že takrat vneti za šolsko odgojo. Kar je zahteval ustanovnik od učitelja, je skoraj toliko, kolikor se danes od njega zahteva. Daljnih ustnih ali pismenih podatkov manjka za dobo od l. 1735. do 1791. V dopisu kresije novomeške od dne 18. novembra 1791 bil je pohvaljen kočevski Janez Leber za njegovo pravilno poučevanje in dobro uporabljivost. Bil je rodom kočevski meščan in je v lastnej hiši (sedaj števil. 89) poučeval. Leta 1796. pa je moral radi slabega zdravja opustiti poučevanje. Na njegovo mesto je stopil nek Krombholz, ki je opravljal svojo službo 2 leti. Za njim je nastopil l. 1798. še dobro znani in častnoimenovani učitelj Anton Krombholz s Češkega. Hitro se je priljubil meščanom, ki so ga zelo spoštovali zaradi njegovega uspešnega, korenitega poučevanja in ker je bil veščak v godbi. Ostal je do leta 1810. v Kočevji, potem se pa vsled neke razprtije glede cerkvene glasbe s takratnim dekanom (Jan. Činkeljem) premaknil v Celje. (Toda tu je ostal samo do leta 1813.; potem je prišel v Ribnico). L. 1817. udal se je prošnjam kočevskih meščanov, ter zopet prevzel učiteljsko službo v Kočevji, kjer je ostal, vedno zvest svojemu blagemu poklicu, do svoje smrti (19. januarja 1841). Umril je splošno spoštovan in čaščen delavši 34 let v Kočevji. Za časa njegove odsotnosti od l. 1810. do l. 1817. je vsled francoskih vojsk šola mnogo trpela in poučevanje večkrat prenehalo. Iz te dobe je znan učitelj V. Vencelj. Ko je bil jel Krombholz pešati, dobil je l. 1820. pomočnika Lenarta Slugo. Uže l. 1810. kupila je občina zasobno hišo, ter jo pripravila za šolo, za časa francoskega gospodstva pa jo je mestni župan (mêr) Bernard Kopriva zboljšal in napravil prostora 100 otrokom. Leta 1839. bila je še bolj razširjena. L. 1826. obiskal jo je vladika

Anton Alojzij Wolf. Mej takratnimi kateheti so se najbolj odlikovali: Jurij Gornik (1823—1837), Andrej Škrabec (1838—1842) in Lovro Pintar (1843, kasneje državni poslanec). Na mesto Krombholz-ovo je prišel l. 1841. Ignacij Böhm iz Črmošnjic, ki se je pa uže dve leti kasneje (1843) premaknil v Ribnico. Njegov naslednik je bil Ivan Kunec (1843—1851). L. 1851. stopil je pomožni učitelj Sluga v pokoj. Tega leta povrne se Ign. Böhm kot učitelj, njegov pomočnik pa je postal učitelj Jože Dürfeld. Po prvem odhodu Böhmovem pa do tega leta zelo zanemarjena šola se je kmalu zopet toliko povzdignila, da je bil vsled pohvale šolskega svetovalca F. Močnika imenovan Böhm vzglednim učiteljem in prejel zlati križec za zasluge. L. 1853. imenoval jo je isti F. Močnik „najboljšo šolo“ v deželi. L. 1854. je bila povzdignena v glavno šolo. Prvi začasni vodja in katehet je bil Franc Svetlin, ki je složno z učiteljema Böhm-om in Dürfeld-om, ter iz Škofje Loke došlim podučiteljem Erzenom šolo vzdržal na prejšnjej častnej stopinji. L. 1856. postala je šola štirirazrednica, in je do leta 1863. vodja poučeval en razred, in sicer do l. 1857. Svetlin, potem pa Ivan Rozman, sedanji mestni župnik pri sv. Jakobu v Ljubljani. Enako kakor Svetlin, odlikoval se je i Rozman v izvrševanju svoje naloge. Leta 1863. je dobila šola še drugzega podučitelja. L. 1861. umrl je učitelj Dürfeld, na njegovo mesto pa je stopil prejšnji (od l. 1861.) podučitelj Dovžan, ki je marljivo poučeval, dokler se nij radi boljših plač preselil na Koroško. Njemu je sledil: Papa in temu sedanji nadučitelj Fr. Spintre. Leta 1875. bila je otvorena dvorazredna dekliška ljudska šola, ki je izročena vodstvu vsakokratnega nadučitelja deške šole.

Polom (Ebenthal)

se imenuje krajna občina, župnija in šolska občina z enorazrednico v Polomu. Šteje 582 prebivalcev. Za šolo ugodnih otrok je preko 70, a obiskuje jo kakih 60 otrok.

Polom leži v dolini kotlu podobnej. Obdaja jo v zahodu Mala gora z 964 m visokim Črnim vrhom (Kofler Nogg). Proti severo-vzhodu stoji Hinjski hrib, proti severu in jugu pa je le z odnošno nizkimi hribci obdana.

Sedaj razven studencev in živinskih napajališč ni več nobene tekoče ne stoječe vode. A da je enkrat tekkel precej velik potok izpod Male gore skozi vas Polom in do pod Hinjski hrib, je gotovo, ker se njegova struga še popolno dobro pozna in ker še sedaj o neprestanem, štirinajstdnevnem, močnem deževju

priteče v istomer močna voda. Ta teče čez župnijski vrt in čez ogrado.

Pravijo, da je o času, ko je še potok tekel, neki graščinski logar šel na lov za divjačino. Slednja preskočila je potok, a on moral je na drugem bregu zaostati ter le za njo gledati. To ga je tako jezilo, da je izvir s kamenjem zabil. Nikdar več ni bilo potoka. V zadnjem času, menda pred 10 do 15 leti pa je prišel v to vas neki kopač vodnjakov in je naglašal, da ve, da imajo pod zemljo vodo, da jo čuje. Kopal je globoko, menda 20 sež-njev, a ker je zgoraj preozko kopati začel, ni mogel tako globoko kopati, da bi bil do vode prišel. Ko mu je na ta način delo spodletelo, odnesla ga je noč in izkopano jamo so deloma zasuli, deloma pa se je sama podsula. Polomčanje ostali so brez vode — na suhem. Imajo pa dober studenec v vznožji Male gore. Kadar dežja primanjkuje in morajo vodo voziti iz slovenske vasi, kujejo vsakojake načrte, da si bodo iz omenjenega studenca vodo v vas napeljali; ko pa zopet dežuje in so njih vodnjaki polni, pozabijo na vodovod, in tako stvar vedno pri starem ostane.

Votlin in jam s kapnikom je več. Posebno znamenita pa je jama pri Vrbovci „Tiefentiefenthal“ imenovana. Ta jama meri ob gorenjem robu do 300 *m* in je čez 100 *m* globoka in nje po-bočje tako strmo, da mora človek zelo oprezen biti, ako jej hoče do dna priti. Znotraj je z lepo jelovino zaraščena. Vanjo je spe-ljana steza, po katerej nosijo v polena razsekan les od dreves, katera posekajo v jami — kajti nemogoče je celo drevo ali deblo od tu na površje spraviti. V dnu izdelujejo tudi škodlje za po-krivanje streh. Tudi se nahajajo v tej jami raznovrstne, pri nas sicer redke rastline in rudnine.

Ker je pa tako težavno pristopna, Vrbovčanje od nje nič davka ne plačujejo.

V polomskej župniji je malo njiv, a so, dasiravno zelo, zelo kamenite, radi ugodne lege in podnebja skoraj najplodoviteje na Kočevskem. Isto tako je s travniki in pašniki, kar lahko vidimo na množini in kakovosti živine. Živinoreja je baš prav dobra. Tudi vinogradi so bili na Vrbovci; toda ker so morali od njih mnogo davka plačevati, a le malo in to kislega vina pridelali, opustili so vsi vinograde do jednega, kojega trte pa bodo morale, ker mu je gospodar umrl, najbrže tudi krompirji ali koruzi prostor odstopiti.

Ljudstvo se peča s poljedelstvom in krošnjarijo. Po zimi pa koljejo prašiče in jih prevažajo na Tirolsko. Kmetje so trdni, nekateri celo premožni, a povsod so izjeme in nekoliko tudi tu. Med njimi jih je precej, posebno med moškimi, ki znajo pisati in brati, kar jim je pri njih trgovini na tujem neizogibno po-trebno.

V župniji so štiri vasi : Polom (Ebenthal) s 195 stan., Kukovo (Kukendorf) s 114 stan., leži ob slemenu Male gore proti Strugam ; Seč s 142 stan., leži v Polomskej dolini proti severu in Vrbovec (Tiefenthal) s 131 stan., leži sredi slemena Male gore in je radi dveh velikih sejmov in romarske cerkve, o katerej bodo demo še govorili, važna vas.

Vsaka vas ima eno cerkvico, in vse so prav čedne. V Polomu je župnijska cerkev sv. Mihaela, v Seči podružnica sv. Neže, v Kukovem sv. Antona in na Vrbovci prav lepa in prostorna cerkev sv. Marije Snežnice. Pripovedujejo, da je tu neko poletje pred več kakor 100 leti meseca avgusta, zapal sneg in neka grofinja je dala potem ondi cerkev sezidati.

Dohodki iz sejmov namenjeni so v njeno vzdrževanje. Župnijska cerkev stala je že za Valvasorjeve dobe. Cerkvici v Seči in v Kukovem pa sta zidani v novejšem času. Polomska župnija spadala je do 1808 l. pod starološko. Od tačas bila je lokalija ; pod vladiko Janezom Zlatoustom bila je pa povzdignjena v župnijo in sedaj pastiruje tu župnik Jos. Zalokar.

Šola bila je zidana menda leta 1866. Prvi učitelj bil je Gašper Hrovat. Potem pa so se učitelji skoraj vsako poldrugo leto menjavali.

Nekdaj je bil tu sam gozd. Kjer sedaj Kukovo stoji, žgali so oglje, in ime največ Kukovčanom je „Högler“, ki gotovo pride od imena „Ogljar“. Ko so sekali tam, kjer sedaj polom stoji, gledali so Hinjčanje, kako se v gozdu lomi in Podira, ter so dali onemu kraju ime „Polom“, katero so tudi za sedanjo lepo vasico obdržali. Kočevarji pa so ga imenovali Ebenthal, po naše Ravni dol. Ko pa so sekali in podirali les, tam kjer Seč stoji, in so bili Hinjčanje že bliže, čuli so tudi sekire in so djali : „no to je seč“. Ostalo je ime ; še Kočevarji sami ga sedaj spoštujejo, le s to razliko, da ne pišejo „Seč“, temuč „Setsch“. ¹⁾

Večina Polomcev (župnjanov) govori slovenski in kočevski.

Stari Log (Alttag).

Jo kreneš, gredoč po ljubljanskej cesti od mesta Kočevja nad pivovarno pri prvem lesenem kažipotu na desno po ozkej, kantonskej cesti vijočej se mej stelniki in nizkim, malovrednim grmovjem, spuščajoč se sedaj navkreber, sedaj navzdol, prideš v Malo goro, vas župnijske (in šolske) občine starocerkevске (Mitterdorf). Omenjamo jo pa tu, ker je združena z več vasmi starološke župnije v eno politično občino, katerej tudi kot največja vas, daje ime „Malogorska“.

¹⁾ To izpeljavo sem čul od priprostega okoličana. Iv.

Hitevši dalje med pustim „tužnemu Krasu“ podobnim, redko z grmovjem obrastenim svetom, ki komaj ondu pasočim čedam koz dovoljnega živeža dajati more, dospes v treh četrtih ure v Kleč (Kletsch, 487 m. nadm. vis.), skrajno vas na jugovzhodnej strani starološke župnije, broječo 20 hiš in 125 prebivalcev.

Kmetje te vasi niso bog si ga vedi, kako bogati, a vsi trdni. Imajo najlepšo živino v župniji, gozd jim prinaša tudi kak krajcar; poslopja so v dobrem stanju. Stanovalci žamorejo se imenovati prvake v župniji. Tik vasi na holmci stoji cerkev sv. Andreja, in pri uhodu v vas krasna 1883. l. stavljena kapelica Matere hožje.

Tu okoli stanujoči Slovenci hočejo vas imenovati „Kloč“, kar je pa napačno, kajti „kleč“ (Riff) je tu popolnoma na mestu. Vas ne leži više, nego druge v občini, a vendar tako, da je razpostavljena pišu od vseh strani. Pomladanski mraz nikjer v okolici toliko kvara ne dela, kakor tu. Se podáš od tu, mesto po cesti dalje na severoizhod, po srenjskeje poti na jug, dospes v 30 minutah v Grintovec vas z 12 hišami in 68 prebivalci. Tu te nima kaj zadržavati, skušal boš, da se odpraviš kmalu dalje.

V istej meri prideš v 10 minutah v vas Rigelj s 55 prebivalci. Tu se tvoje oko, nevajeno do tu gledanega sivega skalovja rado počije na zelenih tratah, ki so prave oaze mej tukajšnjim skalovjem. Čudno je, da je ta kraj brez kamenja in poln bistrih studencev, ki tu in tam iz zemlje pribuče in travnike tako pridno napajajo, da poleg tečnega sena še obilo sladke otave donašajo. — Petnajst minut od tu vidiš pred sabo Stari Breg (Altbacher, 585 m) naslonjen na pobočje hriba enacega imena. Ta vas šteje 92 preb. in ima podružnico sv. Uršule, prijazno nad vasjo stoječo cerkvico.

V pol ure, obrnivši se proti jugovzhodu, dospemo od tu ob vznožji „Hornwald“ — ovega prigorja ležeči Trnovec. (Tiefenräuther 599 m v.) s 109 prebivalci. Tu najdemo lepo cerkev, posvečeno Mariji Tolažnici (za časa Valvazorja bila je posvečena sv. Eliji). Ravno proti severu od tu 15 minut hoda, leže na obrežji imenovanega prigorja: Šupe (Novi breg, Neubacher) z 92 preb., ki dokončavši dela svoja v bornih hišah zavetja iščejo.

Vse dosedaj nam znane vasi spadale so do leta 1880. v šolsko občino starološko, a ta čas ustanovila se je radi prevelike oddaljenosti od sedeža šole šolska občina „Stari Breg“ z vasmi: Stari Breg, Rigelj, Trnovec in Novi Breg. Šolskega poslopja ta kraj še nima, akoravno jim ga je hotel leta 1881. nemški „Schulverein“ staviti, ko bi bili posestniki le dovažati hoteli gradivo. No — ljudstvo nij bilo s tem zadovoljno, a šole pa tudi sedaj še nima. Le pomožni učitelji gladijo modricam pot v te kraje, ter sebi spletajo krono mučenstva, kajti vsakdo hoče biti gospod

učitelju, osobito tu; in uže sv. pismo trdi: „Nihče ne more dvema gospodoma služiti“, kaj še celej množici. Otrok za šolo ugodnih je 49, a učencev 40.

Tako smo obiskali vasi malogorske okolice, ki razun Malegore, k Stari cerkvi pripadajoče, štejejo 541 preb. Dve vasi, Kleč in Grintovec, pošiljata svoje otroke v Stari log v šolo, ter k tej šolskeji občini pripadata. Vse vasi leže od 420 do 599 *m* nad morjem, nimajo radi valovitega brdja in votlih tal tekoče vode, vendar pa več ali manj pitnih studencev, mej katerimi se noben nad 10 *m* daljave na površji zemlje ne pretaka, temveč takoj po izvirku zopet v zemljo ponikuje.

Največji hrib je „Kugelhaus“ 640 *m* v. Materijalno stanje ljudstva je slabo; edina dobrotu zanje je, da imajo eno samo gostilno in nobenega žganjetoča. Le tako se še na površji vzdržuje. Branja in pisanja zmoužnih je komaj 10%.

Zavili smo bili v Kleču od okrajne ceste, šetaje po okolici malogorskeji. Da pridemo v stolico župnije po glavnej poti, stopimo še enkrat na njo, saj tu je svojo enakoličnost zgubila. Kras se kakih 15 minut dalje od Kleča spremeni v mlado smrečje na obeh straneh, obetajoče kmalu najlepši gozd. A vsaka stvar ima svoj konec, tudi lepa jelovina, žalibog le prehitro. Ni nam treba povpraševati, kje je meja mej kleško in starološko posestjo; znati je kakor mej pokošenim in nepokošenim travnikom. Uže večkrat sem povpraševal po vzroku slabih pašnikov, pa nihče mi ni mogel jasno odgovoriti. Zapazil sem pozneje, da imajo občanje pravico drva za kurjavo sekati in tako uničevati rastinje vsake baže prav na prosto voljo. Vsaka družina plača na leto za imenovane pravice 1 gld. 50 kr. in potem je ona gospodar ozemlja nad 500 oral. No — tega bode kmalu konec, le še kak leskov, trnjev ali brinjev grm žalostno samotari mej skalovjem, katero od leta do leta ošabneje zre okoli sebe. In kaj potem? — Od tu se vije cesta v mnogih ovinkih in ključih navzdol in hodeč po njej smo v 20 min. v nižavi starološkeji, po bližnjici pa, ki ovinke prerezuje v 10 min. Starilog (402 *m* v.) je največa vas na Kočevskem, kajti šteje 100 hiš in 552 prebivalcev. Zidanih hiš je tu le malo, menda 5, več lesenih a z apnom ometanih, da kažejo nekaj lepše lice; toda nad polovico jih je v jako slabem stanji. Tu je sedež župnijskega urada, c. kr. pošte, dvo-razredne ljudske šole in občinskega predstojništva. Kar se nam prikupi na prvi hip, je velika množica sadnega drevja vsake baže, katero zarad ugodnih podnebnih razmer skoro vsako leto prav dobro obrodi. In kar nas v oči bode, je v sredi vasi, po velikosti, bolj jezeru, kakor kalu podobna luža, edina voda, kjer se vaška živina napaja. Marsikak potnik je uže izrazil misel, kako lep prostor bi bil to, ko bi se ta grdoba zasula! Toda mi znanci tukajšnjih razmer mu odgovarjamo: „Išči prej prostora

za naselbino nad 500 ljudem, kajti zgine luža, konec je vse živinoreje, in kaj kmet brez nje?!

Cesta pelje dalje proti severu na Smuko, vas rudolfovskega okraja. Zapustimo jo, kajti pripeljala bi nas po pol ure hoda v rudolfovski okraj. Pomudimo se še v Starem Logu, morda tu kje kaj zanimivega staknemo. Šetamo proti jugu skozi vas, zagledamo tik nje, kakih 900 m² velik prostor s slabo ograjo, pa toliko lepšim, v vrstah stoječim sadnim drevjem.

Tu zapazimo precejšnje število požlahtnjenih drevesc in kakih 600, do triletnih orehov, skleпали bomo toraj: da mora to šolski vrt biti. Nismo se motili. Ko bi v jeseni tod hodili, in če je bilo za časa cvetenja vreme le nekoliko ugodno, smejalo bi se nam srcè veselja, tako lepo sadje je videti po majhnem drevju. Hvala za to gre obče spoštovanemu kočevskemu zdravniku in izvrstnemu pomologu Treitzu, ki je v pomologičnem vrtu v zlati Pragi naročil cepičev in jih daroval tej šoli. Ko smo si vrt ogledali in morebiti namenili za naše potrebe v prihodnji spomladi od tu cepičev za požlahtnjenje naročiti si, podamo se naprej in pridemo v pol ure na Cesto (Winkel), vas, broječo 11 hiš in 54 stanovalcev. Ta vas je imenitna zaradi mnogih orehovitih dreves; 10—15 mèrnikov pridelava vsaka hiša na leto tega sadu. Dovolj veselja in prigrizljejev za otroke čez zimo.

Ako pa se podamo v breg proti vzhodu, prisopibamo od tukaj v 10 minutah na Pugledi (Hohenberg) 651 m v.). Ta vas šteje 16 hiš in 75 stan. in leži najviše mej svojimi sosedami v srenji. Od cerkve, uže jako stare in posvečene sv. Petru in Pavlu, zre ti oko do podnožja gorenjskih planin, proti zahodu stavi meje razgledu „Velika gora“ in témè Snežnika, proti jugu prezreš vse Kočevje in v izhodu kliče svojeglavi „Hornwald“ ali Rog: „Do tu in ne dalje!“ Kakih 5 minut od tu proti jugu nahaja se vas Žiben (Oberstein) s 5 hiš. in 26 stan. Ne utrudimo se potovanja! Stopimo v Schönberg, svetovno razvpit „Dreimanderwein“ pokuševat.

Imenujejo ga tako, ker morajo baje 3 osebe prisotne biti, da ga eden nekoliko pol svojo streho spravi, in sicer pivec, največji trpin, drugi, da ga drži, in tretji, da vino vanj vliava. No — to je ena, da je pač več takih —.

Schönberg šteje 24 hiš, a obljudene niso vse. Le v 16 bajtah prebiva 58 ljudi, ki se pečajo s pridelovanjem gori omenjene kislice. Ko bi se prav pridelovala, morebiti bi le bila dobra kapljica; pa ljudstvo ne ume obrezovanja trt, podučiti se pa tudi ne da! Druzega pomnoževanja trt, kakor po „grobanji“ ne pozna. Pri teh okoliščinah bilo bi edino sredstvo zboljšanja tega pridelka, da bi se pustilo grozdje dozoreti. Toda tudi to jim ne gre v glavo. Po stari navadi mora o Mihelovem uže vreti.

Schönberg je najubožnejša vas starološke občine. Kako pa tudi ne! Polja nimajo, kajti kočje stoje po strmih bregu „Hornwaldovega“ predpogorja. Ena družina vzame si v najem eno, k večjemu dve njivi od Logarjev (t. j. Starologarjev), da se more prav revno preživiti. Vode tu nij. V vseh vinogradih sta dve kapnici, kateri komaj lastnikom dovolj vode dajeta. Za rep v hlevu, ako ga sploh imajo, donšajo vode v „bankah“ iz luže starološke, za ljudi pa moledavajo za njo po okolici.

Vina imamo kmalo dovolj; podajmo se toraj dalje v Mali Log (Neulag), skrajno vas proti severu od Starega loga s 147 stan. v 28 hišah. Ta vas ima dobre pašnike in v svojih kalih dosti snažne vode za živino. Mali Log ima najnižjo lego v občini.

Obiščimo še Beli kamen (Weissenstein 486 m. v.) s 25 hišami in 141 stan. na severozahodu od Starega Loga, potem poznamo vse vasi te občine. Beli kamen nima po krivem tega imena. Vse gori naštete vasi morejo se ponašati z obilim kamenjem, a Belemu kamenu gre v tej zadevi prvo mesto.

Starološka občina šteje v 7 vaseh 221 hiš in 1053 stanovalcev ter spada med jako revne. Radi pomanjkanja vode ni tu nobenega obrtniškega podvzetja. Domače obrtnije ni. Da, rokodelcev, razun krojačev in čevljarjev je veliko premalo.

Prebivalstvo, posebno moško, ne more se imenovati pridnim. Mislím pa, da ga spridi „krošnjarija“, pri kateri se ne le malo pridobi, ampak toliko bolj razvadi, med tem ko doma veliko dela zaostaja. Glavni vzrok slabe živinoreje je konservativnost lastnikova v vseh slabih navadah. Uboga živina si o vročem poletju tam hrane išče, kamor vsak dan 200 koz na pašo hodi. O zimskem času pa brani živini na noge stara navada pokladanja krme, kajti dokler je bilka slame pri hiši, ne dobi živinče niti trohice sena; a, je pošla slaba krma, potem le dobro, toraj ravno narobe. Tudi hlevi so jako tesni in nizki, nimajo oken, se ne prezračujejo, radi česar jako pogosto živina boleha. Komaj $\frac{1}{10}$ gospodarjev ima le po en sam, a tega imena vreden, hlev. Največ jih ima po tri, štiri, da celo pet, bolj svinjakom, kakor prebivališči govede podobnih hlevov. Da bi se živinoreja zboljšala, skerbeti bi bilo, da se po travnikih mah zaduši s pepelom, izkopava kamenje, uničuje trnje in ko se bode več krme pridelalo, upelje naj se drugo (?) pleme ali vsaj domače z boljšim oplemeniti. Hlevi bi se imeli zboljševati in živina snažiti blata. Koze, največi sovražnik gozda, bi se morale odpraviti in vsa občinska zemlja razdeliti in kultivirati. To so sredstva, ki bi pripeljala v teku let ljudstvo do boljšega, gmotnega stanja. Ne davki, ne naklade ampak nevednost ljudstva, katero verjame le onim, ki ga tirajo v gotov propad, je vzrok vseh težav. Tu se n. pr. srenjska pota nikdar s kamenjem ne posipljejo, ampak le s prstjo. O deževji so pa tudi taka, da je komaj mogoče pregaziti jih. Sodimo tudi,

da bi malim posestnikom reja krav veliko več koristila, nego reja volov; tembolj ker krave manj krme potrebujejo za obdelovanje plitve zemlje so pa dovolj močne in bi s svojim zdravim mlekom v marsikateri hiši gladu duri zapirale. Veliko bi pripomoglo k boljšemu stanju, ko bi si ljudstvo svojo obleko doma izdelovalo. Le malo je gospodinj, katere se kratkočasijo po zimi s kolovratom. Res, nevhvaležno delo je „preja“, a človek varuje se ž njo grde lenobe, in vendarle marsikak krajcar možu v mošnjičku prihrani.

Sadjereja je po župniji ukoreninjena, a gotovo najbolj v Starem Logu. Veliko stori za napredek te stroke kmetijstva šola s svojim vrtom in pa jako vnet in razumen starološki sadjerejec Eisenzopf.

Poljedelstvo je na jako nizki stopinji. Ne ume se rabe gnoja. Ljudstvo ne verjame, da gnoji rastlinam neprijeten vzduh, radi tega strnemu žitu večinoma po vrhu gnoje.

Bukovja je dokaj, jelovina pa komaj opomnje vredna. Nekaj gospodarjev jelo je smreke zasajati: Bog daj kaj posnemalec!

K starološkej šolskej občini spadajo vse vasi te občine in pa gori omenjeni vasi Malogorske s skupaj 220 za šolo ugodnimi otroci, katerih 200 obiskuje šolo. Od 62 za ponavljavno šolo sposobnih učencev in učenk obiskuje jih šolo 55.

V župnijsko občino spadajo razun vasi obeh občin še Smuka s 61 hišami in 354 stan. in Kunče (Kuntschen) s 13 hišami in 61 stan.; obe vasi sta smuške občine in sicer rudolfovskega okraja.

Župnijska občina je jako razprostrta in ima 2009 stan., mej temi 1594 v kočevskem okraji.

Duhovnija Stari Log bila je, kakor je iz šematizma ljubljanske škofije razvidno, ustanovljena l. 1509. Poprej je spadala k velikej župniji kočevski, ki se je, izvzemši župnijo pri Kostelu, spadajočo pod Ribnico, in pa duhovniji Spodnji in Nemški Log, ki sta pripadali župniji „Trg pri Poljanah“, razprostirala v onih mejah, katere še dan danes obširno dekanijo kočevsko oklépajo. Tudi tedanja od kočevske matere-župnije odcepljena duhovnija starološka bila je jako obsežna. Ako pa pomislimo, da so skrajne vasi v župniji imele jako dolgo, in ker je teritorij večinoma hribovit, tem težavnejo pot do župnijske cerkve, — smo uverjeni da si Polomci in Toploreberci niso ničesar bolj želeli, nego pozidati si cerkev in priskrbeti službo Božjo doma. Te želje so se jim tudi izpolnile. L. 1808. odcepila se je od starološke duhovnija Polom (obsegajoča vasi: Polom, Seč, Vrhovec in Kukovo) kot lokalija, katera je bila za časa Janeza Zlatousta (škofa ljubljanskega) povzdignjena v samostalno župnijo.

Isto tako je bila duhovnija Topla reber ustanovljena l. 1828. in obsega vasi: Topla reber, sv. Peter, Komolec, Rudeči kamen in Luža.

Do l. 1783. bila je duhovnija Stari Log le vikarijat, imenovana leta pak je bila povzdignjena v župnijo, katera je tudi v sedanjih svojih mejah gotovo najbolj razprostrta v dekaniji kočevski. Natančneje zgodovino o župniji pisati bilo bi težavneje, kakor si more kedo misliti, kajti najstareje matrike segajo nazaj do l. 1691.

Vikarij, kateri je takrat (1691.) pastiroval, bil je Matija Sturm, kakor se razvidi iz krstnih bukev. Sledilo je temu več vikarijev in župnikov, izmed katerih je bil Krombholz najbolj priljubljen in popularen; a s svojo natančnostjo, delavnostjo in izglednim življenjem koristil je župljanom največ Josip Jaklič, kateri se je žalibog l. 1883. preselil v Dolenjovas. Sedaj deluje tu Peter Berčič kot administrator. —

Seve, da se ni nekdaj gledalo na šolske spise tako ostro, kakor se sedaj. Marsikatera šola bi ne pogrešala gotovih poročil o nje nastanku in tudi tukajšnja ne. Pripoveduje se, in tako sem tudi pisal, da je prišel l. 1818. neki Hirsch iz Golobjaka v koprivniškeje župniji tu sem ponujat se kot zasebni učitelj. Ker ni razum tedanjega cerkovnika, katerega je župnik za silo tiskar nega brati naučil, nihče brati toliko manj pa pisati znal, so ga z velikim veseljem vsprejeli.

Toda uže l. 1821., toraj po preteku treh let ni hotel nihče več prostora za poučevanje prepustiti. Stavilo se je poslopje št. 65 primerno šolskim potrebam. V njem se je poučevalo do l. 1869. Takrat pa se je kot za šolo nesposobno prodalo in kupila hiša št. 18., katera je sicer bila nova, a za šolo jako nepripravna. V njej se je sicer marsikaj spremenilo, a nedostatkov nikakor odstranilo.

Prvi izprašani učitelj, ki je tu deloval bil je Josip Erker (1822.—1830.). Sledili so mu: Josip Pust, Majer, Duler, Erlich, Kung, Frank, Langof, Supan, Erker, Locker, Tomšič; kot tovariši pa Zofija Hauffen, Marija Blahna, Ana Demelj in Janez Jaklič.

Meje šolske občine bile so do l. 1879. iste kakor župnijske. Istega leta pa se je odcepila „Smuka“ v svojo šolsko občino, in l. 1881. vže prej omenjena šolska občina „Stari Breg“.

Vendar je po postavi sedaj še preveč otrok za obstoječo šolo, akoravno se je l. 1879. razširila v dvorazrednico. Z ozirom na tukajšnje razmere ne kaže šole še razširjati, a zidanje novega šolskega poslopja je živa potreba.

Mozelj (Mösel).

Župnijo Mozelj (Ober-Mösel, 510 *m* ndm. v.) obdajajo sledeče sosedne župnije: na vzhodu Koprivnik, Nemška Loka in Spodnji Log, na jugu reka Kolpa, ki jo loči od sosedne Hrvatske in župnija Banjaloka, na zahodu Banjaloka, Kočevska Reka in Kočevje in na severu zopet Kočevje. Mozelska župnija leži ob obeh straneh v dva skoro enaka dela deleče jo okrajne ceste Kočevje-Črnomelj, ki se proteza od severozahoda proti jugovzhodu. Nje površje je skoro povsem enako visoka (okolo 500 *m* ndm.) planota, iznad katere se dvigajo posamezna kratka pogorja do 300 *m* odnose visočine, namreč Kummersdorfska gora (z 886 *m* ndm. visoko stoječo cerkvico Jezusovega srca), ki, podobna visokej steni, loči mozelsko od vzhodne koprivniške župnije, Staudach (637 *m*), Verdrengska gora (811 *m*) s cerkvico Marijinega Vnebovzetja, na meji proti Nemški Loki in Singerbüchel (638 *m*). Na južnej strani pa se planota hipoma zniža proti Kolpi za 400 *m*.

Z vodo je župnija mozelska slabo preskrbljena. Edina tekoča voda je Kolpa, ki 2¹/₃ *km* na dolgo nje južno mejo napaja, toda župniji le malo koristi, ker vsled velike globočine svoje struge le malo sveta napaja, in ker je skoro pol ure od najbližnje vasi Muhevasi oddaljena. Ob hudem deževju naraste sicer v kočevskeji župniji pri Lienfeldu ponikujoča Rinža toliko, da se izlije do Mozlja, pa kmalu upade.

Svet je izimši njive in travnike obraščen z bukovjem in grmovjem. Črnega lesa ni. Za domačo rabo je Mozljanom odkazanega nekoliko smerečja v dve milji oddaljenej Goteniškeji gori.

Župnija in občina Mozelj obsega 13 vasi: Mozelj (Obermösel 372 preb.) ob okr. cesti Kočevje-Črnomelj je središče, ima župnijsko cerkev sv. Lenarta in kapelico krvi Jezusove, župnijski dom, šolo, c. kr. poštni urad in več lepil zasebnih poslopij; pol ure hoda proti jugovzhodu ob istej okrajnej cesti pa leži vas Reinhthal (195 preb.) s cerkvama sv. Trojice in Angelov varuhov. Proti severovzhodu od teh dveh vasi so: Kočarji (Nied. Mösel, 210 preb.), s cerkvijo svetega Ambroža; Suhavas (Dürnbach, 83 preb.) s cerkvijo sv. Andreja in Ottenbach s cerkvijo sv. Štefana. Blizo ob južnej meji v smeri od zahoda proti vzhodu pa so: Kihlerji (Küchlern, 25 preb.), Zdihovo (Ob. Skril, 46 preb.), Dragal (Unt. Skril, 89 preb.), Muhavas (Ob. Fliegendorf, 60 preb.), Škral (Unt. Fliegendorf, 78 preb.), Verderb (34 preb.), Verdreng (98 preb.), s cerkvama sv. Janeza in Marijinega Vnebovzetja na Verdrengskeji gori in Ober Pockstein (33 preb.). Edini mlin je ob Kolpi „Beim Görgel“ (pri Juretu). Župnija ima toraj 13 vasi in 1448 prebivalcev ki so Kočevarji; le v Zdihovem so se pred nekaj leti naselili nekateri Slovenci (Kostelci).

Šola v Mozlji je dvorazredna; obiskujejo jo otroci iz vasi: Mozelj Kočarji, Otterbach, Reinthal (159 učencev, 165 za šolo ugodnih). Poleg te šole pa so v župniji še tri šole za silo. Ono v Verdrengu obiskujejo otroci iz Verdrenga, Verderba in Ob. Pocksteina; ono v Turkovej Dragi otroci iz Turkove Drage in Muhovasi in slednjič kihlersko otroci iz Kihlerjev, Škriljani, Zdihovca in Nagradi. Le-ta poslednja vas pa spada v župnijo Kočevska reka. Ljudje so poljedelci in živinorejci, Škriljani, Zdihovci in Muhovaščani pa imajo tudi nekoliko vinogradov in zidanic ob Kolpi. Vendar se kmetijstvo večinoma slabo ponaša — največ zaradi slabega, napačnega kmetovanja. Kakor si sploh mislijo ljudje imeni Kočevar in krošnjar nerazločljivo združeni, so večinoma tudi tukajšnji moški prebivalci večji del leta krošnjarji, ki po zimi zahajajo v vse avstrijske dežele, pa tudi na Saksonsko, Bavarsko, Virtemberško, Badensko in Švico, dà celo v Ameriko so vže začeli zahajati.

Izobraženost je v severnem delu župnije na srednjej stopnji, v južnem pa na nizkej.

Župnija mozelska ustanovljena je bila 1509. l. Starost cerkva nam ni znana. Tudi vrsta župnikov ne. V letih 1830 do 50 nekako služboval je tu Miha Wolf, častit duhovnik, prijatelj ljudstva in šole. Sedaj je tu župnik Franc Andrejak.

Začetka mozelske šole nam je iskati kakor povsod v župnikovem domu. Prvi učitelji so bili duhovniki, sem ter tja tudi kak posvetni učitelj. Mej prvimi imenujemo dva kaplana Peče in Grum, katerih se ljudstvo še dandanes hvaležno spomina. Izmed posvetnih učiteljev pa naj bode omenjen Miha Puttre, ki je kasneje prestal učiteljski izpit in postal učitelj na ljubljanskej normalki. Gotovo se ga še marsikak ljubljanski učenec spomina — znan je bil posebno kot lepopisec. Kasneje sta tu poučevala po vrsti učitelja Klein in Tomaž Pust.

Posebnih zaslug za šolo si je pridobil župnik Miha Wolf, ki je podpiral učitelje, preskrboval učilno sobo, kurjavo in učiteljsko plačo, pospeševal obiskovanje šole in ustanovil glavnico, iz katere obresti se je kasneje učitelj plačeval. Po njegovem naporu bilo je l. 1844. sezidano novo šolsko poslopje. Ker je primanjkovalo domačih učiteljev, klical jih je od daleč. L. 1838. prišel je iz Sonnenberga na Češkem Ivan Kunec; l. 1841. Anton Langof iz Bistrice na Češkem (to leto je bilo 30 učencev, prihodnje dvainštirideseto pa uže 66), l. 1842. Krombholz s Češkega; l. 1843. Jože Dürfeld iz Eidliza na Češkem, ki je ostal v Mozlji do l. 1851.

L. 1844. dobila je šola tudi majhen vrtec od prejšnjega tabora in žitnic okrog cerkve. L. 1851. vrnil se je Anton Langof iz Starega Loga v Mozelj. Prvo leto je imel že 92 učencev. L. 1858. bilo je šolsko poslopje prezidano in povišano za eno

nadstropje. Dne 2. junija 1880 umrl je blagi, neutrudljivi starček Langof, star 71 let, po 30letnem sadunosnem delovanju. Dne 1. oktobra 1881 nastopil je učiteljsko službo sedanji nadučitelj Jože B. Erker. V jeseni l. 1883. postala je šola dvorazrednica. Sedanji drugi učitelj je S. Röthel.

L. 1844. podrla so tabor okrog župnijske cerkve in v njem stoječe žitnice; l. 1857. sezidan je bil nov župnijski dom. L. 1873. navstal je v Mozlji požar po neprevidnosti otrok in uničil 10 hiš in 8 skednjev. Dobrotnika mozelske šole se smeta imenovati Mihič, meščan litomeriški na Českem, in rajni župan Jože Jonke iz Mozlja. Prvi daroval je šoli mnogo knjig, in dajal pridnim učencem darila (Prämien). Drugi pa je kupil šoli podobi Nj. Nj. Veličanstev, večkrat spodbujal mladino k marljivosti v šoli ter jo o priliki šolskih slovesnostij obdaroval s kruhom in vinom. Sploh je tukajšnje prebivalstvo šoli prijazno.

Koprivnik (Nesselthal).

Tri ure hoda od kočevskega mesta ob okrajnej cesti Kočevje-Črnomelj, leži Koprivnik — ena izmej najlepših in največjih vasi na Kočevskem, in središče enakoimenne župnije in občine.

Popotniku mora dopasti lična vnajnost hiš v vasi, po kateri se odlikuje pred drugimi kočevskimi. Hiš je 72, stanovalcev pa 352. Tu je lepa župnijska cerkev sv. Jakoba, na pokopališči kapelica sv. Ane, župnijski dom, c. kr. pošta in šola.

Družbene razmere nekoliko oživljuje društvo „požarna bramba“ — katere bi bilo pač potreba vsakej večji vasi — trgom in mestom. Župnija je hribovita; obkoljujejo jo visoka gorovja na vzhodnej, južnej in posebno na severnej strani, kjer je najvišji vrh „Kugelhaus“ (1074 m). Tu se nahaja deloma še pragozd. Vas Koprivnik leži 628 m nad morjem. V celej župniji ne najdeš niti reke niti potoka. Ljudje se morajo zadovoljevati s kapnico, katere pa o suši zmanjka in takrat si morajo vode za kuho in pijačo po dve uri daleč donášati. Za napajanje živine ima vsaka vas eno ali več luž (kalov). V Koprivniku samem so trije kali, v katerih perejo in živino napajajo. Mnoge rupe in lijakom podobne jame, ter podzemeljske votline spominajo opazovalca na Kras. Ob deževji voda hitro v zemljo ponikne.

Precej daleč poznana je tako zvana „Šaflersloh“ (menda škafarjeva jama) poleg semiške ceste; nje silne globočine ni še nihče zmeriti mogel.

Polje — dasiravno marljivo obdelovano — ne more preživiti prebivalcev, kajti ob najugodnejših letih povrne seme samo tri-

kratno. Zaradi te neugodnosti treba je mnogo moke uvažati. — Lesa je dovolj — toda le bukovine; jelovine primanjkuje. Živnorejca je na zelo nizkej stopinji: živina majhna in slaba — zmes slabih plemen. V tem oziru bi bilo treba še mnogo storiti. Poleg kmetijstva živi ljudstvo nekoliko tudi domača obrtnija. V starih Frežah izdelujejo debelo kočevsko suknó (Loden), v Najbihlju in Golobinjeku pa razno posodo iz mehkega lesa. Pečajo se pa tudi s krošnjarijo: po zimi trgujejo z južnim ovočjem, kramarskim in drobnim blagom (Galanterie-Waare), po leti pa nekateri spečavajo tudi slamnike. Vendar krošnjarija vsled postav, ki jo omejujejo, vedno bolj peša in manj dobička donáša ter je mnogo občanov zelo zadolženih. To je napatilo nekatere, da so hrbet obrnili svojej domovini in šli tje v daljno Ameriko nove sreče iskat si. Razun malega števila premožnih posestnikov so Koprivničanje siromaki, ki slabo živé. Pomagati bi jim moglo nekoliko umno kmetovanje, upeljanje dobrega govejega plemena in skromnost ne le v hrani ampak tudi v obleki. Žal, da se v naših krajih kolovrati in „preje“ vedno bolj zanemarjajo.

Prebivalci župnije koprivniške so Kočevci in katoličani, število duš je 1927, hiš pa 361.

Župnija ima več ljudskih šol. V Koprivniku je dvorazrednica, ki služi otrokom sledečih vasi: Koprivnik (72 hiš in 352 preb.), Golobinjek (Taubenbrunn 11 hiš in 57 preb.) s cerkvico sv. Florijana, Hrib (Büchel 44 hiš in 227 preb.) s podružniško cerkvijo sv. Martina, Gorenja Loka (Ober-Deutschau 9 hiš in 49 preb.), Bukova gora, gorenja, (Oberbuchberg 5 hiš in 24 preb.), Bukova gora, srednja, (Mitterbuchberg 9 hiš in 47 preb.) s cerkvijo sv. Petra, Bukova gora, dolnja, (Unterbuchberg 13 hiš in 79 preb.), Najbihelj (Untersteinwand 13 hiš in 68 preb.) s kapelico sv. Frančiška Ksv., Altlagsbüchel (z 8 preb.), Lazi (Neufriesach 5 hiš in 22 preb.) s cerkvijo sv. Jožefa, Gornji Mačkovec (Oberkatzenndorf 5 hiš in 20 preb.) in Stare Freže (Altfriesach 27 hiš in 205 preb.) s cerkvijo Matere Božje. Razun Hriba, ki leži četrť ure daleč od Koprivnika, so vse naštete vasi po uro in več hoda od šole oddaljene. Za šolo ugodnih otrok je 205. Od teh jih obiskuje 151 šolo v Koprivniku, 43 pa šolo za silo v Rajhnavu (Reichenau 54 hiš in 279 preb.). Enorazrednico v Svetlem potoku (Lichtenbach s 147 preb.), obiskuje 39 otrok iz domače vasi, iz Kummerdorfa (s 81 preb.), Tanče gorice (Tanzbüchel s 33 preb.) in Studenega (Brunnsee s 30 preb.). — Druga enorazrednica je v Ovčjaku, čegar posebni opis tikoma za tem podajemo. Ljudska omika vedno napreduje — se vé da v središči bolj, kakor v stranskih vaseh.

Na gori pri Kammersdorfu (782 m) je podružna cerkev Sladkega Imena Jezus, kamor pa dvakrat na leto mnogo Kočevcev priroma. Od tu je lep razgled preko Mozlja na kočevsko mesto

in onostran Ribnice. V Koprivniku sta na leto dva sejma; prvi (12. maja) je navadno prav dobro obiskan.

Na Starološkem griči (Altlagsbüchel 970 m) pri Go'obinjeku, od koder je lep razgled proti Rudolfovemu in na Kolpo, stoji najstarejša cerkev te župnije — toda v razvalinah. Kedaj je bila zidana, ni znano. Koprivniška cerkev je novejša — vendar tudi uže stara; kajti znano je, da je bil tu l. 1440. beneficijat ustanovljen. Ta je bil kasneje — pred davnim časom — v župnijo spremenjen. Podružniške cerkve so manj stare. V prvih časih je bila župnijska cerkev precej manjša, nego je sedaj; kasneje pa je bila razširjena, ko so jej prizidali današnji presbiterij. Okrog cerkve je bilo pokopališče in to je bilo obdano na vse strani z močnim zidom; na štirih voglih pa so stali trdni stolpi. Zunaj zida bila je v globokej in širokej grapi voda. To je bila toraj nekaka trdnjavnica — kakor so sploh naši pradedje svoje cerkve radi vtrjevali in tako sebi svetišča, življenje in imenje obvarovali turškega nasilstva. Kadar koli je pretila nevarnost od Turkov, zbežali so Koprivničanje v tabor, notri spravili svoje premakljivo premoženje — potem pa toliko časa notri ostali, da je nevarnost prešla. Nekaterikrat jim je bilo treba tudi braniti se, napadenim od turških krvolokov — toda premagani niso bili nikoli. Kasneje je bilo pokopališče opuščeno in novo, večje s kapelico sv. Ane v sredi napravljeno. Ozidje tabora je potem, ko se Koprivničanom ni bilo več Turka bati, razpadlo, ali bilo nalašč podrto in odnešeno; pozna se le še temeljni zid enega vogelnega stolpa in kosa ozidja. — Grapa pa se je ohranila, dasiravno je veliko ožja in plitvejša od prej. Cerkev je posvečena sv. Jakopu, stranska oltarja pa sv. Notburgi in sv. 14 pomočnikom. Orglje s 14 spremeni bile so napravljene l. 1826.

Prvi župnik nam ni znan, pač pa lé-ti: Matija Röthel od l. 1796.—1808., Andrej Lužar do l. 1846., Jernej Medved do l. 1856., Ivan Olipič do l. 1878. in sedaj Karol Jančigar.

Šolsko poučevanje se je pričelo l. 1816. Za istočasne lakote privedli so koprivniški krošnjariji z Doljneavstrijskega nekoga Gebharter-ja. Ta je pričel poučevati na Hribu v hšt. 25. Tu znajo skoraj vsi stari ljudje brati in nekateri tudi pisati. Bil je tudi kantor ali orgljavec in cerkovnik v župnijski cerkvi. Njemu je sledil v službi njegov stričnik Anton Richter, tudi Avstrijec. L. 1829. bil je stalno nameščen kot učitelj, orgljavec in cerkovnik v Koprivniku. Deloval je neutrudljivo, pridobivši si mnogo zaslug, do l. 1866. Umrl je za usušenjem sapnika.

Spraznjeno službo je oskrboval do l. oktobra 1866. pomožni učitelj Vrečar. Potem pa je bil tu nameščen kot učitelj in orgljavec sedanji nadučitelj Ivan Lukan. Prvo šolsko poslopje je bilo navadna kmetska hiša, katero so za silo popravili za novi namen. Za časa župnika Olipiča pa je kupila občina neko

poslopje — in, ker je bilo le-to boljše nego stari, uže zelo slabi župnijski dom, odstopila je cerkvi za župnijski dom — starega popravila in za šolo porabila, — toda šoli slabo vstregla. —

Šolski vrt je bil napravljen z veliko težavo za časa sedanjega nadučitelja. Pri cerkvi ležeče razvaline nekdanjega župnijskega doma i. dr., so se morale popolnem odstraniti, temeljni zidovi izkopati, tla poravnati in prst napeljati. Vse to je stalo mnogo truda in denarja in občina bi ne bila mogla tega storiti, ako bi ne bila dobila pomoči od c. kr. kmetijske družbe in od Toma Verderberja v Retzu na Avstrijskem.

Mej svoje dobrotnike šteje šola v prvi vrsti Nj. Veličanstvo cesarja Franc Jožefa I., ki je daroval za šolsko poslopje 600 gld. Imenovani Toma Verderber podpira revne učence s samoučili in šolo z učili. Šola je postala l. 1879. dvorazrednica in so tu učiteljevali z dosedanjim nadučiteljem vred prvo leto Irma Heine, drugo in tretje Franja Freyberger in od 1. oktobra 1883. do danes Matija Krauland.

V Svetlem potoku — kjer se je osnovala javna enorazrednica l. 1886. poučuje Jože Perc.

Del župnije koprivniške stvarja šolsko občino Ovčjak. Z ozirom na podnebne razmere se le-ta nič ne razlikuje od ostalega dela župnije — le toliko je, da tu v nekaterih krajih tudi vinska trta raste in obrodi. Kraj je povsod hribovit in gorat; studencev, rek in potokov ni — velike kose pokriva ničvredno grmovje — in oteškuje delo pridnemu kmetu. Vsa okolica je videti otožna in revna — in treba človeku tu rojenemu biti, da more ljubiti tak kraj. Slab vtis, ki ga napravlja okolica na tujca popotnika, nekoliko popravi prijaznost in postrežljivost ljudi. K šolskej občini ovčjaškej združene so sledeče vasi:

Ovčjak (Schöfflein 692 m s 51 preb.), Slaba gorica (Schlechtbüchl s 32 preb.), Sušje (Suchen s 26 preb.), Gradec (Grodetz s 44 preb.) in Toplivrh (s 63 preb.). Najvišja gora tu je gora sv. Uršule (777 m), s katere je veličasten razgled preko kranjske meje v Hrvatsko. Druga je gora pri Gradcu (Grodetzenberg) z imenitno romarsko cerkvijo posvečeno snemanju sv. križa Izveličarjevega. Tu sem priroma dvakrat na leto mnogo ljudstva od blizu in daleč, — posebno veliko število Belih Kranjcev. Z ozirom na te je vselej pri duhovnem opraviilu slovenska pridiga.

Prastara ta cerkvica je po ustnem sporočilu nastala menda tako-le: Blizu Graške gore stanoval je v gradu na nekej višini grof. Le-ta je videl vsak večer na omenjenej gori svetlo luč in to je pobožnega moža napotilo, sezidati na tako odličnem mestu kapelico, ki je bila kasneje v cerkev razširjena. Drugo sporočilo pa veli: Grofove ovce so, pasoč se na vrhu Graške gore, travo vedno le kleče mulile — in to mu je bil znak svetosti kraja —

toraj ga je počastil s kapelico, katero je na vrhu sezidati dal.
— Sled gradu se še pozna, to-da le slabo.

Pred kakimi 60. leti bila je okolica Graške gore zelo raz-
vpita zaradi roparske druhali, ki se je bila tam vgnezdila. Bili
so baje Bosnjaki, ki so čez mejo sem prišli in v varnem zavetju
Graških gozdov skrivali se. Napadali so popotnike, ter jih oro-
pali, pa tudi gradove in vasi v tolpah obiskavali ter plenili.
Pripoveduje se, da so skrivali naplenjeni denar in dragocenosti
v globokem vodnjaku pri razvalinah gradu, ter da so bili pre-
gnani od gosposke tako hitro, da niti vtegnili niso, svojega zaklada
s seboj vzeti. No — iskaleci roparskega zaklada niso našli nikjer
— ni vodnjaka samega ne. — Ob potu mej Ovčjakom in
Toplim vrhom stoji kamenit spominek z napisom, ki pove, da
je bil tu l. 1825. domov vračajoč se gospodar od roparjev napaden
in umorjen. Sedaj je pač vse mirno in varno. Ovčjaška šolska
občina je bila osnovana l. 1881. Do tedaj morali so tukajšnji
otroci obiskovati 1½ uro oddaljeno koprivniško šolo. Lahko
umevno je, da je bilo obiskovanje slabo in vspeh majhen. Mej
starejšimi ljudmi jih je malo, ki znajo brati in pisati. Mlajši so
se pa vendar nekoliko več naučili. L. 1881. osnovana je bila tu
šola za silo, pa uže čez eno leto bila je pretvorjena v javno
šolo; to se je zgodilo s pomočjo nemškega šolskega društva in
mesta Moguncije na Nemškem.

Šola je bila v prisotnosti velike množice in odličnih gostov
slovesno otvorjena.

Prvi učitelj je bil Jože Windisch s Ptuja na Štajarskem,
drugi pa Peter Krauland iz Slovenske vasi pri Kočevji.

Nemška Loka (Unterdeutschau).

Župnija Nemška Loka s 798 stan., od kojih 457 čern. okr.
gl. pripada, ima 7 vasi in sicer: Nemška Loka (217 stan.), Pre-
rigelj (124 stan.), Brezovica (78 stan.), Čeplje (128 stan.), Zadrec
(66 stan.), Vrtač (83 stan.) in Vimolj (102 stan.).

V Nemški Loki je enorazredna ljudska šola. V tej župniji
bivajo Slovenci (Belokranjci) in Nemci (Kočevarji), prvi v treh,
zadnji v štirih vaseh. Za šolo ugodnih slovenskih otrok je 47,
a šolo obiskujočih 42, za šolo ugodnih nemških otrok pa je 71,
šolo obiskujočih 69. V ponavljavno šolo dohaja 17 Slovencev in
19 Nemcev.

Na vzhodnej strani Nemške Loke se dviga hrib „Vršeč“
(736 m) in na zahodnej strani „Spaha“ (836 m). V celej občini
pa ni tekoče ali večje stoječe vode. Štiri luže so tu, da napajajo

živino. Pač pa se nahajajo majhne podzemeljske vodice. Ravno pri Nemškej Loki je globoko brezдно. Ako vanje zalučimo kamen, čuje se nekoliko časa ropotanje padajočega kamena, a slednjič se sliši šumenje padca v vodo. Deset minut od šole je votlina, v kojoj se navzdol lahko do kraja ide. Dolga je 20 m, široka 6 m in pri vходу 8 m visoka. Polagoma pa se njena visočina znižuje. Dobe se v tej luknji tudi kapniki. Brez koristi ni, ker je jako mrzla in še celo poleti več časa led v nji ostane. Zato služi za ledenico. Ljudje si shranjujejo notri meso in pivo.

Pripoveduje se in menda je tudi istinito, da so se o času francoskih vojsk ljudje pred sovražnikom v to votlino skrivali.

Njive so deloma dobre, deloma jako kamenite. Vinogradi so v dobrem stanu, a dajejo le kislo vino. Travnikov v tem kraju ni. Gozdi pa so zaraščeni z bukovjem in drugim lesom za kurjavo. Živina se pase po hosti in po hribih, kjer se tudi enkrat v letu kaj malega nakosi. Najboljši kmet si komaj za prezimovanje štirih živinčet piče pridelal.

Ljudstvo se peča s kmetijstvom in s krošnjarijo. Ker nesrečni dolg tukajšnje prebivalce vedno tlači in ker si nihče toliko ne pridelal, da bi se mogel s tem živiti, ter si mora živež kupovati, je ljudsko blagostanje jako slabo. Da je živina tudi v slabem stanu, se lahko umeje.

Posebno izobraženih ljudi ni mej domačimi, a kar jih je pod 30 let starih znajo brati in pisati; starejši pa le samo za silo beró.

Župnijska cerkev v Nemškej Loki posvečena je Materi Božji Tolažnici, h katerej vsako leto po trikrat mnogo pobožnih ljudi priroma, da si od Marije Tolažnice pomoči in tolažbe izprosijo. Na sredi vasi stoji kapela, posvečena Materi Božji sedmih žalosti. Pri vasi Prerigelj stoji cerkvice sv. Andreja, pri Zadrci pa ona sv. Frančiška Ksav. V Čepljah je tudi jedna cerkvice Matero Božje sedmih žalosti. Na Vidmu pri cerkvi sv. Nikolaja ima pa cela županija svoje pokopališče.

Cerkvi na Preriglju in na Vidmu imata skupen kelih s pateno, kateri jima je zapustil vojaški duhoven in domačin Vogrin, dobivši ga za častno darilo od vojskovodje Lavdona.

Župnijska cerkev je stara 122 let, kapela na vasi pa je bila sezidana pred tridesetimi leti, ko je namreč ponehala strašna kolera. Ta kapela se zove „obljubljena cerkvice“ in je dovoljeno, da se sme v nji daritev sv. maše opravljati. Starost drugih podružnic ni znana, ker ni nikjer kake cerkvene kronike.

Prvi dušni pasir bil je tu Staudacher, za njim pa Jos. Coze, Jos. Merzel, France Grum, Anton Namre, Jan. Križe, Simon Vojvoda in sedanji Jan. Karet.

Šolsko poučevanje pričelo se je že l. 1839. Poučevala sta brata Tomaž in Jože Pust v zato najetih zasebnih hišah. V

l. 1860. sezidala se je nova šola in takrat pričel je poučevati Mat. Jurman, oče sedajnemu učitelju Jurmanu. Vseh učiteljev bilo je dosedaj 19.

Tu se je porodil, živel in umrl znani izdelovalec orgelj Andr. Gestel, ki je za župnijsko cerkev popolnem brezplačno postavil velike orglje, ki še sedaj poveličujejo službo božjo.

Od cerkve sv. Nikolaja na Vidmu je oddaljena okrajna cesta za 50 m; ob cesti se vidijo še razvaline stare, sedaj že z drevjem obraščene cerkve, okoli koje je bilo nekdaj pokopališče.

Vas Nemška Loka z 39 hišami je mlajša od drugih vasi. Tam, kjer sedaj ta vas stoji, bilo je napajališče za živino. Pravijo, da, ko se je živina pri tej mlaki napila, šla je poklekovat potem na breg ob luži. Na istem kraji sezidali so potem sedanjo župnijsko cerkev.

Prerigelčanje imenovali so to lužo „kav“ (kal). Kočevci to čuvši dejali so jej „Au“, kar se nemški sliši in tako je za novo vas navstalo ime iz „Au“ — Deutschau — Unterdeutschau. Pripovedujejo si tudi, da je župnijsko cerkev dal sezidati sam tedajni knez Turjaški.

Opomniti pa je treba, da sta prvi dve vasi ena županija — druge vasi pa zopet druga z imenom „občina Čeplje“, ki spada v okrajno glavarstvo črnomaljsko. Vendar se je tu na vse vasi oziralo, kajti vse so tesno zvezane in imajo naravno ter duševno središče v Nemškej Loki.

Spodnji Log.

Županija Spodnji Log s 622 prebivalci razteza se deloma po podolgastemu kotlu podobni dragi od severa proti jugu med Koziškim in Drenjskim, kakor tudi med Novolaškim gorovjem, pa tudi ob Kolpskej dragi na južnej strani.

Razven studencev, kateri imajo dobro pitno vodo, in razven Kolpe, katera loči župnijo Spodnji Log od Hrvatske, tu ni drugih voda.

Vsa župnija sestoji iz treh krajnih občin. Krajna občina Spodnji Log ima pet vasi, te so: Spodnji Log (194 stan.), Novilazi (49 stan.), Kozlov kamen (24 stan.), Kozičje (43 stan.) in Vilpovo (22 stan.), Občina Knežnja lipa (Graflinden) ima pa sledeče štiri vasi: Knežnja lipa (178 stan.), Rimsko (62 stan.), Zvonik (19 stan.) in Ramsrigelj (31 stan.).

V tej župniji je enorazredna ljudska šola v Spodnjem Logu. Za šolo ugodnih otrok je 128, šolo obiskujočih pa 120.

Tla so po večini obdelana in plodovita; toda njiv je malo ravnih, večji del so žlebeste in kotlom podobne. Vendar ljudje še precej pridelajo, da jim ni treba živeža kupovati.

Pašnikov ima tudi dosta, a ti so jako slabi, vsled tega je živina v prav slabem stanu; sploh imajo tu slabo živino.

Gozdov je toliko, da kmetom ni treba drv kupovati.

Obrtnikov je tudi malo, iz drugih župnij morajo tu sem dohajati n. pr. črevljarji, krojači i. dr. Možki po zimi krošnjarijo. Gmotno stanje je toraj srednje. V celi župniji je pet cerkva in dve kapeli: župnijska cerkev s patronom sv. Petrom, cerkev v Knežnji Lipi s patronom sv. Trojico, cerkev sv. Elije na Kozičjem vrhu, cerkev sv. Vida v Lazih in cerkev — bolje rečeno kapela — v Laških goricah (že vsa zapuščena in podrtá, kakor je tudi cerkev sv. Elije vsa razbita).

Starost cerkva se ne da natančno določiti, ker je župnija Spodnji Log prej pod Stari trg spadala in so tam župnijske knjige zgorele. Župnija Spodnji Log se je ustanovila 1798. l.; cerkev so pa na novo sezidali pod tamošnjim prvim župnikom Matevžem Benedičičem l. 1812.

Sedanja ljudska šola je postala javna l. 1854. Prvi učitelj Josip Köstner je poučeval po najetih hišah. Novo šolsko poslopje je bilo sezidano l. 1867.

Starinskih podrtin tukaj ni. Samo cerkev sv. Elije se lahko smatra za podrtijo, ker je v tej cerkvi pred nekoliko leti nek malopridnež raztolkel oltarje, vrata, okna in sploh vse tako, da cerkev ni več za božjo službo sposobna in se v nji od tedaj ne bere več sv. maša. O tej cerkvi se pripoveduje, da je ravno pod velikim oltarjem jama, iz katere se je vzdignila prej večkrat gosta megla, ki je napravila hudo vreme in s točo potolkla vse po okolici. Ta nezgoda se je ponavljala več let zaporedoma, dokler niso nad jamo sezidali cerkve sv. Eliji. Odsihmal ni toča več tako rasajala. Še sedaj pa hodijo verni ljudje k tej cerkvi o suši dežja prosit.

Banjaloka.

Blizo eno uro hoda od Štalcarjev, kjer se deli okrajna cesta v eno proti zahodu na Kočevsko Reko in v drugo proti jugu vodečo progo, leži ob slednjej vas Banjaloka, središče enakomenne župnije (zahodna manjša polovica občine kosteljske). Predno dospemo v vas samo, ustavimo se radi nad Ajbeljem, vasjo ležečo v vznožji velikega (752 m) in malega Mošnika. Ajbelj ima 620 m nadmorske višine. Od tu imamo krasen razgled po

vsej župniji, ki meji na zahodu na morovško, na jugu na kosteljsko, proti severu pa nekoliko na reško, nekaj na mozeljsko župnijo. Izpod Ajbelja, kakor tudi od drugod izvira več studencev, kateri se izlivajo v precej velik potok, ki drvi mej gorami v nižavo. Potok goni nekaj mlinov in preskakavši nekoliko kamenitih sten prestopi pod vasjo „Dolenji potok“ v sosedno župnijo ter se izliva pod „Žago“ v Kolpo. Po bregovih, holmcih in vršacih na levej in desnej potoka je 19 manjših in večjih vasi. Največja je Banjaloka z 208 st. (554 m v.) Tu je sedež župnije, enorazredna šola in c. kr. pošta. Okolica je ravna — drugi deli župnije so jako gričasti in gorati.

Župnija obsega sledeče vasi: Banjaloka (208 preb.), Vimolj (43 preb.), Suhor (87 preb.), Selo in Lipovec (39 preb.), Zapuže (54 preb.), Reižele (58 preb.), Puz (27 preb.), Podstene (97 preb.), Nova sela (47 preb.), Matous (25 preb.), Kaptol (35 preb.), Jesenov vrh (59 preb.), Gorenji potok (20 preb.), Drežnik (77 preb.), Briga in Friškova draga (8 preb.), Ajbelj (96 preb.).

Župnija šteje 980 preb. in ravno toliko šolska občina, katera ima 190 šoli obveznih in ravno toliko šolo obiskujočih otrok.

Politična občina sestoji iz župnij Banjaloka in Fara, se zove „kosteljska“ in šteje 2762 preb. Polje, pašniki in gozdi so v slabem stanju, ter se radi množine kamenja ne dajo lahko zboljšati. Neizogiben nasledek je, da tudi živinoreja ne more po tem takem vspevati, akoravno se polje jako marljivo in še dosti umno obdeluje. Vendar se ne prideluje dovolj živeža, ampak se mora iz sosednje Hrvatske dovaževati. Novcev prisluževati si hodijo možki na Ogersko, bodi-si kot krošnjarji ali kot tesači ali pa skupujejo po bližnji okolici domače pridelke, ter je prodajajo po Istri ali na Reki. Gmotno stanje občanov je slabo. Res je kakih deset precej premožnih kmetov; toda to število ni v nikakej primeri s številom onih ubožcev, ki si v zimskem času z beračenjem preganjajo glad izpred duri. — Omika glede branja in pisanja je pri starejih, ki niso imeli prilike šole obiskovati, na jako nizkej stopinji; mladina pa zna skoraj brez izjeme brati in pisati. Opomniti je še, da je podnebje sadjereji jako ugodno. Posebno se skoraj slednje leto veliko sliv pridelala.

Javno v šoli poučevati se je jelo 1856. l. Prvi učitelj je bil Matija Šušterič, koji je s Krke tu sem prišel. Sedanje prav lično in prostorno šolsko poslopje je sezidano 1863. l. Sedaj poučuje tu učitelj Kadunec. Zunaj vasi na polji stoji pa mala toda snažna župnijska cerkev sv. Jakoba. Kedaj je bila sezidana, ni znano; po ljudski pravljici je dala tu nekdanja gospa graščine kosteljske sv. Notburgi na čast kapelico staviti, katera se je prizidovala in popravljala, da je nastala sedanja cerkev, ki je bila prej podružnica župnije v Kostelji. L. 1785. ustanovil se je tu

Mad
NOB 1942
požignano

beneficij, na kojega je prišel kot kurat Matej Stine l. 1792. Podružnici sv. Jakoba mlajšega v Ajbelji in sv. Trojice v Podpeči omenja uže Valvasor; župnijska cerkev takrat še ni stala.

F a r a.

Župnija Fara se razprostira ob levem bregu reke Kolpe v dolgosti čez 5 ur, meji na kranjske strani na sosednje župnije Osilnico, Morovec, Banjoloko in Mozelj, na Hrvatskem pa na župnije Hrvatski Kuželj, Brod in Podstene. Vasi ima 36: Boden (20 stan.), Colnarji (28 stan.), Delač (21 star.), Dren (28 stan.), Fara (102 stan.), Gladloka (28 stan.), Grivač (96 stan.), Hrib (18 stan.), Jakšič (47 stan.), Kostelj (68 stan.), Krkovo (50 stan.), Kuželj (133 stan.), Kuželjič (16 stan.), Lazi in Ograja (63 stan.), Mavrc in Brsnik (43 stan.), Oskert in Gotenc (56 stan.), Padova (27 stan.), Petrina (67 stan.), Pirče (110 stan.), Planina (26 stan.), Potok (78 stan.), Rake in Rački potok (30 stan.), Sapnik (29 stan.), Slavski laz (109 stan.), Stelnik 12 stan.), Stružnica (30 stan.), Štajer (28 stan.), Tišenpolje (21 stan.), Vas (135 stan.), Vrh (69 stan.), Gorenja žaga (42 stan.), Dolenja žaga (29 stan.), Vsoga prebivalstva je tedaj 1782 duš.

Župnija Fara je odcepljena od nekdanje velike ribniške duhovnije in je silno stara; kedaj je njen pravi začetek, se ne ve, le to je znano in se bere v nekem starem pismu, da je bil že l. 1383. tukaj duhovni oskrbnik Kajnclein.

Od te dobe dalje bili so vedno nastavljeni duhovniki pri Fari, katerih imena so pa popolnem neznana, kajti ogenj je uničil l. 1757. tedajno župnijsko poslopje pri Fari popolno in skoraj vsa stara pisma, ki so se v njem hranila. To je gotovo, da so duhovni oskrbniki vedno pri Fari stanovali in le tedaj, kadar so Turki semkaj prihruli, poskrili se zavoljo velike nevarnosti v grad Kostelj.

Iz starih pisem, ki so po požaru l. 1757. vendar ostala, je le prej omenjeno razvidno in pa ta-le vrsta duhovnih oskrbnikov ki so tukaj službovali: Janez pl. Abramsberg od l. 1680.—1682. Martin Boštijančič do l. 1687., Janez Jakob Röthel do l. 1720., Franjo Klapše do l. 1757., Nikolaj Benaglia do l. 1768., Janez Rezman do l. 1771., Lovrenc Rački do l. 1817., Matevž Juraj do l. 1830. Peter Jarnevič do l. 1839., Ignacij Jerin do l. 1867., in sedanji Simon Lušin od l. 1867.

Fara ima, kakor že rečeno 36 vasi z 298 h. Prebivalci pečajo se s poljedelstvom ter s prodajo južnega sadja po vsej avstro-ogrskej monarhiji. S poljedelstvom pridelala si priden kmetovalec dovolj za domače potrebe. Najbolj bogato obrodita koruza

in fižol. Živinoreja je na nizkej stopinji; najboljši posestnik ima po 4 živinčeta, katera z domačo krmo čez zimo komaj in revno preživi.

Šola pri Fari je ustanovljena l. 1857. Takrat so sami Farani kupili kmečko hišo za 500 gld., jo nekoliko popravili in v šolo preustrojili, katera pa v sedanjem času šolskim postavam in zahtevam nikakor ne zadostuje. Za šolo ugodnih otrok je tukaj 346, od katerih jih vsakdanjo šolo 170, ponavljalno pa 45 obiskuje. Učitelji, ki so tukaj službovali, so sledeči: Cerin, Leopold Abram, Fr. Junc, Jernej Kimovec in sedanji Franjo Sever.

Gorovje tukaj ni posebno visoko. Najznameniteji vrhovi so ti-le: Krkovska stena, Planina in Kuželjska stena, katera nareja na vsacega popotnika veličasten utis. Stena sestavljena je iz nakopičenega kamenja, in to tako krasno, da bi človek mislil, da jo je mojsterska roka sestavila — pa saj jo je zgradila roka najspretnejšega mojstra! —

Poglavitna voda je reka Kolpa, katera ima od Kranjske strani mnogo čvrstih dotokov, ki izvirajo po večini izpod gori omenjenih vrhov. Najznamenitejši so: Kuželjski jarek, Grivački jarek, Potok in Prifarski jarek. Poslednji izvira izpod Planine za vasjo „Tišenpolje“, o katerem se to-le pripoveduje: V banskeji (t. j. banjeloškeji) župniji pri vasi „Drežnik“ je neka votlina, v katerej je mlada deklica z imenom Nežica, par v jarem vkle-njenih volov napajala. Voda v tej votlini ponikuje. Pripetila se je nesreča, in pala je deklica in voli v globočino. Dolgo časa ni bilo niti o deklici, niti o volih ni sluha ni duha, in še le po silnem nalivu čez dolgo časa vrgla je voda pri izviru Prifarskega jarka jarem, povit z lasmi izgubljene deklice, zopet na svitlo. Od onega časa imenuje se ta izvir „pri Nežici“, ki je jako močen in izvira iz tal in sten. Nadalje so še dotoki na levem bregu Kolpe: Slavski jarek, Brsniški in Žagarski jarek, kakor tudi „Kotnice“, iz katerih privre o deževji veliko vode, menda tiste, ki na Kočevskem pri Mozlji ponikuje.

O turških navalih pripoveduje se sledeče:

Ljudstvo je od Turkov mnogo trpelo, ker so se tu najrajši okoli Banjaloke in pa na hrvatskeji strani v vasi Turki zadrževali. Vas Turki ima to ime od tistega časa. Tu okoli bili so hudi boji s Turki, vendar po večini zmagonosni. Pripovedka nam pripoveduje: V tistem času živel je blizu Gerovega na Hrvatskem velikan z imenom „Klepec.“ Zavaljo revščine je služil za pastirja. Izgubil je enkrat na paši dva vola, in ju je potem po noči iskal. Zapazi dva vola, ki sta se bola; jeden je bil črn, drugi pa pisan. Pisani vol veli Klepcu: „Vdari črnega vola trikrat!“ kar je Klepec tudi storil. V tistem tronotku odstopil je črni vol od pisanega in zginil v gozdni goščavi. „Kaj bi pa ti Klepec rad za to, ker si črnega vola odgnal?“ vpraša ga pisani vol. Brez pomislika odgovori Klepec: Nič družega ne zahtevam, kakor edino le jakosti.

V tem hipu postal je Klepec jak, da mu ga ni bilo para.“ — To pripoveduje ljudstvo splošno o Klepci. V tem času pridrli so zopet Turki v te kraje, pustošili so vasi, ropali in morili, da je bilo groza. Kosteljci, Osilničani in Gerovljani združili so se, in ž njimi tudi močni Klepec, ter se Turkom v bran postavili. Klepec izpulil je odraslo debelo hojo in je z omenjenimi združenci Turke do Karlovca podil; tačas bila je zmaga sijajna in mnogo, mnogo Turčinov bilo je pobitih.

Trg Kostelj vzdiguje se tik Kolpe na 402 *m* visokem hribu. Nekdaj je bil jako utrjen in vrh temena mu je bil grad enacega imena. Prvotni grad je bil jako priprost, namenjen le v brambo proti sovražniku. Bil je lastnina grofov Ortenburških. Ko so ti l. 1420. izmrli, dobe Celjski grofje grad in k njemu spadajoče zemljišče v posest, ter si postavijo na tem mestu jako lep in velik grad, imenovaje ga „Grafenwart“. Toda tudi tem mogotcem je zvezda zatonila, kajti 1456. l. izmrje zadnji in graščina pride v posest cesarjev, ter postane zastavščina. Od cesarja jo je menda kupil baron Langenmantel. Tod mimo je Turek večkrat hodil ropat, požigat in morit po Kočevskem in še dalje. Tudi ob zid trga je potrkal večkrat, a zdel se mu je pretrd. Tako l. 1528.

L. 1578. ga je pa razdejal z gradom vred po tej-le zvijači: Naglih korakov dojde več Turkov oblečenih v hrvatsko nošo kot možje in žene pred Kostelj, ter prosijo zavetja za močnim ozidjem. Krščanska ljubezen jim tega ni mogla odreči, tem manj, ker so trdili, da beže pred Turkom. Verjetno je bilo, ker so imeli sè seboj več otrok, celo dojenčkov ni manjkalo. Po noči pa, ko so Kosteljci spali, odpro preoblečeni Turki tržna vrata in turška druhal, ki se je bila mej tem trgu približala, vsuje se vanj in v grad ter ju popolnoma razdene in požge, prebivalce pa sè saboj odvede. Toda le-ti so bili mej potjo v sužnost po Karlovčanih rešeni. L. 1585. ravno pred vnebovzetjem M. D. pridrvi oddelek Turkov pred Kostelj ter zopet nekaj kristijanov v sužnost odpelje. Istega leta, dne 24. oktobra, opustošil je Defter-paša vso okolico in s plenom do vrha napolnil svoje vreče. Akoravno je bil trg Kostelj majhen, vendar je imel že takrat svojo župnijo. Župnijska cerkev v Kostelji bila je posvečena M. Božji. Poddružnice so jej bile: cerkev sv. Treh kraljev v Kostelji, sv. Jakoba v Ajbelji, sv. Trojice v Podpeči. V gradu bila je kapelica sv. Antona padovanskega.

Še enkrat pozneje zadela je Kostelj britka osoda.

L. 1809. postalil se je namreč prevzetni Napoleon naše dežele. Prebivalstvo mu, se vé da, ni bilo udano. Skušalo je pri vsakej priliki tujega jarma otresti se. Tako i Kosteljci. A kazen za to jih je zadela; bil je namreč trg in grad razdejan. Zadnji se ni več stavil. Le hiša za oskrbnika zelo razprostrtega posestva se je zidala v vzhodni holmca.

K istej političnej občini (kosteljskej) spada tudi župnija Banjaloka.

Osilnica.

Župnija osilniška leži tesno ob hrvatskeji meji in mejji proti severozahodu na Drago (Suchen), proti severu na Moravec, proti severovzhodnej strani na Faro v Kostelu in proti jugu in zahodu na kraljevino Hrvatsko. Od vasi „Planina“ (Alpen) do Osilnice loči Kranjsko od Hrvatske potok „Čubranka“. | a (7)

Pri Okrogu, ne daleč od razloške župnije na Hrvatskem, — dve uri hoda od Osilnice — izvira Kolpa, koja Ősilnico do vasi Mirtovič od Hrvatske loči. Omenjena reka teče od izvira do Osilniškega polja proti severu, ter se četr̄t ure od Osilnice obrne na južnovzhodno stran. V poletnem času, kadar dalje časa ne dežuje, zamore se Kolpa na dveh mestih pregaziti; sicer je pa tudi mogoče s čolnom na več krajih na Hrvatsko prepeljati se. Struga, po katerej Kolpa teče, je zelo globoka. Na obeh straneh razprostirajo se od 400—800 m visoke gore, kar okolico jako romantično nareja. V spomladi, ko se v bližnjih gorah sneg topi, ali o času, ko dežuje, Kolpa zelo hitro naraste, večkrat strugo prestopi in poleg ležečemu polju mnogo škôduje, a vsled hitrega toka takoj vpadе. Malokedaj se pa pripeti, da bi zmrznila, morala bi ostra zima rzasajati.

Kolpa ima mnogo rib, kakor: losose, postrvi, sulce, lipane, podusti in kline; rakov pa jako malo.

Na zahodnej strani pod vasjo Planina (Alpen 251 m) ne daleč od hrvatskega trga „Čubar“, izvira iz neke pokline potok Čubranka, koji, kakor vže omenjeno, do Osilnice, kjer se v Kolpo izliva, — Kranjsko od Hrvatske loči. Razvoj Čubranke od izvira do izliva v Kolpo je kake štiri ure dolg, voda zelo dereča ter o vsakej plohi neverjetno hitro naraste. Velikokrat se zgodi, da zato to ali ono obrežje trgajoč, iskaje si bližnjo strugo do Kolpe polju mnogo škode pouzroči.

Tudi v Čubranci se mnogo rib nahaja in sicer največ postrvi in klinov, pa le malo rakov, ker dereča voda njih plod uničuje. —

Iz „Goteniškega snežnika“ izvira Črni potok in sicer blizo vasi ravno tega imena; goni štiri mline, žago in kovačnico, ter se po komaj pol četr̄t ure dolgem toku z leve strani izliva v Čubranko. — Dalje nahaja se drugi potok, koji iz gorovja pri majhni vasici Belci na dveh krajih izvira; imenuje se Belca, goni tri mline in se po kratkem razvoji na levem bregu v Čubranko izteka. Slednjič naj se še dva potoka, brez posebnih imen omenita, kojih eden pri vasi Ribjeku in drugi na severni strani od vasi Mirtovič na levem bregu v Kolpo teče.

Osilniška župnija, kakor tudi šolska občina štejeta 19 vasi a politična občina pa 22. Pungert (37 preb.) in Črni potok (104 preb.) pripadata sicer k tukajšnji politiški občini, a vsolana

sta na Travo (Obergras), kjer je le šola za silo, ter spadata pod dragarsko župnijo. — Otroci omenjenih vasi pa šole na Travi ne obiskujejo, ker tam se nemški poučuje, oni pa niti besedice nemški ne razumé (ker so pravi Slovenci) in tako ostajajo popolnem brez pouka, ker v Osilnico ali v Drago hoditi jim je predač (nad 3 ure hodá).

Vas Srobotnik (86 preb.) pripada k osilniškej občini, a župniji Moravec na Kočevskem.

Ker je iz Srobotnika v Osilnico dobri 2 $\frac{1}{2}$ ure hoda in v Moravec ravno toliko, tudi otroci te vasi brez šole odrastejo.

Druge v osilniško enorazrednico všolane vasi osilniške župnije so:

Osilnica (149 preb. 296 *m*), ki leži pri izlivu Čubranke v Kolpo. Tu je župnijska cerkev sv. ap. Petra in Pavla, l. 1874. v bicantinskem slogu sezidana, župnijski in občinski urad in c. kr. pošta; Ribjek, (94 preb. 291 *m*) s podružnico sv. Egidija in pokopališčem; Ložec, (34 preb.); Grintovec (28 preb.); Bosiljeva Loka (Wosail, 138 preb.) ima podružnico sv. Vida in pokopališče; Mirtovec (58 preb.). Na severovzhodu od Mirtovca je na holmci popolno osamljena podružnica sv. Ane.

Tu navedene vasi ležijo na vzhodnej strani Osilnice poleg okrajne ceste, koja veže Osilnico z Brodom ob Kolpi.

Na severnej strani Osilnice, na hribih pod goro „Črko“ nahajajo se vasi:

Padova (76 preb.), Malinšče (18 preb.), Spodnji Čačič (558 *m* 18 preb.) s podružnico sv. Nikolaja, skoro 700 let staro cerkvijo, in pokopališčem), Zgornji Čačič (57 preb.), Križmani (28 preb.), Podvrh (31 preb.), Bezgovica (59 preb. v znožji gore Črni Vrh), Bezgarji (76 preb.), Sela (74 preb.), ki leže na zahodnej strani Osilnice poleg vže omenjene okrajne ceste; Stojiče (21 preb.) poleg Čubranke, Belca (336 *m* 68 preb.) v znožji strmih gora Črka in Goteniškega snežnika, Papež (58 preb.) s podružnico sv. Mihaela in pokopališčem, Žurge (367 *m* 112 preb.) v znožji „Goteniškega snežnika“ s podružnico sv. Duha in pokopališčem.

Cela župnija in šolska občina štejeta toraj 1197 preb., politična občina pa 1424.

Za šolo ugodnih otrok je 184, učencev pa 172.

Od severozahoda proti jugovzhodu in ob severovzhodnej strani župnije razprostirajo se velike gore in sicer: Goteniška gora (1173 *m*); Žurgova gora (1066 *m*) nad vasmi: Pungert, Črni potok, Žurge, Papež in Belca. Omenjeni gori sta zelo strmi, ter se pogosto pripeti, da se v vrhu velike skale odrušijo ter z močnim bobnenjem v Čubranko valé. — Od vasi Bezgarjev do Grintovca proteza se Moravska gora, ki mora vsakemu prijatelju narave dopasti. Posebno pa popotnikovo oko na-se vlečejo raznovrstne skalnate podobe, kakor n. pr. podoba moža itd., katerih

se mnogo na omenjeni gori nahaja. Pobočje navedene gore je po večini golo skalovje ter človeku, posebno o zimskem času, ko so sé snegom pokrite in kadar se solnčni žarki v nje opró, prekrasen panorama predstavljajo. Najvišji vrhovi Morovske gore so: Mož (1116 m), na meji proti Morovcu stoječa Črka (1190 m), in Stena (Steinwand, 1182 m).

Od Mirtovca dalje proti jugovzhodu leži v zvezi s „Črko“ drugo gorovje „Borič-Vrh“ (889 m). V vseh teh gorah nahaja se mnogo hudournikov, ki se o suhem vremenu po večini posušé in le o času dežja in kopnenja snega ožive ter sé silno divjostjo v dolino drvé.

Z vrha Črke razprostira se gledalcu v divjeromantično dolino in v bližnjo Hrvatsko jako krasen razgled. Vrhovi opisanih gorá poraščeni so po večini z jelovino, ki je last kneza Turjaškega. Sploh pa imenovanja vrednih gozdov občina nima mnogo; po bregovih gorá raste navadno nizko grmovje in bukovina, katera služi v kurjavo prebivalcem; a poleg Kolpe in nje obrežja pa le jelševina raste, ter se morajo dolinski prebivalci tudi s tem lesom za kurjavo zadovoljevati. Stavbinski les mora se iz gozdov kneza Turjaškega kupovati.

Neobdelanih tal in pašnikov je malo; po njih raste trava in praprot, katero kose ali žanjejo in jo za steljo živini porabljajo.

Okolica Srobotnika, po katerej pelje okrajna cesta tik Kolpe, je zelo ozka dolina; na več krajih segajo Črkinе strmine celó do Kolpe, ter med Mirtovcem in Ribjekom na nekaterih krajih velikanske skale celo nad cesto visé. Pri Ribjeku se nekoliko odpre, a proti Osilnici zopet stisne. — V Osilnici pa je majhna od Kolpe in Čubranke objeta ravnina sé zelo rodovitimi njivami in travniki, katera se $\frac{1}{4}$ ure ob Čubranki proti severozahodnej strani razteza. —

Druga majhna ravnica nahaja se poleg vasi Papež.

Sé živinorejo in poljedelstvom se tukajšnji prebivalci premalo ukvarjajo ter večjo pozornost na trgovino, na krošnjarenje in na zaslužek v hrvatskih, slavonskih in ogrskih gozdih obračajo. Od meseca septembra do konca novembra vsacega leta odhajajo moški od 12. leta naprej v omenjene kraje, nekateri po trgovini z raznovrstnim blagom, drugi pa v gozde, kjer navadno doge za sode izdelujejo, aprila, maja in junija pa se zopet domov vračajo ter lep zimski zaslužek s saboj prinašajo. Vsled tega pa je materijalno stanje ljudstva, dokler je mogoče na tujem kaj zaslužiti, vsaj na srednji stopinji.

Ljudstvo je slovensko in je nemščine malokedo zmožen; a madžarski jih mnogo precej dobro govori. Omika ljudstva ni na najnižji stopinji, posebno pa med onimi, ki se s trgovino pečajo.

— Najbrže se je ljudstvo tu sem s prelepe Gorenjske naselilo, kar bi njega narečje in navade spričevalo.

Župnija Osilnica ustanovljena je bila še pred l. 1508., a nje prava starost nam ni znana, utegne pa biti davna; kajti vže oglejski patrijarh Ludovik II. della Torre je s pismom z dné 1. maja 1363. ukazal, kako naj se oskrbuje dušno pastirstvo v Osilnici; verjetno je toraj, da je bila kmalu potem ustanovljena župnija. Ona je tudi mati župnije Draga — ki je bila l. 1799. odločena od osilniške kot kaplanija (cop. loc.) — in l. 1834. združena s kaplanijo travsko (Obergras) ter v župnijo povzdignjena. Sedanja župnijska cerkev je bila sezidana l. 1874., prejšnja pa je bila menda zelo stara — ljudje trdé, da okrog 800 let. Okroževalo jo je pokopališče, ki je bilo ograjeno s preko 100 m dolgim, 4 m visokim in 1 m debelim zidom ter tremi stolpi. Bil je to tabor v obrambo proti sovražnikom — menda sezidan za časa turških navalov, — pod katerimi je tudi ta kraj mnogo trpel.

Imena prvih župnikov nam niso znana. L. 1709. bil je nastavljen kot župnik M. P. Jakob Kunda, l. 1718. Jakob Šleimer, l. 1729. Fran Mihič, l. 1738. kaplan Martin Juretič, l. 1756. kaplan Peter Gesel, l. 1771. župnik Jurij Rom, l. 1790. Anton Kraševce, l. 1823. administr. Jože Antončič, l. 1845. župnik Janez Črivec, l. 1858. Anton Jakšič, l. 1876. Matija Videmšek in l. 1885. sedanji administr. Fran Hönigman.

Zasebna šola je bila ustanovljena v Osilnici l. 1835., javna pa 1857. Občina je kupila zasebno hišo za šolo — in ker poslopje ni bilo zidano v šolski namen, so prostori v njem zelo neprilicni.

Prvi učitelj na javnej šoli je bil France Mazek, potem pa po vrsti Jevšček, Kodrič, Nace Božič, Jakob Marn, Anton Vrtnik in sedaj Fran Povše.

Župnija Draga.

Župnija Draga s 1670 prebivalci razteza se deloma po gorskej dragi od severa proti jugu mej Góteniško in Binkeljsko goro, deloma za slednjo, a tudi ob nje južnem pobočji in vznožji. Proti severu jej je vrh Mošnjevce (1143 m nadmorske v.).

Razun studencev, ki imajo dobro pitno vodo, in Čubranke, ki loči župnijo Drago od dežele Hrvatske, in s katero je spojen tudi ribnjak graščine čubranske, tu ni vode.

Vsa župnija sestoji iz dveh krajnih občin in iz dveh h krajni občini osilniški pripadajočih vasi: Črni potok z 80 preb. in Pungart z 45. preb.

Krajna občina Draga ima štiri vasi, te so: Draga ^{primo Suha Draga} (Suchen 248 stan.), Podpreska (Merleinsraut 275 stan.) z Glažuto, kjer je parna žaga; Lazec (Gehag 89 stan.) in Novi kot (Neu Winkel 228 stan.).

Občina Trava ima sledeče štiri vasi: Trava (Obergras) 181 stan., Srednja vas (Mittergras) 174 stan., Medvedjek (Bärenheim) 85 stan., Stari kot (Alt Winkel) 173 stan. in Planina (Alben 92 stan.) Vsa župnija ima toraj 11 vasi z dvema oddaljenima vaškima deloma (Einschichte-Ortschaftsweiler) Medvedjek in Glažuta (Karlshütte).

V tej župniji je enorazredna ljudska šola v Dragi; druga jednaka pa se bode ustanovila v kratkem na Travi. Sedaj se zadnja nadomestuje sè šolo za silo.

V imenovano že obstoječo ljudsko šolo je dosedaj všolanih pet vasi z 237 za šolo ugodnimi otroci; v šolo dobaja pa le 170 otrok; kakih 40 otrok obiskuje šolo za silo na Travi.

Tla so večji del plodovita in deloma obdelovana; največ je gozdov in pašnikov, travnikov le malo, vinogradov nič in neplodovitih tal prav malo.

Dasi pa je zemlja dobra, vendar zaradi obnebnih (klimatičnih) razmer malo vrst in malo pridelkov rodi.

Zaradi tega si pa tudi skoraj vse moško prebivalstvo po hrvatskih, slavonskih, ogrskih, erdeljskih, južno-ruskih in južno-nemških hrastovih šumah z izdelovanjem dog in tesanjem svoj kruh služi. Razun tega vozarijo pa tudi hlode (krelje) iz Auerspergovih gozdov na parne žage, na katerih tudi delajo. Dekleta in dečki prenašajo in skladajo žaganice.

Z živinorejo se ljudje malo pečajo — oni so vozniki, tedaj si kupujejo vole ali konje, in kadar jim niso več prikladni, jih prodajo ter si zopet druge kupijo; doma jih v vsakej vasi težko da dva izredita.

Obrtnikov je komaj zadosti, razven gostilničarjev, katerih je v vasi Dragi, broječej štirideset hiš, sedem.

Gmötno stanje je sploh jako slabo. Je nekaj bogatinov, ki kaj imajo, manjšina se še normalno vzdržuje, a večina je jako zadolžena.

V celej župniji so tri cerkve: župnijska cerkev posvečena Obiskovanju M. D. v Dragi, stara župnijska cerkev sv. Lorenca na Travi in cerkvica sv. Frančiška v Starem kotu, ki je pred nekoliko leti vsled neprevidnosti cerkvnikove pogorela, a se zopet sezidala.

Do leta 1799. je spadala vsa sedanja župnija pod Osilnico; od tam je hodil kaplan eksposit na Travo v ta oddaljeni del

*cf. Lilli
potok*

župnije pastirovat. Leta 1799. pa je postala na Travi lokalna kaplanija. Leta 1834. bila je ta po prizadevanji pok. Nikolaja Brušiča v Drago prestavljena ter povzdignjena v župnijo. Nikolaj Brušič bil je zadnji lokalist na Travi ter prvi župnik v Dragi. Ta čas bila je stara podružnica v Dragi popravljena in razširjena (1834).

Redno poučevanje v šoli traja tu že trideset let.

Po delovanji neutrudljivega tedanjega župnika Martina Teršinarja ustanovila se je šola leta 1855., in prvi učitelj bil je Anton Vrtnik. Sprva poučevalo se je v hiši za šolo neprikladnej, a leta 1873. so sezidali občani novo enonadstropno šolsko poslopje.

Začetkom bila je šola prenapolnjena, ker je bila tudi Trava všolana sem, in so tudi iz družih župnijskih krajev dohajali otroci pridno v njo; zato so nameravali napraviti dvorazrednico v Dragi. Ker pa so si Travljanci lastno enorazrednico omislili, ki pa še oblastveno ni potrjena, se šola v Dragi ne bode še tako hitro razširila, dasi bi bilo to pri tolikem številu otrok (170) vendar le nujno potrebno.

Šolska kronika ima zabeleženega kot največjega šolskega dobrotnika presvitlega cesarja našega, ki so za vzgrajenje novega šolskega poslopja tisoč goldinarjev podariti blagovolili.

Vsi kraji v gorenjem delu župnije ne stoje še dolgo. Tu se je razprostirala prej samo šuma z vmes ležečimi lazi. Došlo pa je nekaj bližnjih Kočevarjev, ki so lesarili in ogljarili. Napravili so si kolibe (bajte), zato se še sedaj „Bajtarji“ imenujejo.

Pozneje so si od graščine nakupili zemlje, jo jeli obdelovati in postali kmetje.

Bilo pa je le nekoliko nemških družin. Prvotna imena tukajšnja, kakor: Glatz, Wiederwol, Lobe to dokazujejo. S časom pa so se prvotni prebivalci pomešali se sosednimi Slovenci in Hrvati, in sedaj pravega nemškega rodu več ni. Veseli, Levstiki. Zbašniki Miheliči i. dr. so iz Ribniške doline; Knavsi, Bartolji so prišli iz Loškega potoka; Mikličiči, Ješelniki, Pojeti i. dr. so Kotarji; Žurge, Žagarji i. dr. so se naselili iz idrijskih in bohinjskih hribov; Turki, Muhiči so Hrvatje; družih imen pa tukaj ni.

Le po govoru (govore doma le slabo kočevščino) še spominajo na svoje pradede; šege in navade pa imajo slovanske. A tudi drugi pozneje sem došli Slovenci se hitro navadijo kočevski govoriti.

Se vé da pravih zgodovinskih podatkov ni moč dobiti; kedo naj bi jih pisal? — ako nima morda logarski urad v Kočevju kakih zaprašenih spominkov — pisane kronike.

V nekej starej listini, katero hrani župnik čubranski, izdanej po grofu Koloniči, dunajskem škofu, ki je bil v sedemnajstem stoletji vlastitelj (lastnik) čubranski, se pa bere, da so prvotni prebivalci vasi v spodnjem delu župnije ob Čubranki bili

kovači, kateri so došli iz idrijskih in bohinjskih gora. To kaže še dandanašnji slovenski govor teh prebivalcev, ki je zelo podoben gorenjskemu.

Ker so bili prebivalci teh krajev od nekdaj v slabej zvezi z drugim svetom, niso imeli prilike, poznavati vrednosti omike ali pridobiti si je; zaradi tega se tudi ne vé, je-li kedaj kak Dražan zavzemal spomina vredno mesto mej drugim svetom.

Gotenica (Göttenitz).

Župnija goteniška meji v jugovzhodu na župnijo reško: v severu na dofenjevaško, v vzhodu in zahodu pa jo zpirata Friderikštajnski gozd in Goteniško pogorje ter nekoliko tudi Reški gozd.

Župnija obsega le vas Gotenico in za $\frac{1}{4}$ ure oddaljeno parno žago Kaltenbrunn.

Goteniško pogorje se vzdiguje visoko nad dolino. Nekateri vrhovi imajo čez 600 *m* odnosne višočine, nadmorske pa do 500 *m* več. Najvišji vrhovi so: Goteniška gora (Göttenitzer Berg 1111 *m*), Stena (Steinwand 1081 *m*), Planine (Die Almen 1173 *m*), Brnik vrh (1273 *m*) in Snežnik (Schneeberg 1291 *m*).

Od Rakitnice ob ljubljansko-kočevski cesti čez Grčarice in Gotenico pelje okrajna cesta v Kočevsko Reko, Štalcarje i. t. d.

Imenovanja vredne vode tukaj ni, razun majhnega, deročega potoka, kateri teče skozi vas, a ob suši popolnem izgine.

Število prebivalcev je narastlo na 503. Ti se pečajo po večini s poljedelstvom in živinorejo. Po zimi pa moški gozdarijo, ali deske na bližnji parni žagi odnašajo. S krošnjarijo se ne pečajo mnogo. Gmotno stanje ni ravno slabo. Govede imajo 380—390 glav, konj pa le 21 in nekaj koz.

Večina prebivalstva ume pisati in brati; za šolo ugodnih otrok je 80, a obiskuje jih šolo le 70. Šolsko poslopje je bilo do 1859 navadna hiša, katero so potem župljani kupili in popravili.

Sedajna cerkev, sv. Ožbaltu posvečena, je že jako stara in je bila prej podružnica reške župnije, pozneje vikarijat in je še le od leta 1845. samostojna župnija. Goteniške župnije mati je toraj reška župnija, ustanovljena iz kočevske (1407).

Prvi župnik bil je J. Zeng, a župnija je bila cesarska do 1606. leta, ko je odstopil presvetli cesar pravico prezentacije knezu Turjaškemu.

Kočevska Reka (Rieg).

V tej župniji sta dve šoli: enorazrednica v Kočevskej Reki in enorazrednica v Štalcarjih. Vsa župnija šteje 1440 stanovalcev,

ter se razprostira proti severu tja do kočevske in goteniške, proti vzhodu do mozeljske in banjeloške, proti jugu in zahodu do moravške župnije.

Šolska občina na Reki šteje 969 stanovalcev, ki stanujejo v sledečih vaseh: Kočevska Reka (572 *m v.*, 341 stan.), Koče (612 *m v.*, 129 stan.), Mlaka (154 stan.), Handlerji (v vzhodni 630 *m* visocega Holzbüchelna, 115 stan.), Gorenji Wetzenbach (583 *m v.*, 40 stan.), Dolenji Wetzenbach (70 stan.) in Preže (70 stan.) Šolskih otrok je 116, a za šolo ugodnih 146.

Šolska in politična občina Novilazi šteje pa 789 prebivalcev, ki so na vasi tako-le razdeljeni: Štalcarji (143 stan.), Morava (168 stan. po jeziku mešanih); Jelenja vas (24 stan.), Novilazi (256 stan.). Ta vas je največja v županiji, in jej tudi ime daje. V obližji nahaja se rujavi premog. V skrajnem izhodnem kotu župnije je nad 600 *m* visoko ležeči Nagrad (Suchenreuter) od koder otroci obiskujejo šolo za silo v Kihlerjih. Razun naštetih vasi tudi Hornberg, vas kočevske župnije svojo deco v Štalcarje k pouku pošilja. V šolski občini je 130 za šolo ugodnih otrok, a obiskujočih nekaj nad 100. —

V jugu pod farno vasjo teče blizu tri četrt ure dolgi potok Reka, od zahoda proti vzhodu, kateri obračavši trem mlinom kolesa pri Wetzenbachu v zemljo izgine. Farna cerkev je posvečena sv. Janezu Krstniku. Nekoliko iz vasi je lepa kapelica sv. Franciška; v Prežah podružnica sv. Jožefa; Matere B. v Kočah; sv. Roka na Mlaki; sv. Antona puščavnika v Štalcarjih; sv. Trojice v Moravi in sv. Jurja v Novihlazih.

Kočevska Reka je jako lepa vas; podnebje v okolici sadjereji jako ugodno, zemlja dosta dobra in rodovita, gozda, bodisi bukovja ali jelovja, je dovolj za domačo rabo, pač pa so pašniki jako slabi. Okolica Štalcarjev je mrzlim, severnim vetrovom razpostavljena, toraj se tudi tu sadjereja slabeje ponaša.

Živina je slabega, domačega plemena, vrhu tega še slabo oskrbljena in nje reja nikakor ne donaša zaželjenega dobička. Tudi se menda ne bo na bolje obrnilo, dokler se moško prebivalstvo ne odvadi krošnjarstva, ki uže itak na nič gre.

Gmotno stanje prebivalstva mora se imenovati srednje. Tudi omika glede branja in pisanja je na srednji stopnji.

Župnijska cerkev v Kočevskej Reki bila je zidana l. 1407. Istega leta prišel je sem pastirovat iz Meiningena na Švabskem J. Zink, ki je bil pisar pri Marjeti Teckovi. Poznejši župnik imenom Remor zidal je večino podružnic.

Sedanje šolsko poslopje zidalo se je l. 1812. Do tja se je le v zasebnih hišah poučevalo. Prvi učitelj, ki je tu deloval, bil je Buchsthaler, in prvi učitelj, ki je v šolskem poslopju poučeval, bil je Lovšin. Sedaj deluje v prospah omike Jak. Ostermann. Šola v Štalcarjih je bila dozidana l. 1873. in 1. oktobra 1874.

bil je nastavljen tam Fr. Koller, ki tudi še sedaj tam poučuje. Šolsko poslopje se je stavilo vsled pomoči radodarne roke blazega Janeza Wittreicha, trgovca v Pragi. Ta je zapustil v svojej oporoki 10.000 gld. v namen, da se iz obrestij zida šolska hiša in potem naj služijo učitelju kot letna plača s 500 gld. --

Moravec (Morobitz).

Župnija Moravec se razprostira povprečno 3 *km* široko in do 13 *km* na daljavo mej zahodno in jugozahodno ležečo osilniško in severovzhodno župnijo kočevskoreško; proti jugovzhodu pa meji ob Banjoloکو. Nje jugozahodna stran je strmo pobočje Moravske gore in Boriča, proti severovzhodu pa se nekoliko bolj polagoma, vendar precej visoko dviga do Kočevskoreškega gozda (Rieger Wald), proti zahodu vzpenja se do Goteniške gore, proti jugozahodu pa jo ločijo od niže ležeče Banjeloke gora Kapič (881 *m*) in Planinski lazi (Almenreuter 699 *m*). Podobna je nekako velikim kadunjam, po katere sredini se v ozkej dolini vrste posamezne vasi.

Mala tekoča voda je Mlinski potok (Mühlbach), ki pri vasi Inlauf blizu Moravca izvira, potem pa po 5 *km* dolgem teku pri spodnjih Brigah v zemljo ponikne. Druga vodica Ročičen potok izvira tik Moravca, teče proti severu in nareja z drugimi potočici vred potok Wetzen, ki se kake 3 *km* daleč po reškej župniji pretaka in potem tudi v zemljo zgine.

Župnija in šolska občina obsega politični občini Moravec in Brige (Tiefenbach) razun vasi Preže, ter šteje 555 prebivalcev — Kočevarjev. Za šolo ugodnih otrok je 90 — učencev pa 84.

Vas Moravec (677 *m*, 124 preb.) je središče župnije. Veže jo okrajna cesta s proti severu onkraj Kočevskoreškega gozda ležečo Kočevsko Reko, Gotenico in Grčaricami na drugo, jugovzhodno stran pa z Brigami in Banjoloکو ter preko te s Kočevjem. V Moravcu je župnijska cerkev, župnijski dom in enorazredna ljudska šola. Kilometer proti severu ob okrajnej cesti je vas Pleše (Plösch), 31 preb., proti severozahodu, nekako $1\frac{1}{2}$ *km* ob občinski poti pa Ravne (Eben), 72 preb., in še dalje, kake 3 *km* od tu proti zahodu Draga (Suchen), 8 preb. Na južnej strani Moravca kakih 500 *m* daleč stoji Inlauf (74 preb.), niže proti jugozahodu ob okrajnej cesti Gorenje- (71 preb.) in Dolenje Brige (153 preb. Ober- in Niedertiefenbach) in med obema za malim hribcem na severnej strani ceste Prežulje (18 preb.). Vseh vasi je toraj osem.

Župnijska cerkev je posvečena sv. Mihaelu; razun te pa so podružnice v Ravnah — Imena Jezusovega, v Inlaufu — sv. Kozme in Damijana in v Spodnjih Brigah — sv. Andreja.

Moravci se pečajo s kmetijstvom; posebno je omeniti sadjereje, ki se posebno v Moravcu, Plešah, Ravnah in Dragi dobro ponaša. Po zimi pa krošnjarijo po svetu. Župljani imajo sicer malo zemljišč, pa ta dobro obdelujejo; živino imajo lepo, njih gmotno stanje je srednje — skoraj dobro. Omika je ravno tako na srednji stopinji: ljudje pridejo mnogo med svet — in da svet ljudi mika, je stara resnica.

Sedanja župnija moravska bila je do leta 1792. del župnije reške, istega leta pa samostojna postala. Prvi župnik je bil Obermann, znano je le njegovo ime, družega nič. Časten spomin pa so ohranili župljani župniku Janezu Križetu, ki je tu služboval sredi tekočega stoletja. Bil je neutrudljiv za blagor svojih ovčic; spodbujeval jih z izgledom k delavnosti in treznosti, povzdignil kmetijstvo in sadjerejo, ter jim olajšal napravo nove župnijske cerkve, župnijskega doma in šole. Na prostoru, kjer je prej stala kmetska hiša, bila je l. 1859. sezidana nova šola. Prvi učitelj je bil Jože Bogomir Erker, potem pa Lokar, Kratohvil in sedaj Jurij Erker ml. Malokatera ljudska šola je bila osrečena s tolikim dobrotnikom kakor moravska. Jože Martin iz Raven volil je šoli glavnico, ki je do danes uže na 9000 gld. narastla. Tudi mnogoimenovani Janez Stampfel, ki je bil rojen v Ravnah in je slavno znan kot dobrotnik kočevskih šol — je šoli rojstne mu župnije moravske mnogo dobrega storil.

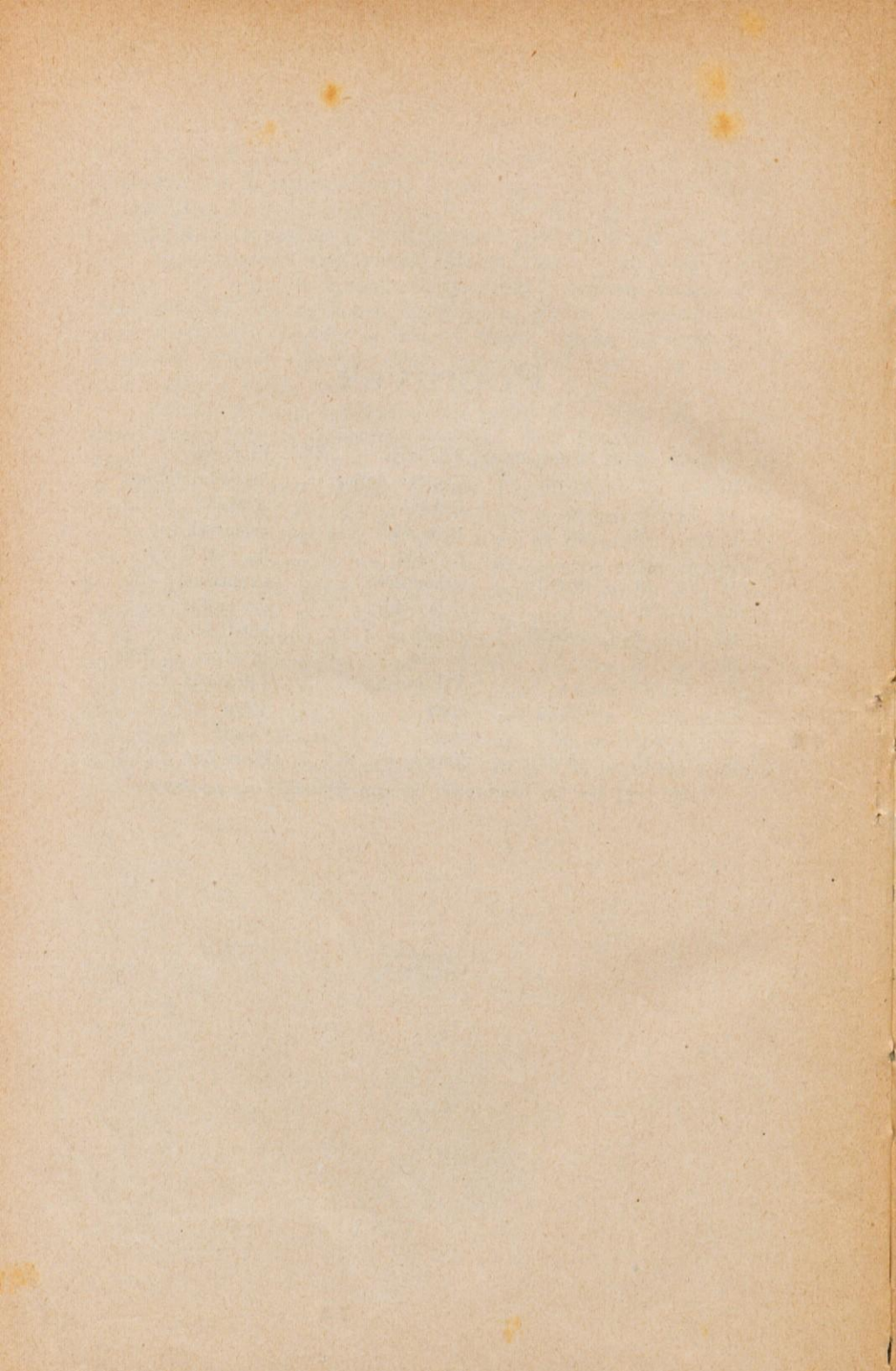


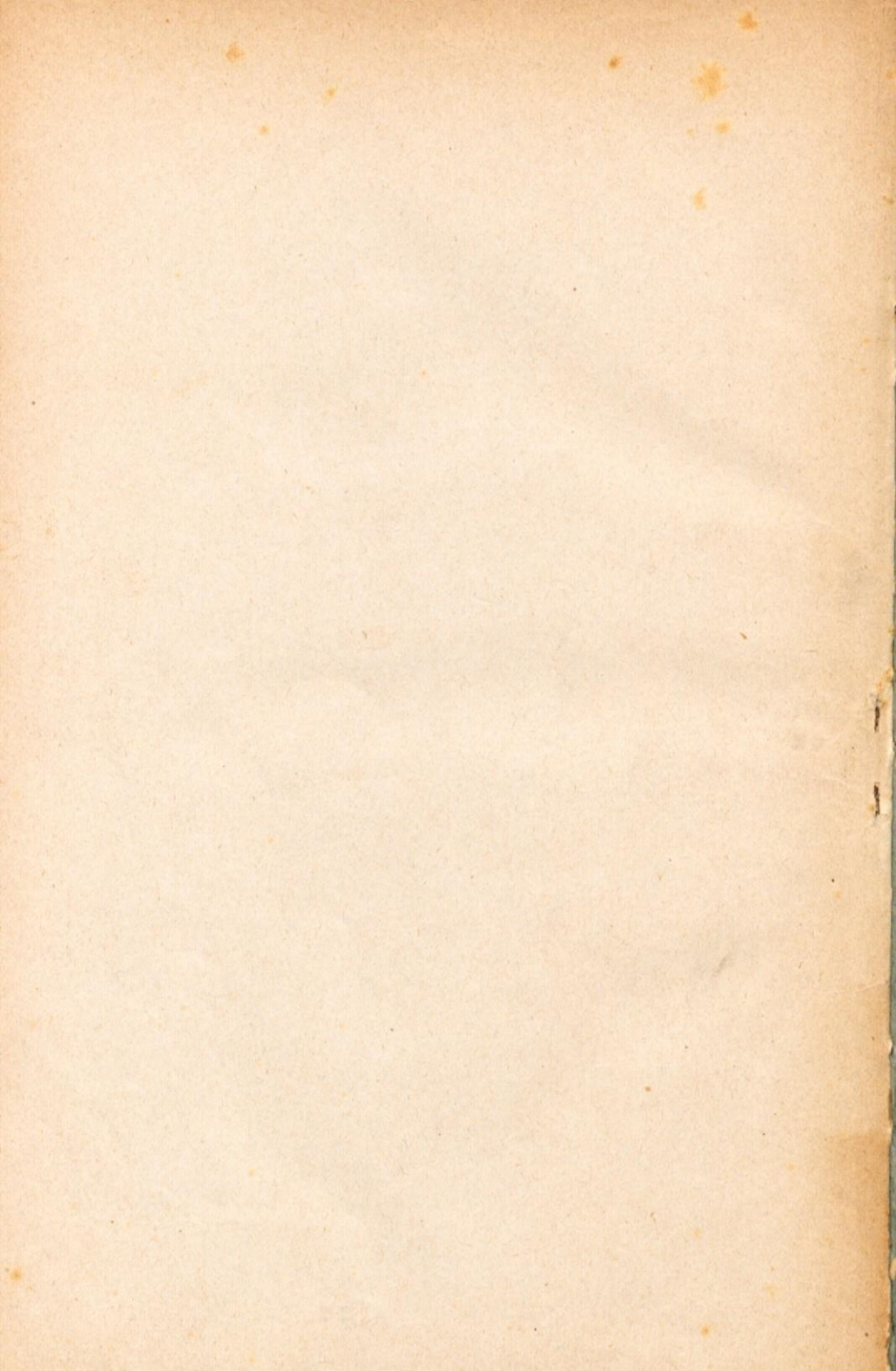
Popravek.

Str.	9	vrsta	2	od	spodaj	mesto	Pridorica	čitaj:	Prigorica
"	10	"	2	"	zgoraj	"	ribniške doline	"	Ribniške doline.
"	10	"	31	"	"	"	krškej	"	Krškej.
"	13	"	8	"	spodaj	"	Ortenški	"	orteneški.
"	15	"	18	"	"	"	L. 1407	"	L. 1507.
"	16	"	18	"	zgoraj	"	siramaštev	"	siromašno.
"	35	"	30	"	"	"	Orteneški	"	orteneški.
"	36	"	5	"	spodaj	"	hoteli so iz	"	hoteli iz.
"	39	"	2	"	"	"	so žrli	"	so rakve ali žrli.
"	45	"	19	"	"	"	Valzasorja	"	Valzasorja.
"	48	"	7	"	zgoraj	"	dogo	"	dolgo.
"	48	"	31	"	"	"	zapal	"	zapali.
"	80	"	13	"	spodaj	"	Starilog	"	Stari Log.

Druge pogreške naj blagovolijo prijazni čitatelji sami popraviti.





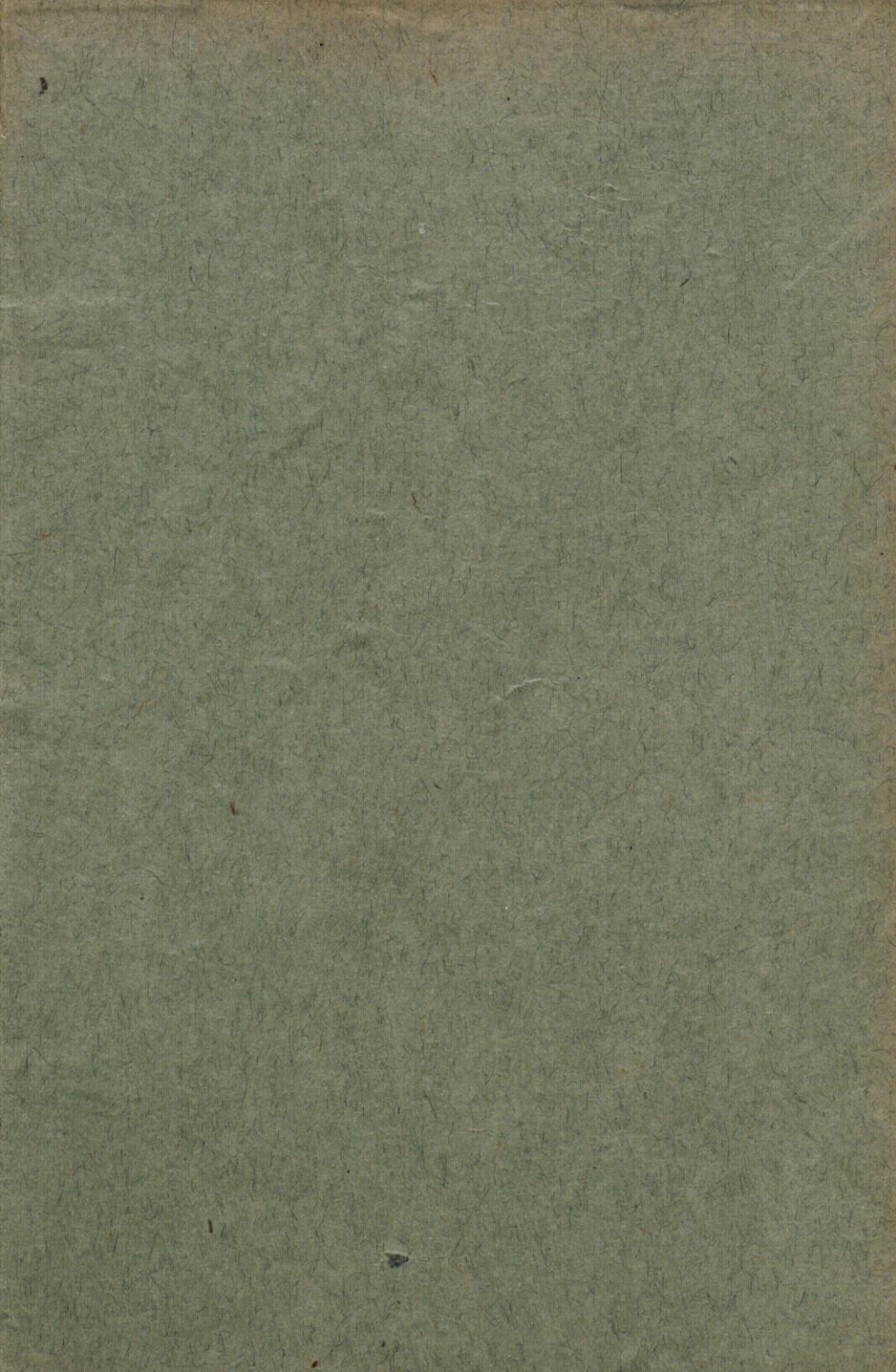


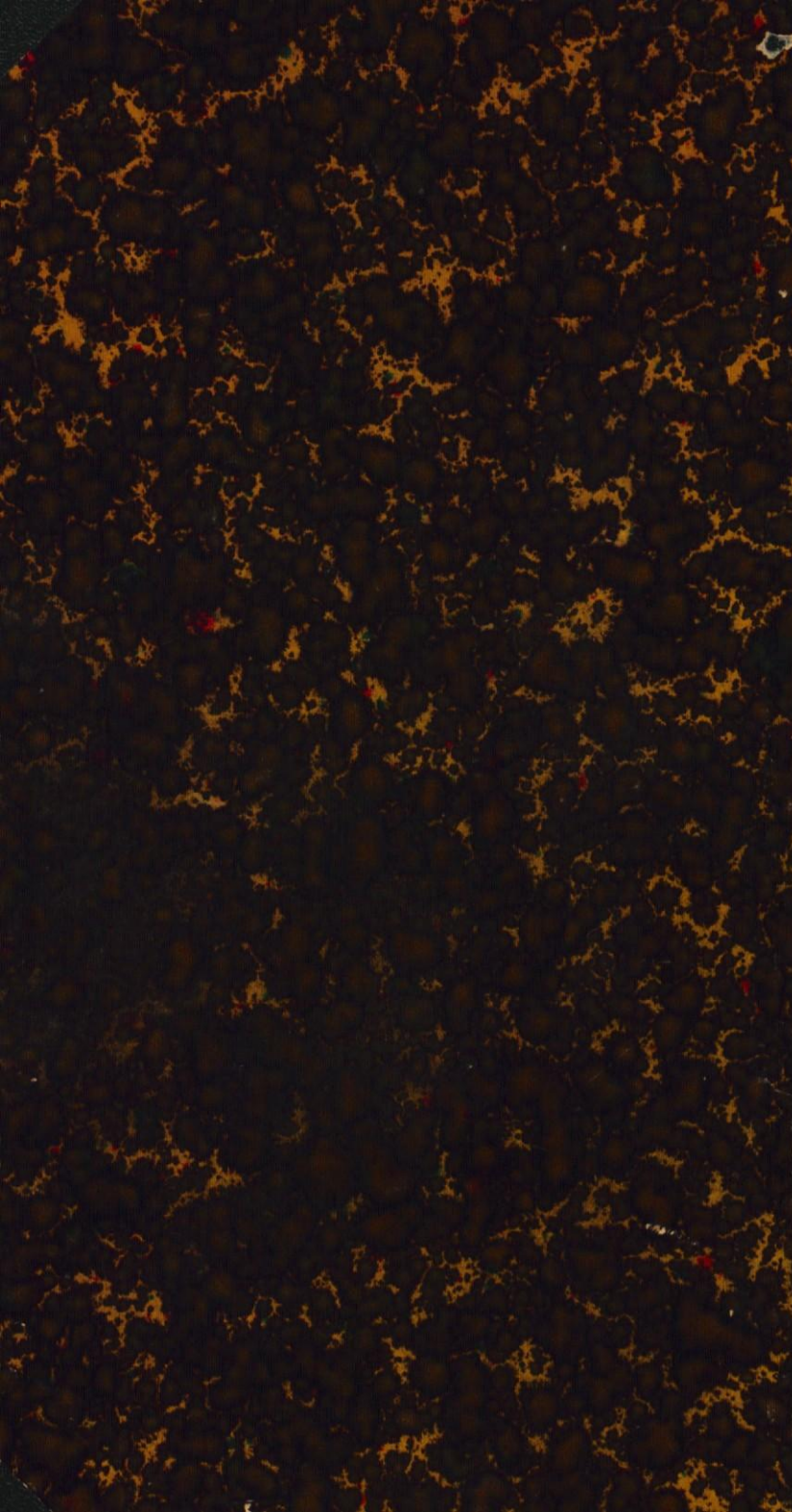
CODISS 3042000

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA



00000426073





Blank paper label on the spine of the book.